

**VILNIAUS UNIVERSITETO TEISĖS FAKULTETO
BAUDŽIAMOSIOS JUSTICIJOS KATEDRA**

Vikos Čeplinskaitės,
V kurso, baudžiamosios justicijos
studijų šakos studentės

Magistro darbas
NUSIKALTĖLIO ASMENYBĖS SĄVOKA IR JOS FORMAVIMOSI
SĄLYGOS
THE CONCEPT OF CRIMINALS PERSONALITY AND THE
CONDITIONS OF ITS FORMATION

Vadovė: Doc. dr. Ilona Michailovič
Recenzentas: Lekt. dr. Paulius Veršekys

Vilnius, 2016

TURINYS

IVADAS.....	3
1. NUSIKALTĒLIO ASMENYBĒS SAŲOKA.....	6
1.1. Pagrindinės nusikaltėlio asmenybės tyrimo kryptys.....	6
1.2. Nusikaltėlio asmenybės sąvoka.....	8
1.3. Nusikaltėlio asmenybės struktūra.....	16
1.4. Nusikaltėlio asmenybės ir kitų sąvokų santykis.....	19
2. NUSIKALTĒLIO ASMENYBĒS FORMAVIMOSI SAŲYGOS.....	22
2.1. Nusikaltėlio asmenybės formavimosi procesas.....	22
2.2. Biologinės sąlygos, lemiančios nusikaltėlio asmenybės formavimąsi.....	25
2.3. Socialinės sąlygos, lemiančios nusikaltėlio asmenybės formavimąsi.....	28
2.3.1. Artima aplinka.....	33
2.3.2. Mokykla.....	37
2.3.3. Bendraamžių grupė.....	39
2.3.4. Visuomenės informavimo priemonės.....	40
3. NUSIKALTĒLIO ASMENYBĒ LIETUVOS BAUDŽIAMOJOJE TEISĖJE IR LIETUVOS AUKŠČIAUSIOJO TEISMO PRAKTIKOJE.....	49
3.1. Nusikaltėlio asmenybės samprata ir reikšmė baudžiamojame teisėje.....	49
3.1.1. Kaltininko elgesys iki nusikalstamos veikos padarymo Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje.....	54
3.1.2. Kaltininko elgesys nusikalstamo veikos padarymo metu Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje.....	59
3.1.3. Kaltininko elgesys po nusikalstamos veikos padarymo Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje.....	60
IŠVADOS.....	62
LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	64
SANTRAUKA.....	72
SUMMARY.....	73

ĮVADAS

Temos aktualumas. Nusikaltėlio asmenybė - svarbus mokslinių tyrinėjimų objektas, kuriam visais laikais buvo skiriamas didelis dėmesys. Kai kuriuose šaltiniuose¹ teigiama, kad pirmą kartą rimtai nusikaltėlio asmenybė analizuota dar 1888 m., kuomet daktaras T. Bond'as tyrė nusikaltėlio, istorijoje žinomo Džeko Skerdiko (angl. *Jack the Ripper*) vardu, asmenybę ir nustatė jai būdingus bruožus, ypatybes. Po atliktos pirmosios nusikaltėlio asmenybės analizės, XIX a. įvairių Europos šalių (Prancūzijos, Didžiosios Britanijos, Vokietijos, Italijos), o vėliau ir Jungtinių Amerikos Valstijų kriminologai pradėjo tirti nusikaltėlio asmenybę², bandė apibrėžti jos sąvoką bei nustatyti priežastis, sąlygas, kurios galimai daro įtaką nusikaltėlio asmenybės formavimuisi. XXI a. daugelio valstybių mokslininkai toliau aktyviai nagrinėja šį tyrimų objektą. Pastebima, kad šiais laikais didesnis dėmesys kreipiamas į sąlygų, galimai lemiančių asmenybės susiformavimą atskleidimą ir tyrimą. Mokslininkai siekia pagrįsti arba paneigti jau egzistuojančias teorijas apie nusikaltėlio asmenybę formuojančias sąlygas, arba kuria naujas koncepcijas, pateikiančias savitą požiūrį į sąlygas, galimai darančias įtaką asmenybės formavimuisi. Naujų teorijų kūrimą skatina nuolat kintanti visuomenė, jos mentalitetas, ženklus skaitmeninių technologijų reikšmės padidėjimas ir kiti veiksniai, lemiantys naujas asmenybės formavimuisi įtaką darančių sąlygų tendencijas. Taip pat pastebimas didėjantis prevencinių priemonių, kuriomis siekiama užkirsti kelią palankių sąlygų nusikaltėlio asmenybės formavimuisi, kūrimas ir jų pateikimas visuomenei.

Nusikaltėlio asmenybės ir jos formavimąsi lemiančių sąlygų tyrimo aktualumą ir svarbą taip pat rodo atliekami įvairūs moksliniai tyrimai: 2012 m. atliktas tyrimas Jungtinėje Karalystėje³, 2014 m. Visuomenės sveikatos biuras reikšmingą tyrimą atliko Lietuvoje⁴, o kitus aktualius duomenis nuolat renka ir pateikia Lietuvos statistikos departamentas⁵.

Tyrimo objektas. Tyrimo objektas yra nusikaltėlio asmenybės sąvoka ir jos formavimosi sąlygos.

---

¹ CANTER, D. *Offender profiling and investigative psychology*. Journal of Investigative Psychology and Offender Profiling, Vol. 1, Is. 1, 2004, UK, p. 2

² YOCHESON, S.; SAMENOW, S. *The criminal personality: a profile for change*. Vol. 1, Rowman and Littlefield publishers, Inc., 2004, p. 55-58

³ WILLIAMS, K.; PAPADOPOULOU, V.; BOOTH, N. *Prisoners' childhood and family Backgrounds Results from the Surveying Prisoner Crime Reduction (SPCR) longitudinal cohort study of prisoners*. Ministry of Justice Research Series 4/12, March, 2012

⁴ VISUOMENĖS SVEIKATOS BIURAS, *Vilniaus miesto mokinių gyvenimo ir sveikatos tyrimas (HBSC.)* Vilnius, 2015

⁵ Lietuvos statistikos departamentas (prieiga per internetą - <http://www.stat.gov.lt/>)

Tyrimo tikslas. Pagrindinis tyrimo tikslas - atskleisti nusikaltėlio asmenybės sąvoką, nurodyti sąlygas, galimai darančias įtaką jos formavimuisi bei ištirti nusikaltėlio asmenybės sampratą ir reikšmę Lietuvos baudžiamojoje teisėje bei Lietuvos Aukščiausiojo Teismo (toliau – LAT) praktikoje.

Tyrimo uždaviniai. Tyrimo tikslui pasiekti keliami šie uždaviniai:

1. Išanalizavus mokslinę literatūrą atskleisti nusikaltėlio asmenybės sąvoką;
2. Nurodyti biologines ir socialines sąlygas, galimai lemiančias nusikaltėlio asmenybės formavimąsi;
3. Išsiaiškinti nusikaltėlio asmenybės sampratą ir reikšmę Lietuvos baudžiamojoje teisėje ir LAT praktikoje.

Tyrimo metodai. Siekiant užsibrėžto darbo tikslo buvo naudoti šie moksliniai tyrimo metodai:

- naudojant loginį – analitinį metodą atlikta atrinktos aktualios mokslinės literatūros, teismų praktikos analizė, daryti apibendrinimai bei darbo pabaigoje pateiktos išvados;
- lyginamasis metodas naudotas tarpusavyje lyginant įvairių mokslininkų nuomones, teiginius, taip pat lyginant skirtingus LAT sprendimus baudžiamosiose bylose;
- istorinis metodas naudotas atskleidžiant skirtingų nusikaltėlio asmenybės tyrimo koncepcijų kaitą.

Darbo originalumas ir naujumas. Tyrimo metu buvo analizuojama įvairi aktuali Lietuvos ir užsienio mokslinė literatūra, remiamasi Lietuvoje ir kitose šalyse atliktų kriminologinių tyrimų duomenimis. Darbe atkreipiamas dėmesys į naujas nusikaltėlio asmenybės formavimąsi lemiančias sąlygas (atsirandančias dėl žymaus skaitmeninių technologijų reikšmės išaugimo), jų tyrimą, siūlomas prevencines priemones, galinčias užkirsti kelią ar bent sumažinti palankių sąlygų, turinčių įtakos nusikaltėlio asmenybės formavimuisi, atsiradimą. Be to, analizuojant naujausią LAT praktiką išskiriamos pagrindinės aplinkybės, į kurias LAT kreipia dėmesį vertindamas ir susidarydamas kaltininko asmenybės įvaizdį.

Svarbiausi šaltiniai. Atliekant tyrimą buvo remtasi įvairiais šaltiniais: užsienio šalių ir Lietuvos kriminologine literatūra, Lietuvos Respublikos baudžiamuoju kodeksu, LAT nutartimis baudžiamosiose bylose, LAT senato nutarimu bei apžvalgomis ir įvairių institucijų pateikiamais oficialiais statistiniais duomenimis.

Darbo struktūra. Magistro darbą sudaro įvadas, trys dėstymo dalys, išvados, o pabaigoje pateikiamas išsamus naudotos literatūros sąrašas bei darbo santraukos lietuvių ir anglų kalbomis. Pirmoje darbo dalyje analizuojamos pagrindinės nusikaltėlio asmenybės tyrimo kryptys, atskleidžiama nusikaltėlio asmenybės sąvoka, nusikaltėlio asmenybės struktūra bei trumpai nurodomas nusikaltėlio asmenybės ir kitų sąvokų santykis. Antrojoje darbo dalyje aiškinamas nusikaltėlio asmenybės formavimosi procesas, nurodomos biologinės ir socialinės sąlygos (artima aplinka, mokykla, bendraamžių grupė, visuomenės informavimo priemonės), lemiančios nusikaltėlio asmenybės formavimąsi. Trečiojoje dėstymo dalyje analizuota, kokia yra nusikaltėlio asmenybės samprata ir reikšmė Lietuvos Respublikos baudžiamojoje teisėje, taip pat nurodomos pagrindinės aplinkybės (kaltininko elgesys iki nusikalstamos veikos padarymo, jos darymo metu ir po veikos padarymo), į kurias dėmesį kreipia Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, susidarydamas nusikaltėlio asmenybės įvaizdį.

1. NUSIKALTĖLIO ASMENYBĖS SĄVOKA

1.1. Pagrindinės nusikaltėlio asmenybės tyrimo kryptys

Nusikaltėlio asmenybė – svarbus mokslinių tyrinėjimų objektas, kuriam visais laikais įvairių kriminologijos mokyklų atstovai skyrė ir dabar tebeskiria nemažai dėmesio. J. Bluvšteino ir V. Justickio teigimu, kiekviena kriminologijos teorija savaip traktuoja nusikaltėlio asmenybę, nes bet kuri koncepcija privalo turėti tam tikrą žmogaus modelį. Tiesa, pabrėžiama ir tai, kad ne kiekvienai kriminologijos teorijai būdingas nusikaltėlio asmenybės supratimas yra atvirai aptariamasis ir išdėstomas, nes dažnai koncepcijos asmenybės sąvoką laiko savaime suprantamu dalyku ir per daug į ją nesigilina. Vis dėlto, autoriai, remdamiesi kriminologinėmis teorijomis, išskiria ir pateikia 4 svarbiausias nusikaltėlio asmenybės koncepcijas: ekonominę žmogaus koncepciją, sociologinės asmenybės teoriją, sociologinės – psichologinės bei biologinės asmenybės teorijas.⁶ Apžvelgiant šias teorijas siekiama parodyti, kaip keitėsi nusikaltėlio asmenybės supratimas.

Ekonominė žmogaus koncepcija. Šiai koncepcijai būdingos nusikaltėlio asmenybės sampratos pavyzdžiu laikomas filosofo, ekonomisto, teisininko bei klasikinės kriminologijos mokyklos atstovo J. Bentham'o sukurtas nusikaltėlio modelis. J. Bentham'o teigimu, žmogus įstatymo atžvilgiu, elgiasi kaip pirkėjas rinkoje, t.y. lygina naudą, kurią gaus pažeidęs įstatymą, ir galimą „kainą“ – atsakomybę už padarytą nusikalstamą veiką.⁷ Kitaip tariant, pagrindine žmogaus veiksmų motyvacija laikytas naudos ir gerovės siekis bei noras išvengti skausmo.⁸ Anot teoretiko, pagrindinė tokio elgesio priežastis – įstatymų netobulumas, o konkrečiai – nusikalstamos veikos ir už ją numatytos bausmės neproporcingumas, pasireiškiantis už padarytą veiką paskiriant mažareikšmę, negriežtą bausmę.⁹ Minėtas neproporcingumas sudaro visas sąlygas nusikaltėliams, kuriuos J. Bentham'as vadina „įžūliais vaikais“ (angl. *forward children*) ir

---

⁶ BLUVŠTEINAS, J. *et al.* *Kriminologija*. Vilnius: Pradai, 1994, p. 68-69

⁷ Ten pat, p. 69

⁸ DOBRYNINAS, A.; SAKALAUSKAS, G.; ŽILINSKIENĖ, L. *Kriminologijos teorijos*. Vilnius: Eugrimas, 2008, p. 18

⁹ ИНИЩАКОВ С. М. *Зарубежная криминология*. Издательская группа ИНФРА; М—НОРМА Москва, 1997, с. 15

laiko nepakaltinamais (angl. *persons of unsound mind*), pasiduoti naudos troškimui ir daryti nusikalstamas veikas, nebijant už tai gresiančios atsakomybės.¹⁰

Sociologinės asmenybės teorija. Paprastai šiai teorijai pagrįsti remiamasi sociologinės kriminologijos mokyklos atstovų darbais, ypač, filosofo ir sociologo E. Durkheim'o sukurta socialinės dezorientacijos teorija.¹¹ Iš esmės ši koncepcija skirta žmogaus ryšio su socialinėmis institucijomis¹² svarbai įrodyti. Teigiama, kad kuo glaudžiau asmuo susijęs su socialinėmis institucijomis, tokiomis kaip šeima, religinėmis bendruomenėmis, įvairiomis lokalinėmis bendruomenėmis, tuo pastoviau jis laikosi tų institucijų socialinių normų. Tačiau jei minėti ryšiai susilpnėja dėl asmens ar institucijų pasikeitimo, prasideda anomija¹³, kurios sąlygomis asmuo ima lengviau pažeidinėti socialines, o paskui ir įstatymų normas.¹⁴

Sociologinės-psichologinės teorijos. Ryškiausias šios teorijos atstovas - mokslininkas E. H. Sutherland'as, kurio iškelta diferencinio ryšio teorija teigia, kad asmenį padaryti nusikalstamą veiką paskatina kitų žmonių, su kuriais bendraujama, pavyzdys. Tai yra – nusikalstamas elgesys yra išmokstamas, jeigu asmuo palaiko ryšius su nusikalstamas veikas darančiais asmenimis. Tokį teiginį E. H. Sutherland'as pagrindė pateikdamas atlikto tyrimo apie vagis rezultatus. Rezultatų apibendrinimas parodė, kad vagys palaiko be galo glaudžius ryšius vieni su kitais, todėl tai formuoja tarsi atskirą jų subkultūrą. Mokslininko teigimu, kiekvienas, bet kokią nusikalstamą veiką padaręs asmuo, priklauso atitinkamai subkultūrai - grupei asmenų, kuri daro jam didžiausią įtaką ir nulemia jo nusikalstamą elgesį.¹⁵ Svarbu pabrėžti, kad individas tampa nusikaltėliu ne vien dėlto, kad tam tikro kriminalinio elgesio modelis jam darosi artimas, bet ir dėl nutolimo nuo visuomenėje nusistovėjusio ne kriminalinio elgesio modelio.¹⁶

Biologinės asmenybės teorijos. Biologinių teorijų pradininku laikomas C. Lombroso, daugiausia dėmesio skyręs biologinėms žmogaus savybėms. Bendrai

---

¹⁰ BURKE, R. H. *An introduction to criminological theory*. Willan Publishing, Devon, UK, 2009, p. 29

¹¹ МАЛКОВА, В.Д. *Криминология: Учебник для вузов*. Москва, Юстицинформ, 2006, с. 28

¹² Socialinės institucijos - tai nusistovėjusių elgsenos modelių sistema, kuri funkcionuoja ir dominuoja visuomenėje ar tam tikroje socialinėje aplinkoje, bei lemia asmens elgsenos formavimąsi ir pokyčius. (VERWIEBIE, R. *Social institutions in encyclopedia of quality of life research*. University of Vienna, Austria, 2014, p. 1)

¹³ Anomija – socialinis reiškiny, kai individai neturi aiškių kriterijų, orientyrų tinkamam ir priiintinam elgesiui nustatyti, todėl sutrinka dorovinis reguliavimas, formuojasi taip vadinamas dorovinis vaakumas. (DOBRYNINAS, A.; SAKALAUŠKAS, G.; ŽILINSKIENĖ, L. *Kriminologijos teorijos*. Vilnius: Eugrimas, 2008, p. 33)

¹⁴ BLUVŠTEINAS, J. *et al. Kriminologija*. Vilnius: Pradai, 1994, p. 73

¹⁵ BURKE, R. H., *An introduction to criminological theory*. Willan Publishing, Devon, UK, 2009, p. 104-105

¹⁶ DOBRYNINAS, A.; SAKALAUŠKAS, G.; ŽILINSKIENĖ, L. *Kriminologijos teorijos*. Vilnius: Eugrimas, 2008, p. 59

biologinės žmogaus asmenybės koncepcijos dėmesį koncentruoja į nusikalstamą elgesį, kurį lemia žmogaus kūno ypatybės, genai, smegenų išsivystymas, hormonai, kiti evoliucijos veiksniai. Didžiausias šių teorijų šalininkų iššūkis - atspindėti ryšį tarp biologinių asmens savybių ir įvairių aplinkos veiksnių.¹⁷ Tą patį pabrėžia ir J. Bluvšteinas, teigdamas, kad biologiniai veiksniai nusikalstamą elgesį skatina tik kartu su socialiniais veiksniais ir yra nulemti visuomeninių sąlygų. Taip yra todėl, kad biologinė žmogaus prigimtis nesuteikia jam orientyrų baudžiamųjų įstatymų atveju, kadangi įstatymai yra grynai socialinio pobūdžio. Todėl žmogaus nusikalstamas elgesys priklauso ne nuo gamtos, o nuo žmonių socialinės aplinkos.¹⁸

Apibendrinant ir lyginant esminius nusikaltėlio asmenybės tyrimo kryptių teiginius, galima daryti išvadą, kad pateiktoms 4 asmenybės koncepcijoms būdingas skirtingas ir savitas nusikaltėlio asmenybės supratimas. Būtent dėl nevienodo požiūrio į nusikaltėlio asmenybę galima teigti, kad šių teorijų bruožų neįmanoma pritaikyti kiekvienam, bet kokią nusikalstamą veiką padariusiam asmeniui. Svarbiausia pabrėžti, kad kiekvienas nusikalstamą veiką padaręs asmuo yra skirtingas ir nusikaltimą ar baudžiamąjį nusižengimą padaro dėl individualių priežasčių. Dėl to neįmanoma nurodyti universalių bruožų, tinkančių visoms, bet kokią nusikalstamą veiką padariusių nusikaltėlių asmenybėms.

1.2. Nusikaltėlio asmenybės sąvoka

Pirmiausiai, prieš pradėdant analizuoti nusikaltėlio asmenybės sąvoką, būtina paminėti šios sąvokos problematiškumą: egzistuoja daug skirtingų požiūrių į patį nusikaltusį žmogų, jo asmenybę, todėl kriminologų nuomonės nusikaltėlio asmenybės sąvokos klausimu dažnai išsiskiria. Tokiu atveju, reikia apžvelgti įvairių mokslininkų nuomones.

Prieš kalbant apie skirtingus požiūrius į nusikalstamą veiką padariusį žmogų ir jo asmenybę, svarbu pasakyti, kad kriminologija – mokslas, kurio samprata neatsiejama nuo to, kaip pats nusikaltimas yra suprantamas priklausomai nuo atitinkamo visuomeni būdingo socialinio ir teisinio konteksto. Todėl tiek nusikalstamos veikos, tiek nusikalstamą veiką padariusio asmens, jo asmenybės suvokimas skirtingose šalyse gali

---

¹⁷ Ministry of Justice. *Theories of the causes of crime*. Strategic policy brief, 2009, p. 1 (prieiga per internetą - http://www.justice.govt.nz/justice-sector/drivers-of-crime/publications-and-background-information/docu_ments/spb-theories-on-the-causes-of-crime) [žiūrėta 2016-01-09]

¹⁸ BLUVŠTEINAS, J. et al. *Kriminologija*. Vilnius: Pradai, 1994, p. 77-78

skirtis.¹⁹ Tą patį teigia ir J. Galinaitytė, pabrėždama, kad nusikaltėlio asmenybės sąvoka, jos specifika, kokį vaidmenį ji vaidina nusikalstamos veikos padarymui priklauso nuo socialinių ir istorinių sąlygų, socialinės praktikos reikalavimų ir kriminologijos mokslo raidos.²⁰ Todėl svarbu atkreipti dėmesį, kad skirtingose valstybėse nusikalstama veika ir, kas labiausiai aktualu šiam darbui, nusikaltėlio asmenybės sąvoka yra suprantamos iš dalies nevienodai ar net visiškai skirtingai. Dėl šios priežasties, toliau darbe nusikaltėlio asmenybės sąvoka bus analizuojama remiantis Lietuvos, JAV, Jungtinės Karalystės bei Rusijos kriminologų požiūriais.

Pradedant nuo Vakarų šalių kriminologinių tyrimų šiuo klausimu, svarbu paminėti, kad JAV, Jungtinės Karalystės mokslininkų darbuose sąvoka „nusikaltėlio asmenybė“ beveik nevartojama. Dažniausiai vakarų kriminologai paaiškinimų galimam nusikalstamo elgesio pasireiškimui ieško tirdami žmogaus amžių, lytį, rasę, socialinį vaidmenį, turtinę padėtį, santykius šeimoje ir pan. Kitaip tariant, mokslininkai analizuoja bendrai žmogui būdingus bruožus ir ieško juose galimų sąsajų su padaryta nusikalstama veika, tokį elgesį paskatinusiomis priežastimis.

C. Hale'as nurodo, kad naujausi JAV ir Vakarų Europoje atliekami kriminologiniai tyrimai, nagrinėdami nusikalstamą veiką padariusio žmogaus asmenybę, daugiausiai dėmesio skiria išskirtinių asmenybei būdingų savybių identifikavimui ir klasifikavimui. Kitaip tariant, bandoma empiriškai nustatyti bei įvertinti, kodėl tam tikri asmenybės bruožai yra būdingi tik tiems individams.²¹

Tokią nuomonę pagrindžia ir mokslininkų A. Verma ir S. Lodha išsakytas teiginys, nurodantis, kad nusikaltėlis (angl. *offender*) – gali būti apibūdinamas pagal jo socialines-ekonomines, demografines ir geografines savybes: darbą, gaunamą atlygį už darbą, priklausymą tam tikrai etninei grupei ir pan.²²

Kiti tyrinėtojai, pavyzdžiui, H. Kassinove šiuo klausimu išsireiškia aiškiai ir trumpai: autoriaus nuomone, teigiant, kad asmuo yra nusikaltėlis, tuo pačiu teigiama, jog yra tam tikros nusikaltėlio asmenybei būdingos savybės, bruožai, kurie glūdi tame asmenyje.²³

---

¹⁹ WALKLATE, S. *Criminology. The basics*. Abington, Oxon.: Routledge, 2011, p. 2

²⁰ BABACHINAITĖ, G. *et al. Kriminologija*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010, p. 243

²¹ HALE, C. *et al. Criminology*. Oxford, University press, 2013, p. 125

²² VERMA, A.; LODHA, S. K. *A Topological Representation of the Criminal Event*. *Western Criminology Review* 3(2), Volume 3, Issue 2, June, 2002 (prieiga per internetą - <http://www.westerncriminology.org/documents/WCR/v03n2/verma/verma.html>) [žiūrėta – 2016-02-13]

²³ KASSINOVE, H. *Anger Disorders: Definition, Diagnosis, And Treatment*. Routledge, NY, USA, 2013, p. 91

Įdomu tai, kad kiti mokslininkai²⁴ pateikiamoje nusikaltėlio psichologinėje analizėje, vietoje sąvokos „nusikaltėlio asmenybė“ vartoja tokius apibrėžimus kaip „nusikaltėlio charakterio ypatybių, bruožų nustatymas“ (angl. *offender profiling*) ir „nusikaltėliui būdingi bruožai, savybės“ (angl. *offender's characteristics*). R. Bull'as teigia, kad asmuo, nustatinėjantis nusikaltėliui būdingus bruožus ir savybes (angl. *profiler*), daro atitinkamas išvadas apie nusikalstamą veiką padariusį asmenį analizuodamas jo nusikalstamą elgesį, amžių, lytį, užimtumą ir kitus reikšmingus veiksnius, kurie gali atskleisti nusikalstamos veikos padarymo priežastis ir padėti geriau suprasti nusikaltusį asmenį.

Vadinasi, apžvelgus kelių mokslininkų nuomones nusikaltėlio asmenybės sampratos klausimu, galima teigti, kad nors autoriai ir nevartoja konkrečios „nusikaltėlio asmenybės“ sąvokos, tačiau jų analizuojami ir įvardijami nusikaltėlio bruožai, kurie yra reikšmingi asmens analizei, yra ne kas kita, kaip Rusijos ir Lietuvos kriminologų analizuojama **nusikaltėlio asmenybės struktūra** (plačiau žr. darbo 1.3. skyrių).

Tačiau reikia atkreipti dėmesį, kad ne visi mokslininkai pritaria ir palankiai žiūri į atliekamus tyrimus asmenybės tyrimo klausimu. Štai mokslininkės S. Hampson nuomone, nusikaltėlio asmenybei būdingų bruožų išskyrimas – tik gajus susiformavęs stereotipas. Autorės teigimu, dažniausiai, žvelgiant iš žmogaus asmenybę tiriančio teoretiko pusės, tikimasi, kad nusikaltėlio asmenybė pasižymės kažkokiais išskirtiniais bruožais. Kitaip tariant, dažnai teigiama, kad asmens polinkis daryti nusikalstamą veiką priklauso nuo jo asmenybės, todėl nusikaltėlio asmenybė turi išsiskirti ypatingais bruožais, kurie aiškiai nesutaptų su nusikalstamos veikos nepadariusio žmogaus asmenybės bruožais.²⁵ Įdomu tai, kad šiuo klausimu, t.y. siekiant nustatyti nusikaltėlio asmenybei būdingus bruožus, yra atlikta nemažai tyrimų. Štai, pavyzdžiui, vakaruose labai paplitęs būdas nustatyti žmogaus asmenybei būdingas savybes naudojant įvairias, specialiai atrinktų klausimų anketas. Dažniausiai šio tikslo siekiama naudojant, pavyzdžiui, Eysencko asmenybės testą (angl. *Eysenck personality inventory – EPI*), Minesotos daugiaprofilinį asmenybės klausimyną (angl. *Minnesota multiphasic personality inventory – MMPI*) arba analizuojant žmogaus atsaką į eilę pateikiamų specialių paveikslėlių. Gauti rezultatai leidžia palyginti nenusikaltusiam ir nusikalstamą veiką padariusiam asmeniui būdingus bruožus, savybes. Vis dėlto, tokie bandymai sulaukė ir dabar sulaukia gana daug kritikos,

---

²⁴ BULL, R. *et al. Criminal psychology: a beginner's guide.* Oxford, England: Oneworld Publications, 2006, p. 17,18

²⁵ HAMPSON, S. E *The Construction of Personality: An Introduction,* London and New York Taylor and Francis e-library, 2001, p. 263.

kadangi esminis tokių bandymų trūkumas, anot kritikų, siekis „išmatuoti“ tokį sudėtingą ir daugiaaspektį reiškinį kaip žmogaus asmenybė.²⁶

M. Eysenck'as į visus šiuos nusikaltėlio asmenybei būdingų bruožų, savybių tyrinėjimus taip pat žvelgia kritiškai. Jo teigimu, viena ir pati pagrindinė priežastis, kodėl autoriaus manymu tyrinėjimai šiuo klausimu yra nuviliantys, yra ta, kad tie asmenys, kurie elgiasi asocialiai arba daro nusikalstamas veikas, negali būti laikomi tam tikra homogeniška grupė. Autorius pateikia pavyzdį, kuris parodo nusikaltėlio individualumą: asmuo, kuris padirbinėja pinigus savo bruožais niekada nebus panašus į asmenį, kuris apiplėšia banką. Kitaip tariant, kiekvienas nusikalstamą veiką padaręs asmuo yra skirtingas ir veiką padaro vedamas individualių priežasčių. Būtent remdamasis šiuo pateiktu pavyzdžiu, M. Eysenck'as teigia, kad greičiausiai tokio dalyko kaip nusikaltėlio asmenybė išvis nėra.²⁷

Galiausiai, mokslininkai R. Krueger'is, P. Schmutte'as ir kt. savo darbe išsako kitokią nuomonę, kuri jų manymu tinka apibendrinti visų nusikaltėlio asmenybės klausimu atliktų ir atliekamų tyrimų duomenis. Autoriai sutinka, kad visais laikais psichologus ir kriminologus intrigavo galimo ryšio tarp žmogaus asmenybės ir nusikalstamos veikos padarymo egzistavimas. Tačiau mokslininkai, apžvelgdami kitų tyrinėtojų atliktus stebėjimus ir tyrimus daro išvadą, kad nors ryšio tarp žmogaus asmenybės ir nusikalstamos veikos padarymo tyrimai atliekami nuo senų laikų ir yra davę įvairių rezultatų, dauguma Vakarų šalių mokslininkų yra neįtikinti, kad toks ryšys egzistuoja. Jų nuomone, svarbiausia yra tai, kad tiriant ryšį tarp žmogaus asmenybės ir nusikalstamos veikos padarymo, remiamasi tik oficialiai nuteistų už nusikalstamos veikos padarymą asmenų ar žmonių atliekančių bausmę įkalinimo įstaigose asmenybės bruožų tyrimais, o visai neatsižvelgiama į tuos asmenis, kurių veikos nebuvo užregistruotos. Kitaip tariant, didžioji dalis nusikalstamų veikų yra neužregistruojamos, todėl negalima remtis tik oficialiais duomenimis, neatsižvelgiant į latentinį nusikalstamumą ir tų žmonių asmenybės būdingas savybes, bruožus. Autorių teigimu, jeigu ir egzistuoja kažkoks ryšys tarp asmenybei būdingų bruožų visumos ir nusikalstamo elgesio, jis yra labai menkas. Todėl padėtis visuomenėje, santykiai šeimoje, biologinės savybės ir kiti asmenybei būdingi bruožai, į kuriuos labiausiai orientuojasi kriminologiniai tyrimai, nors

---

²⁶ HALE, C. *et al.* *Criminology*. Oxford, University press, 2013, p. 127

²⁷ EYSENCK, M. W. *Individual Differences. Normal And Abnormal*, University of London, 1994, p.

ir gali daryti įtaką nusikalstamos veikos padarymui, patys savaime nėra nusikalstamo elgesio priežastis.²⁸

Visiškai kitokia situacija nusikaltėlio asmenybės sąvokos klausimu yra Rusijos kriminologų tarpe. Sąvoka yra plačiai vartojama, taip pat pateikiama nemažai jos apibrėžimų. Pirmiausia, D. Žmurovas išskiria net 3 egzistuojančius, labai sudėtingai išdėstytus požiūrius į nusikaltėlio asmenybės sąvoką:

1. Nusikaltėlio asmenybė plačiąja prasme (rus. *широкий подход*). Remiantis šiuo požiūriu teigiama, kad kiekvienas žmogus, kuris auga ir formuojasi visuomenėje yra laikomas asmenybe, ne išimtis ir nusikaltėlis. Vienintelis dalykas, kuriuo nusikaltėlio asmenybė skiriasi nuo nusikalstamos veikos nepadariusio žmogaus asmenybės tik tas, kad nusikaltėlis padarė veiką priešingą teisei. Todėl remiantis šiuo skirtumu teigiama, kad nusikaltėlio asmenybės nagrinėti atskirai kaip specifinio reiškinių nėra reikalo, pakanka jam pritaikyti bendrą žmogaus nepadariusio nusikalstamos veikos asmenybės analizę.
2. Tarpinis variantas, įvardijamas kaip ribotas požiūris į nusikaltėlio asmenybę (rus. *ограничивающий подход*). Suprantant nusikaltėlio asmenybę šiuo požiūriu, dėmesys akcentuojamas į socialinių nusikaltėlio savybių, santykių su visuomene ir palaikomų ryšių visumą, kuri priklausomai nuo atitinkamų aplinkos sąlygų nulėmė nusikalstamos veikos padarymą. Todėl teigiama, kad nusikaltėlio asmenybė – tarsi tam tikra negatyvi postruktūrė, atskira subasmenybė, šalia tikros žmogaus asmenybės. Dėl to, interpretuojant nusikaltėlio asmenybės sąvoką, būtina ją analizuoti tiek bendrai žmogaus asmenybės sąvokos kontekste, tiek kaip atskirą fenomeną.
3. Nusikaltėlio asmenybė siaurąja prasme (rus. *узкий подход*). Šiuo atveju, į nusikaltėlio asmenybę žiūrima kaip į atskirą, specifinį reiškinį, kuriam būdingas nukrypimas nuo nusikalstamos veikos nepadariusio žmogaus asmenybės. Paprastai minėtas nukrypimas pasireiškia išskirtiniais nusikaltėlio poreikiais, interesais, požiūriu į teisės normas, savita vertybių sistema. Todėl, tokiu požiūriu suprantamą nusikaltėlio asmenybės sąvoką

---

²⁸ KRUEGER, R. et al. *Personality traits are linked to crime among men and women: evidence from a birth cohort.*, Journal of Abnormal psychology, USA, 1994, Vol. 103, No. 2, p. 336

geriausia analizuoti kaip atskirą, su nieko nesusijusį ir nepriklausomą fenomeną.²⁹

V. Eminov'o ir J. Antonian'o teigimu, nusikaltėlio asmenybė apibrėžiama kaip žmogaus, padariusio nusikalstamą veiką asmenybė, kuriai būdingi tam tikri psichologiniai ypatumai, asocialus požiūris, neigiamas visuomenėje nusistovėjusios vertybių sistemos vertinimas ir „nusikalstamo kelio“ pasirinkimas siekiant patenkinti savo poreikius.³⁰

V. Malkovos nuomone, nusikaltėlio asmenybė – nusikaltusią veiką padaręs asmuo, kurio elgesyje atsispindi jo asocialumas, pasireiškiantis neigiamų, socialinę reikšmę turinčių savybių visuma, kuri kartu su aplinkos sąlygomis daro įtaką asmens nusikalstamam elgesiui.³¹

Beveik analogiškas ir A. Selianino³² teiginys, kad nusikaltėlio asmenybės sąvoka apima asmens, darančio ar padariusio nusikalstamą veiką, ypatybių visumą, kuri sudaro jo asmenybę. Be to teigiama, kad kriminologai analizuoja ir nagrinėja šių ypatybių visumą norėdami nustatyti veiksnius, kurie daro įtaką ir paskatina padaryti konkretų nusikaltimą ar baudžiamąjį nusižengimą bei siekdami (išanalizavus minėtus veiksnius) gautą informaciją panaudoti ikiteisminio tyrimo metu.

Apibendrinamas rusų kriminologų nuomones nusikaltėlio asmenybės klausimu, A. Pocius³³ pastebi, kad dažniausiai rusų autoriai teigia, kad nusikalstamumo priežastys slypi asmenybėje, o ne išorinėse aplinkybėse, kad ir kokios svarbios jos būtų. Kai kurie mokslininkai³⁴ labai vienareikšmiškai pagrindinį dėmesį skiria vien tik nusikaltėlio asmenybei (ignorodami susiklosčiusią situaciją ir aplinkybes), teigdami, kad nusikaltėlio asmenybė – pagrindinė ir svarbiausia grandis visame nusikalstamo elgesio mechanizme.

Lietuvos kriminologai, skirtingai nei rusų mokslininkai, nemano, kad nusikalstamo elgesio priežastys slypi tik nusikaltėlio asmenybėje ir pripažįsta išorinių aplinkybių poveikį nusikalstamos veikos padarymui. J. Bluvšteino teigimu, dažnai nėra jokio ryšio tarp nusikaltimą padariusio asmens ypatybių ir padarytų nusikaltimų, nes išorinės priežastys turi daug didesnę reikšmę nei nusikaltusio asmens bruožai. Apie nusikaltėlio

---

²⁹ ЖМУРОВ, Д.В. *Криминология в схемах и таблицах (общая часть)*, Иркутск, 2012, с. 59

³⁰ ЭМИНОВ, В. Е.; АНТОНЯН, Ю. М. *Личность преступника и ее формирование*. Актуальные проблемы российского права. Но. 1(50). 2015, с. 110

³¹ МАЛКОВА, В.Д. *Криминология: Учебник для вузов*. Москва, Юстицинформ, 2006, с. 84

³² СЕЛЯНИН, А. Б. *Шпаргалка по криминологии*. Москва, Аллель, 2000, с.13

³³ POCIUS, A. *Nusikaltėlio asmenybės samprata Rusijos autorių kriminologinių koncepcijų kontekste*. Jurisprudencija, 5(95), 2007, p. 74

³⁴ КИМ, Е. В.; РИ, П. Г. *Личность преступника: криминологический анализ*. Электронное научное издание «Ученые заметки ТОГУ», Том 4, No. 4, 2013 с. 403

asmenybę galima kalbėti tik tada, kai asmens savybės tikrai nulemia nusikalstamą veiką ar bent turi didelę reikšmę jai formuotis.³⁵

Štai, pavyzdžiui, J. Galinaitytė, pateikia nusikaltėlio asmenybės sąvoką nurodydama, kad nusikaltėlio asmenybės sąvoka laikytina sudėtine, kadangi ją sudaro 2 sampratos: „nusikaltėlis“ – teisinė samprata, ir „asmenybė“ – psichologinė samprata. Būtent dėl to, kad nusikaltėlio asmenybės sąvoka tarsi sujungia 2 skirtingų sričių mokslus, ji laikytina plačiausia sąvoka, kuri atskleidžia socialinę žmogaus esmę, jį apibūdinančių bruožų, santykių kompleksą, jo dorovinį pasaulį, kuris yra veikiamas socialinių ar kitų gyvenimo sąlygų, ir yra susijusi su specifine elgesio forma - nusikalstamu elgesiu.³⁶

Panašios nuomonės laikosi ir A. Čepas³⁷, nurodydamas, kad nusikaltėlio asmenybė - tai socialinių ir socialiai reikšmingų savybių, požymių, ryšių ir santykių visuma, apibūdinanti asmenį, kaltą baudžiamojo įstatymo pažeidimu, ir kartu su kitomis sąlygomis ir aplinkybėmis daranti įtaką jo antivisuomeniniam elgesiui.

Papildomai dar norisi įterpti ir R. Bull'o išdėstytą mintį, palaikančią anksčiau pateiktą A. Čepo nuomonę. Autorius pažymi, kad asmenį padaryti nusikalstamą veiką paskatina ne vien tik jam būdingi bruožai ir savybės, bet ir prieš nusikalstamos veikos padarymą susiklosčiusi situacija bei aplinkybės.³⁸

Vadinasi, Lietuvos kriminologų nuomone, nusikalstamumo priežastis lemia ne vien nusikaltėlio asmenybė, kaip teigia dauguma Rusijos mokslininkų, bet ir tam tikros išorinės sąlygos, aplinkybės, darančios įtaką žmogaus antivisuomeniniam elgesiui.

Taip pat svarbu atkreipti dėmesį ir į tai, kad yra įvairių nuomonių apie momentą, iki kurio nusikalstamą veiką padaręs žmogus laikomas nusikaltėlio asmenybe. Kai kurių mokslininkų³⁹ teigimu, pagal sintetinio asmenybės formavimosi modelį,⁴⁰ asmenį galima laikyti nusikaltėlio asmenybe iki jo teistumo išnykimo ar panaikinimo dienos, kuomet asmuo „išeina“ iš pokriminalinės nusikaltėlio asmenybės raidos stadijos.

Kiti autoriai, pavyzdžiui, S. Maruna, šiuo klausimu turi savitą ir įdomią nuomonę. Anot jo, vakarų mokslininkai dažniausiai sutinka su vienu faktu: nusikaltėlio asmenybė –

---

³⁵ BLUVŠTEINAS, J. *et al. Kriminologija*. Vilnius: Pradai, 1994, p. 82

³⁶ BABACHINAITĖ, G. *et al. Kriminologija*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010, p. 244-245

³⁷ NAMŲ ADVOKATAS. *VĮ Teisinės informacijos centras*. (sudarė J. Prapiestis) Vilnius: Vilspa, 2002, p. 586.

³⁸ BULL, R. *et al. Criminal psychology: a beginner's guide*. Oxford, England: Oneworld Publications, 2006, p. 24

³⁹ POCIUS, A. *Sintetinis nusikaltėlio asmenybės formavimosi modelis*. Teisė, (64), 2007, p. 97, 105

⁴⁰ Plačiau apie sintetinį nusikaltėlio asmenybės formavimosi modelį žr. 2.1. darbo skyriuje.

kaip konstanta, t.y. ji išlieka visą žmogaus gyvenimą, net kai „buvę“ nusikaltėliai (angl. *ex-offenders*) nustoja daryti nusikalstamas veikas. Tokia išvada buvo padaryta remiantis Osborn'o ir West'o atliktais tyrimais, kurių metų paaiškėjo, kad recidyvistai, nebedarantys nusikalstamų veikų vis tiek išlaiko kai kurias nusikalstamam elgesiui būdingas savybes, kurias galima apibūdinti kaip elementarų asocialų elgesį. Kitu atveju, jeigu asmenybei būdingos savybės nuolatos keistųsi, jų nebūtų galima vadinti nusikaltėlio asmenybei būdingais bruožais, ypatybėmis, o greičiau tik kažkokia stadija, gyvenimo etapu, kuris greitai praeina. Autoriaus nuomone, būtent pastovumas ir labai ilgai trunkantys nusikaltėlio asmenybės savybių pokyčiai leidžia teigti, kad nusikaltėlio asmenybė išlieka visą gyvenimą.⁴¹

Kriminologams bandant ištirti nusikaltusio žmogaus asmenybę, jos ypatybių visumą, dažnai susiduriama su sunkumais. Tirti nusikalstamas veikas darančius asmenis gali būti sunku dėl didelio visuomenės socialinio susisluoksniavimo, dėl kiekvienam sluoksniui būdingų skirtingų interesų ir poreikių, skirtingo išsilavinimo ar kultūros, veiklos pobūdžio, lyties, amžiaus ir pan. Tačiau nusikalstamas veikas darančių ar padariusių asmenų tyrimas padeda atskleisti dvasinį jų pasaulį, psichologiją, dorovines ir teisines nuostatas, nustatyti individualias priežastis, skatinančias nusikalsti.⁴²

Dėl to, svarbiausia į **nusikaltėlio asmenybę žvelgti kaip į definiciją, kuri yra tik mokslinio pažinimo priemonė, leidžianti geriau suvokti nusikalstamo elgesio priežastis bei ištakas ir kurią būtina tirti norint nustatyti konkrečios nusikalstamos veikos elgesio veiksnius.**⁴³

Apibendrinant ir atsižvelgiant į pateiktą informaciją galima teigti, kad yra daug nuomonių dėl nusikaltėlio asmenybės sąvokos. Į nusikaltėlio asmenybės sąvoką geriausia žvelgti kaip į definiciją, kuri yra mokslinio pažinimo priemonė, kurią būtina tirti toliau, norint geriau suprasti veiksnius, kurie paskatina asmenis daryti nusikalstamą veiką. JAV ir Jungtinės Karalystės mokslininkai sąvokos „nusikaltėlio asmenybė“ labai plačiai nevirtoja, o didžiausią dėmesį skiria žmogui būdingų bruožų tyrimui, bandydami nustatyti ryšį tarp bendrai žmogaus asmenybės ypatybių ir polinkio daryti nusikalstamas veikas. Rusijos ir Lietuvos mokslininkai vartoja sąvoką „nusikaltėlio asmenybė“, pateikia įvairius apibrėžimus ir savo nuomonę pagrindžiančius teiginius. Tačiau daugumos Rusijos mokslininkų teigimu, pagrindinė nusikalstamumo priežastys slypi asmenybėje, o

---

⁴¹ MARUNA, S. *Desistance and development: the psychosocial process of 'going straight'*. The British Criminology Conferences: Selected Proceedings. Vol. 2, 1999, p. 6

⁴² BABACHINAITĖ, G. *et al. Kriminologija*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010, p. 17

⁴³ DRAKŠIENĖ, A; MICHAILOVIČ, I. *Kriminologijos žinytas*. Vilnius: Eugrimas, 2008, p. 31

ne išorinėse aplinkybėse. Lietuvos kriminologai, priešingai nei Rusijos, teigia, kad nusikaltėlio asmenybė yra tam tikrų socialinių ir socialiai reikšmingų savybių, požymių, visuma, apibūdinanti asmenį, kaltą baudžiamojo įstatymo pažeidimu, *kartu su kitomis sąlygomis ir aplinkybėmis darantį įtaką jo antivisuomeniniam elgesiui*

1.3. Nusikaltėlio asmenybės struktūra

Analizuojant nusikaltėlio asmenybės sąvoka dažnai minima asmeniui būdingų socialinių bruožų, savybių, ryšių visuma, padedanti atkleisti ir tirti jo asmenybę. Literatūroje šios reikšmingos ypatybės vadinamos **nusikaltėlio asmenybės struktūra** (o kartais - nusikaltėlio asmenybės kriminologinė charakteristika⁴⁴). Anot A. Selianino, nusikaltėlio asmenybės struktūra laikoma asmens socialiai reikšmingų savybių ir ypatybių visuma, kurių susiformavimą lėmė įvairių pažinimo, bendravimo su kitais asmenimis procesai.⁴⁵ O štai A. Čepo teigimu, kaltininko asmenybės struktūra – tai savybių ir santykių, apibūdinančių abstraktų baudžiamojo įstatymo pažeidėją, sąlyginis padalijimas į demografines, socialinių vaidmenų, teisinės, psichologines ir kitas kriminologiniu požiūriu reikšmingas vienas grupes.⁴⁶ Abiem atvejais autoriai pažymi, kad tai asmeniui būdingų savybių visuma, tačiau A. Čepas dar papildomai nurodo, kad tos savybės sąlyginai padalijamos į kriminologiniu požiūriu reikšmingas grupes. Mokslinėje literatūroje randami įvairūs šių savybių suskirstymai į grupes. Pavyzdžiui, A. Selianinas⁴⁷ prie savo pateiktos asmenybės struktūros sąvokos taip pat nurodo ir minėtą struktūrą sudarančias posistemės:

1. Asmens materialinė padėtis
2. Protinis išsivystymas
3. Moraliųjų vertybių sistema ir asmens norai, troškimai

Autoriaus teigimu, visos šios posistemės yra viena su kita glaudžiai susijusios ir visos kartu sudaro nusikaltėlio asmenybę. Tačiau reikia pažymėti, kad tokia nusikaltėlio asmenybės struktūra neįprasta ir mokslinėje literatūroje dažnai neįvartojama.

Dažniausiai mokslininkai nusikaltėlio asmenybės struktūrą apibūdina per jai būdingų bruožų, elementų visumą. Štai V. Bluvšteinas išskiria 8 pagrindinius požymių blokus, kurių visuma sudaro nusikaltėlio asmenybę:

---

⁴⁴ ВАВАСЧИНАЙТЭ, G. et al. *Kriminologija*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010, p. 250

⁴⁵ СЕЛЯНИН, А. Б. *Шпаргалка по криминологи*, Москва, Аллель, 2000, с.13

⁴⁶ ЧЕПАС, А. *Nepilnamečių nusikalstamumas ir jo priežastys*. Mokyimo priemonė, Vilnius: Mintis, 1982, p. 78.

⁴⁷ СЕЛЯНИН, А. Б. *Шпаргалка по криминологи*, Москва, Аллель, 2000, с.13

1. Teisiniai požymiai (tai padarytų nusikalstamų veikų skaičius, jų teisinis įvertinimas, asmeniui taikytinos bausmės ir pan.)
2. Demografiniai požymiai (asmens lytis, amžius, gyvenamoji vieta, šeimyninė padėtis ir t.t.)
3. Socialiniai, kultūriniai požymiai (išsilavinimas, dvasiniai poreikiai ir kt.)
4. Ekonominiai požymiai (asmens materialinė padėtis, būdai kuriais asmuo užsidirba lėšų gyvenimui.)
5. Santykis su socialinėmis institucijomis (asmens santykiai su įvairiomis socialinėmis grupėmis: šeima, kaimynais, religine bendruomene ir pan.)
6. Požiūris į socialines bendrijas (ar asmuo dalyvauja kokiose nors grupėse, ir jei dalyvauja, tai kokiose būtent.)
7. Požiūris į socialines normas (ar asmuo pripažįsta socialines normas, ar jų negerbia, joms prieštarauja ir pan.)
8. Socialiniai vaidmenys (kaip piliečio, šeimos nario, darbo kolektyvo nario ir pan.)⁴⁸

Mokslininkas R. Bull'as visus nusikalstamą veiką padariusiam asmeniui būdingus bruožus bendrai dalija į 2 blokus:

1. Geografinių bruožai (angl. *geographical profiling*). Šie bruožai paprastai nagrinėjami norint identifikuoti nusikaltėlio gyvenamąją ir nusikalstamos veikos padarymo vietas.
2. Asmeninių nusikaltėliui būdingų bruožų, savybių išskyrimas (anlg. *profiling of an offender's personal characteristics*). Šis blokas apima demografinius bruožus: amžių, lytį, etniškumą, išsilavinimą, užimtumą ir pan. Autoriaus nuomone, nagrinėjant šiuos nusikalstamą veiką padariusio asmens bruožus, galima nustatyti, kas paskatino asmenį padaryti būtent tą nusikalstamą veiką ir kodėl būtent tuo pasirinktu būdu.⁴⁹

Kiti autoriai, pavyzdžiui, D. Žmurovas, anksčiau pateiktus bruožus, sudarančius nusikaltėlio asmenybę, jungia į didesnes posistemas:

1. Asmens kryptingumas, tendencingumas (ši posistemė apima asmens požiūrių, moralinių vertybių sistemas);
2. Socialinė patirtis (tai įvairios žmogaus turimos žinios, įpročiai, gyvenimiška patirtis);

---

⁴⁸ BLUVŠTEINAS, J. *et al. Kriminologija*. Vilnius: Pradai, 1994, p. 84-89

⁴⁹ BULL, R. *et al. Criminal psychology: a beginner's guide*. Oxford, England: Oneworld Publications, 2006, p. 19, 22,23

3. Psichologinė (dar vadinama „atspindėjimo“) posistemė (ji apima individualias asmens psichines ypatybes, kurios formuojasi jam palaikant socialinius ryšius);
4. Biologinės sąlygos (tai asmens brendimo, lytinio brendimo ypatybės, įvairūs patologiniai pakitimai ir pan.).⁵⁰

J. Galinaitės teigimu, skirtingų autorių pateikiamos nusikaltėlio asmenybės struktūros iš esmės yra panašios, skiriasi tik jų pateikimo tvarka bei priklausomybė. Todėl iš visų bendrai pateiktų struktūrų galima išskirti bendras, kriminologijoje priimtas nusikaltėlio asmenybės struktūrinės dalis:

- **Teisiniai požymiai:** tai padarytų nusikaltimų ar baudžiamųjų nusižengimų skaičius, kiekvieno jų teisinis įvertinimas, nusikaltimo padarymo laikas, vieta, būdas, asmeniui taikytos bausmės.⁵¹ Šie duomenys padeda prognozuoti nusikalstamą elgesį, pasirinkti adekvačias poveikio priemones, atskirti ir atskleisti asmens savybes, kurios susiformavo prieš padarant nusikalstamą veiką nuo savybių, kurios susiformavo dėl nusikalstamo gyvenimo būdo.⁵²
- **Socialiniai – demografiniai požymiai:** kaip ir anksčiau buvo minėta, tai asmens lytis, amžius, išsilavinimas, pilietybė, šeimyninė padėtis ir V. Malkova dar papildomai pridėda materialinę padėtį, asmens profesiją, kaip būtinus socialinius - demografinius požymius.⁵³ Svarbu pabrėžti, kad socialiniai - demografiniai bruožai, patys savaime nėra nusikalstamo elgesio priežastis, bet labiau siejasi su asmenybės formavimosi sąlygomis ir kartu su kitais bruožais leidžia susidaryti įspūdį, tikresnį vaizdą, koks yra nusikalstęs asmuo.⁵⁴
- **Socialiniai – funkciniai požymiai (arba dar vadinami socialiniai vaidmenys):** socialiniai vaidmenys paprastai suprantami kaip tam tikra asmens užimama socialinė padėtis, kurią nustato galiojančios socialinės normos. Priklausomai nuo socialinių normų, asmuo gali turėti atitinkamą

---

⁵⁰ ЖМУРОВ, Д.В. *Криминология в схемах и таблицах (общая часть)*, Иркутск, 2012, с. 63

⁵¹ BLUVŠTEINAS, J. *et al. Kriminologija*. Vilnius: Pradai, 1994, p. 84

⁵² BABACHINAITĖ, G. *et al. Kriminologija*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010, p.252

⁵³ МАЛКОВА, В.Д., *Криминология: Учебник для вузов*, Москва, Юстицинформ, 2006, с. 85

⁵⁴ DRAKŠIENĖ, A; MICHAILOVIČ, I. *Kriminologijos žinybas*. Vilnius: Eugrimas, 2008, p. 33,34

socialinį statusą, t.y. atlikti konkretų vaidmenį – piliečio, šeimos nario, mokytojo⁵⁵ ir taip pat, anot J. Bluvšteino, nusikaltėlio.⁵⁶

- **Socialines - psichologines asmens savybes apibūdinantys požymiai:** tai asmens intelektualinės ypatybės, nusistatyti tikslai, vertybių bei moralės normų sistemos, požiūris į teisės normas.⁵⁷ Šie bruožai – sąlygiškai stabilūs individo bruožai, kurie lemia tipines reagavimo į aplinką formas, savęs vertinimą, elgesio mechanizmą ir pan. Paprastai teigiama, kad psichologinė analizė padeda suvokti nusikalstamo elgesio mechanizmą, bet nepajėgia paaiškinti visų elgesį nulemiančių veiksnių.⁵⁸
- **Vertybinės, normatyvinės savybes apibūdinantys požymiai:** tai vertybinės žmogaus orientacijos, kurios atspindi jo požiūrį į valstybėje ir visuomenėje pripažintas ir saugomas socialines vertybes bei jų hierarchiją. Paprastai nusikaltėlio asmenybei būdingas tų nusistovėjusių socialinių vertybių nepripažinimas, jų hierarchijos pažeidimas ir elgesio normų, principų, kurie prieštarauja valstybės ar visuomenės interesams, laikymas tikrosiomis vertybėmis.⁵⁹

Labai svarbu paminėti, kad nusikaltėlio asmenybės struktūros ir ją sudarančių požymių išskyrimas turi didelę reikšmę ne tik kriminologijos mokslui, bet ir baudžiamajai teisei, kadangi baudžiamoji teisinė nusikaltėlio charakteristika orientuota tik į tų požymių išskyrimą, kurie turi įtakos nusikalstamos veikos kvalifikavimui ir/ar bausmės paskyrimui (plačiau žr. 3 darbo dalį), o kriminologinė charakteristika yra daug platesnė.⁶⁰

Atsižvelgiant į anksčiau pateiktas mokslininkų nuomones galima teigti, kad nors ir besiskiriančios viena nuo kitos pateikimo tvarka, nusikaltėlio asmenybės struktūros yra labai panašios, viena kitą papildančios ir svarbios tiek kriminologijos mokslui, tiek baudžiamajai teisei, siekiant geriau įsigilinti į nusikaltėlio asmenybei būdingų savybių ypatumus.

1.4. Nusikaltėlio asmenybės ir kitų sąvokų santykis

---

⁵⁵ SUNSTEIN, C. R., *Social norms and social rules*. Chicago: John M. Olin Law and Economics working paper, No. 36: The law school the university of Chicago, 1995, p.15

⁵⁶ BLUVŠTEINAS, J. et al. *Kriminologija*. Vilnius: Pradai, 1994, p. 89

⁵⁷ ЖМУРОВ, Д.В. *Криминология в схемах и таблицах (общая часть)*, Иркутск, 2012, с. 64

⁵⁸ DRAKŠIENĖ, A; MICHAILOVIČ, I. *Kriminologijos žinyras*. Vilnius: Eugrimas, 2008, p. 34

⁵⁹ BABACHINAITĖ, G. et al. *Kriminologija*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010, p.251;

⁶⁰ Ten pat, p. 251

Analizuojant teisinę literatūrą, dažnai galima susidurti su dar viena problema – nusikaltėlio asmenybės ir kitų sąvokų – „nusikalstamos veikos subjekto“, „įtariamojo“ „kaltinamojo“, „nuteistojo“ sąvokų - santykiu. Nors iš esmės visos šios sąvokos apibūdina tą patį asmenį, kuris padarė nusikalstamą veiką ar yra įtariamasis/kaltinamas ją padaręs, jos nėra tapačios. Toliau trumpai išskiriami pagrindiniai skirtumai, leidžiantys atriboti nusikaltėlio asmenybės sąvoką nuo nusikalstamos veikos subjekto bei įtariamojo/kaltinamojo/nuteistojo sąvokų.

Nusikaltėlio asmenybės ir nusikalstamos veikos subjekto sąvokų santykis. Atskiriant šias dvi sąvokas iškyla daugiausiai problemų. D. Žmurovo teigimu, nusikaltėlio asmenybės sąvoka daug platesnė nei nusikalstamą veika padariusio subjekto sąvoka. Tai yra, paprastai nusikaltėlio asmenybė apima daugiau papildomų savybių, tokių kaip emocijos, auklėjimas, psichologinės ypatybės, kurios nagrinėjant nusikalstamos veikos subjekto sąvoką neturi reikšmės. Tiesa, autorius taip pat pažymi, kad kai kurios savybės (pvz.: amžius, psichikos būklė) yra aktualios ir svarbios tiek nusikaltėlio asmenybės, tiek nusikalstamos veikos subjekto sąvokoms.⁶¹

J. Bluvšteinas ir V. Justickis taip pat palaiko nuomonę, kad svarbu atskirti nusikaltėlio asmenybės ir nusikalstamos veikos subjekto sąvokas. Jų pateikiamas pagrindinis skirtumas, leidžiantis atskirti šias dvi sąvokas beveik identiškas anksčiau išsakytam D. Žmurovo teiginiui: autorių nuomone, pagrindinis skirtumas tarp minėtų dviejų sąvokų tėra tas, kad nusikaltėlio asmenybė daug detaliau atspindi nusikalstamą veiką padariusį asmenį bei apima įstatyme nenumatytus individo požymius, tokius kaip: socialinį vaidmenį ir ryšius, vertybių sistemą, tam tikras asmens psichologines ypatybes ir pan. Taip pat, siekiant pagrįsti šį teiginį J. Bluvšteinas ir V. Justickis įvardija 2 esminius požymius, kurie pagrindžia skirtumą tarp nusikalstamos veikos subjekto ir nusikaltėlio asmenybės:

1. Kaltininko elgesys prieš nusikaltimą. Šiuo atveju svarbu nustatyti tai, kaip asmuo elgiasi prieš nusikalstamos veikos padarymą, Jeigu asmuo nuolat pažeidinėja teisės, moralės normas, galima teigti, kad tai – greičiau ankstesnio neigiamo asmenybės vystymosi rezultatas, o ne netinkamai susiklosčiusių aplinkybių padarinys.
2. Asmeninių savybių santykis su nusikalstamo elgesio mechanizmo situaciniu momentu. Tai galima suprasti kaip asmens sau pačiam „kuriamas“ kriminogenines situacijas, pavyzdžiui, asmuo nedirba, o tai daro įtaką

---

⁶¹ ЖМУРОВ, Д.В. *Криминология в схемах и таблицах (общая часть)*, Иркутск, 2012, с. 60

sunkios jo ekonominės situacijos susiklostymui. Iš to galima spręsti, kad jo paties asmeninės ypatybės lėmė nusikalstamos veikos padarymą.⁶²

Šioje vietoje norisi pastebėti, kad kiti mokslininkai⁶³ panašius požymius (teisės normų pažeidinėjimą ir paties asmens „kuriamas“ kriminogenines situacijas), naudoja ne nusikaltėlio asmenybės ir nusikalstamos veikos subjekto atskyrimui, o nusikaltėlio asmenybės nuo nusikalstamos veikos nepadariusio žmogaus asmenybei atskirti. Paprastai atskirti nusikaltėlio asmenybę nuo nenusikaltusio žmogaus asmenybės galima pagal pavojingumo laipsnį. Būtent nusikaltėlio asmenybei būdinga kriminogeninė teisinės psichologijos deformacija, kitaip tariant, asmuo įvairiais būdais negerbia baudžiamojo įstatymo. Pabrėžiama, kad asmens kryptingumas daryti nusikalstamą veiką dažnai susiformuoja dar iki jos padarymo ir paprastai išryškėja per kitokį konkretaus asmens neteisėtą elgesį – administracinius teisės pažeidimus ar amoralų elgesį, kuris pats savaime neturi nusikalstamo pobūdžio, tačiau pagal tai galima nustatyti subjekto polinkius.

Vadinasi, pagrindinis kriterijus, į kurį reikia kreipti dėmesį norint atskirti nusikaltėlio asmenybės sąvoką nuo nusikalstamos veikos subjekto – sąvokos platumas. Nusikaltėlio asmenybės sąvoka yra daug platesnė ir apima papildomus požymius, tokius kaip socialinį vaidmenį, asmens vertybių sistemą ir pan., kurių neapima nusikalstamos veikos subjekto sąvoka..

Nusikaltėlio asmenybės ir įtariamojo/kaltinamojo/nuteistojo sąvokų santykis. Atskiriant šias sąvokas nuo nusikaltėlio asmenybės sąvokos daug problemų nekyla, todėl įvardijamas pagrindinis skirtumas, kuriuo remiantis dera atriboti šias definicijas. Mokslininkai⁶⁴, norėdami šias sąvokas atskirti, remiasi tuo pačiu kriterijumi – sąvokos apimtimi. T. y. nusikaltėlio asmenybės sąvoka laikoma daug platesne ir daugiau apimančia nei įtariamojo/kaltinamojo ar nuteistojo sąvokos, kurios šiuo atveju parodo tik asmens procesinį statusą baudžiamojo proceso metu.

Apibendrinant galima teigti, kad nors „nusikaltėlio asmenybės“, „nusikalstamos veikos subjekto“ bei „įtariamojo/kaltinamojo/nuteistojo“ asmens sąvokos ir apibūdina tą patį asmenį, jos jokia būdu nėra tapačios. Todėl svarbu žinoti pagrindinius jų skirtumus ir nevertoti šių sąvokų kaip sinonimų.

---

⁶² BLUVŠTEINAS, J. et al. *Kriminologija*. Vilnius: Pradai, 1994, p. 82, 83

⁶³ Drakšienė, A. In DRAKŠIENĖ, A; MICHAILOVIČ, I. *Kriminologijos žinynas*. Vilnius: Eugrimas, 2008, p. 32

⁶⁴ ЖМУРОВ, Д.В. *Криминология в схемах и таблицах (общая часть)*, Иркутск, 2012, с. 60

2. NUSIKALTĖLIO ASMENYBĖS FORMAVIMOSI SĄLYGOS

2.1. Nusikaltėlio asmenybės formavimosi procesas

Aptarus, kaip įvairių kriminologų požiūriu suprantama nusikaltėlio asmenybės sąvoka, reikia paanalizuoti, kokios sąlygos lemia ir skatina jos formavimąsi. Mokslinėje literatūroje sutinkama daug įvairių nuomonių dėl nusikaltėlio asmenybės formavimuisi įtaką darančių sąlygų. Vieni mokslininkų teigimu, nusikaltėliu gimstama, t.y. polinkis daryti nusikalstamą veiką yra paveldimas, kiti mano, kad asmenis nusikalsti paskatina įvairios aplinkos sąlygos. Dar trečia dalis mokslininkų laikosi pozicijos, kuri sujungia abi prieš tai paminėtas nuomones ir teigia, kad abu veiksniai: tiek biologinės asmens savybės, tiek aplinkos sąlygos turi lemiamą poveikį, kuris paskatina žmogų daryti nusikalstamas veikas.

A. Drakšienės⁶⁵ teigimu, žmogaus tiek psichinės raidos, tiek asmenybės vystymasis turi tam tikras laiko ribas, kurios yra siejamos su dėsningomis fiziologinėmis ir psichinėmis individo pokyčių visumos ypatybėmis. Kitais žodžiais tariant, vykstant asmenybės formavimosi procesui, pereinant iš vienos pakopos į kitą, keičiantis sąlygoms bei vykstant asmens fiziniams ir psichiniams pokyčiams, atitinkamai keičiasi ir asmens interesai, poreikiai, elgesys bei formuojasi tam tikri asmenybei būdingi bruožai.

Šiuos pokyčius ir asmenybės bruožų vystymąsi gali lemti įvairūs veiksniai:

1. Psichobiologiniai (pvz.: įgimti fiziniai trūkumai, psichinės žmogaus ypatybės ir pan.);
2. Individualūs asmeniniai (pvz.: vertybių sistema, savęs vertinimo lygis);
3. Socialiniai ir kultūriniai (pvz.: dvasiniai poreikiai, išsilavinimas);
4. Socialinė aplinka (pvz.: bendraamžių grupė, aplinkinių elgesys ir t.t.);
5. Socialiniai ir ekonominiai veiksniai (pvz.: materialinė padėtis).

Tačiau yra kriminologų, kurie asmenybės formavimosi procesą supranta šiek tiek kitaip ir siūlo „išvestinius“ nusikaltėlio asmenybės formavimosi modelius. Štai, A. Pocius⁶⁶ teigimu, analizuojant Rusijos ir Vakarų Europos kriminologų požiūrį į nusikaltėlio asmenybę galima pastebėti, kad rusų mokslininkai nusikaltėlio asmenybę analizuoja labai plačiai ir mano, kad asmenybė yra nusikalstamumo pagrindas, o Vakarų autoriai – priešingai - į asmenybę žvelgia labai siaurai, ir mano, kad nusikalstamumą

---

⁶⁵ DRAKŠIENĖ, A; MICHAILOVIČ, I. *Kriminologijos žinynas*. Vilnius: Eugrimas, 2008, p. 41-44

⁶⁶ POCIUS, A. *Sintetinis nusikaltėlio asmenybės formavimosi modelis*. Teisė, (64), 2007

daugiausia lemia ne asmenybė, o socialinės sąlygos. Dėl šios priežasties, autoriaus nuomone yra reikalingas Sintetinis nusikaltėlio asmenybės formavimosi (sutrumpintai – SNAF) modelis, kuriame yra „sujungiamos“ tiek asmenybės savybės, tiek socialinės sąlygos. A. Pocius nuomone, nusikaltėlio asmenybės formavimuisi daugiausiai įtakos turi asmenybės krizės – tam tikri lemtingi įvykiai, iššūkiai, su kuriais susidūręs asmuo turi keisti savo vaidmenį, būdą ar požiūrį į pačią problemą.

Išskiriamos⁶⁷ 5 sintetinio nusikaltėlio asmenybės formavimosi modelio stadijos, kurių metu, individas susiduria su asmenybės krizėmis:

1. **Prieškriminalinė ikimokyklinė individo formavimosi stadija.** Šiuo etapu individo asmenybės formavimuisi svarbiausia šeimos įtaka, vadinamoji pirminė socializacija. Jeigu šios stadijos metu susiduriama su smurtu, seksualine prievarta, tokia neigiama patirtis turi didžiulę įtaką vėlesniam nukentėjusiojo gyvenimui;
2. **Prieškriminalinė mokyklinio laikotarpio formalioje aplinkoje individo formavimosi stadija.** Šioje stadijoje svarbiausia mokyklinė formali aplinka, kuri taip pat turi didelę reikšmę asmenybės formavimuisi. Jeigu vaikas netinkamai parengtas mokyklai, pirmaklasio krizė gali praeiti labai sunkiai arba persikelti į kitus gyvenimo etapus;
3. **Prieškriminalinė mokyklinio laikotarpio neformalioje aplinkoje individo formavimosi stadija.** Čia didžiausią įtaką asmenybės formavimuisi turi bendraamžių grupės. Teigiama, kad į neformalias grupes jungiasi tie, kurie iš pradžių gyvenime buvo nusistatę tradicinius ir visuomenei būdingus tikslus, tačiau vėliau susiduria su ribotu tų tikslų pasiekimu. Pastebima, kad tokios grupės susidaro labai greitai, nes grupės nariai vieni kitiems yra tarsi psichologinė ir socialinė vertybė;
4. **Kriminalinė individo raidos stadija.** Autoriaus teigimu, ši stadija prasideda, kai asmuo pradeda daryti nusikalstamas veikas ir yra sulaukęs amžiaus, nuo kurio gali būti traukiamas baudžiamojon atsakomybėn. Šio etapo metu, asmuo nukrypsta nuo tos pozicijos, kuri susiformavo ankstesniu jo socializacijos metu ir pereina į kitą socializacijos etapą – asmenybė įsilieja į nusikalstamą aplinką, prisitaiko prie jos, priima atitinkamus kriminalinius vaidmenis ir funkcijas. Teigiama, kad į

---

⁶⁷ POCIUS, A. *Sintetinis nusikaltėlio asmenybės formavimosi modelis*. Teisė, (64), 2007, p. 96-106

nusikalstamą elgesį asmenį orientuoja jo antisocialūs poreikiai, jausmai, interesai, įpročiai ar vestybių sistema;

- 5. Pokriminalinė nusikaltėlio asmenybės raidos stadija.** Ši stadija prasideda tada, kai asmuo yra nuteisimas už padarytą nusikalstamą veiką ir jo atžvilgiu yra įsiteisėjęs apkaltinamasis teismo nuosprendis. Nusikaltėlio asmenybe šioje stadijoje asmuo bus laikomas iki teistumo išnykimo ar panaikinimo dienos.

Taip pat pabrėžiama, kad asmeniui nebūtina pereiti per visas nurodytas stadijas – asmuo gali išgyventi krizes, ištikusias jį pirmose 3-ose stadijose, tačiau paskui, susiklosčius netinkamoms aplinkybėms, iš karto „patekti“ į 4-ą, kriminalinę individo raidos stadiją.

Tačiau kiti autoriai, pavyzdžiui, J. Galinaitytė pastebi, kad mokslininkai dažniausiai palaiko vieną iš 2 pagrindinių egzistuojančių tendencijų nusikaltėlio asmenybės formavimosi sąlygų klausimu. Bendrai išskiriama:

1. *Biologizavimo tendencija.* Šią kryptį palaikantys mokslininkai dėmesį skiria paveldėjimui, genetiškai perduodamoms ypatybėms: temperamentui, gabumams ir pan.
2. *Sociologizavimo tendencija.* Šios teorijos šalininkai atsižvelgia į socializacijos procesą: auklėjimą, mokymą, bendravimą ir kitas įgytas savybes, teigdami, kad didžiausią įtaką formuojantis nusikalstamam elgesiui turi socialinė aplinka ir asmens socialinės savybės, o biologiniai ypatumai vaidina tik tam tikrą sąlyginį vaidmenį.⁶⁸

Galima sutikti, kad šios 2 kryptys – pagrindinė ašis, apie kurią sukasi žmogaus (tiek nepadariusio nusikalstamos veikos, tiek nusikaltėlio) asmenybės formavimuisi tirti atliekami moksliniai tyrimai. M. Lamb'as ir M. Bornstein'as pastebi, kad visus mokslininkų darbus bei tyrimus, atliekamus šiuo klausimu bendrai galima apibendrinti 3 žodžiais – „paveldėjimas ar patirtis?“ (angl. *heredity or experience*), kadangi būtent šių dviejų tendencijų šalininkų nuomonės dažniausiai nesutampa ir yra pagrindinė diskusijų bei ginčų priežastis.⁶⁹ Dėl to labai svarbu aptarti tiek vieną, tiek kitą poziciją palaikančių mokslininkų teorijas, jų pateikiamus argumentus. Todėl toliau, remiantis pateiktu skirstymu, bus analizuojamos biologinės ir socialinės sąlygos, turinčios reikšmę nusikaltėlio asmenybės formavimuisi.

---

⁶⁸ BABACHINAITĖ, G. *et al. Kriminologija*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010, p. 255

⁶⁹ LAMB, M. E.; BORNSTEIN, M. H. *Social and personality development*. New York, Psychology press, 2011, p. 4

2.2. Biologinės sąlygos, lemiančios nusikaltėlio asmenybės formavimąsi

Kalbant apie sąlygas, kurios lemia nusikaltėlio asmenybės formavimąsi, pirmiausiai reikėtų pradėti nuo kiekvienam žmogui būdingų biologinių savybių: genetinio paveldimumo, galvos smegenų pokyčių ir pan. Į šias savybes dėmesys buvo skiriamas visais laikais, tačiau galima teigti, kad bandymų surasti ryšį tarp žmogaus biologinių ypatybių (dažniausiai trūkumų) ir jo polinkio daryti nusikalstamas veikas ženkliai padaugėjo XIX a., kuomet mokslininkai susikoncentravo į biologinių asmens savybių tyrimus, tikėdami, kad egzistuoja ryšys tarp žmogui būdingų biologinių ypatumų ir polinkio daryti nusikalstamas veikas. Esminis tyrimų tikslas buvo suprasti tuos biologinius ypatumus, o gautas žinias pritaikyti praktikoje, bandant iš anksto nuspėti, kuris asmuo turi polinkį nusikalsti.⁷⁰

Kriminologinėje literatūroje analizuojant nusikaltėlio asmenybės formavimosi sąlygas, dažnai galima sutikti nuomonių, kad tai, ar asmuo darys nusikalstamą veiką, yra nulemta nuo pat gimimo, t.y. asmuo jau gimsta nusikaltėliu. Tokią mintį dar XIX a. visuomenei pateikė ir plėtojo italų antropologinės kriminologijos mokyklos atstovas C. Lombroso.⁷¹ Galima teigti, C. Lombroso ir yra geriausiai žinomas dėl sukurtos teorijos, nurodančios, kad asmuo jau gimsta būdamas nusikaltėlis (it. *delinquente nato*), o atskirti tokius individus galima pagal jiems būdingas „anomalijas“ – fizinius ir psichologinius nukrypimus.⁷² Šios atavistinės⁷³ teorijos pagrindas – manymas, kad žmogus, kuris pasižymi nusikaltėliui būdingais bruožais ir daro nusikalstamas veikas, beveik negali kontroliuoti savo veiksmų, t.y. biologinės jo savybės nulėmė jo polinkį nusikalsti ir žmogus pasipriešinti tokiai prigimčiai negali. Mokslininko nuomone, tokie žmonės yra ne kas kita, o žmonijos regresio pasekmė.⁷⁴ Tiesa, C. Lombroso bandymai tirti šią problemą buvo aršiai kritikuojami tiek to laikotarpio medicinos, tiek sociologijos mokslo bendruomenių atstovų,⁷⁵ teigiant, kad didžiausias šių tyrimų trūkumas – segregacijos

---

⁷⁰ALPER, J. *Biological influences on criminal behavior: how good is the evidence?* The British medical journal, Vol. 310, 1995, p. 272

⁷¹JEROSLOW, P. *Anthropological Theories of Crime and Delinquency*. Journal of Human Behavior in the Social Environment, No. 21, 2011, p. 256

⁷²LOMBROSO, C. *Criminal man*. Durkham and London: Duke university press, 2006, p. 2

⁷³Atavizmas - (lot. *atavus* - protėvis) - biol. žmonių, gyvulių ir augalų organizmuose nenormalus atsiradimas požymių ir savybių, kurių neturi tėvai, bet kuriuos turėjo tolimi protėviai. (prieiga per internetą - <http://dz.lki.lt/>) [žiūrėta 2016-02-15]

⁷⁴DOBRYNINAS, A.; SAKALAIUSKAS, G.; ŽILINSKIENĖ, L. *Kriminologijos teorijos*. Vilnius: Eugrimas, 2008, p. 24

⁷⁵WALTERS, G. D.; WHITE, T. W. *Heredity and crime: bad genes or bad research?* Penitentiary Leavenworth, Kansas Criminology, Vol. 27, No. 3, 1989, p. 455

efekto ignoravimas, t.y. nusikaltėliai sutapatinti tik su nusikaltėliais, esančiais kalėjime.⁷⁶ O šiais laikais kai kurie mokslininkai, pvz. J. Joseph'as, labai aršiai ir kategoriškai kritikuoja C. Lambroso teoriją, teigdamas, kad šiuo metu dera viešai pripažinti, kad jo atlikti tyrimai daro gėdą šiuolaikiniais ryšio tarp genetikos ir nusikalstamumo tyrėjams.⁷⁷

XXI a. mokslininkai vis dar ieško galimo biologinių sąlygų ryšio su nusikaltėlio asmenybės formavimusi, tačiau dabar biologinės žmogaus savybės laikomos lemiamą sąlyga formuoti nusikaltėlio asmenybei, tik jeigu jos veikia bendrai su kitomis socialinėmis sąlygomis. C. Ferguson'as ir kt.⁷⁸ pastebi, kad lyginant esamą mokslinę literatūrą šiuo klausimu, galima daryti išvadą, kad genetikos ir atitinkamų neigiamų aplinkos veiksnių sąveika gali padidinti polinkį nusikalsti turinčių asmenybių išsivystymo riziką. Pasak autorių, smegenys, kurių atitinkama dalis nuo gimimo yra „užprogramuota“ elgtis nusikalstamai, veikiamos neigiamų aplinkos sąlygų (pvz.: smurto šeimoje, neigiamos įtakos dalyvaujant bendraamžių grupėje ir pan.), atitinkamai veikia asmenį ir skatina asocialų ar nusikalstamą elgesį.

R. Jusienė pastebi, kad įvairius pakitimus gali lemti iš tėvų genetiškai paveldėti nervų sistemos bei fiziologiniai ypatumai. Jau vaikystėje biologiniai rizikos veiksniai lemia mažų vaikų elgesio sutrikimus, didesnę aktyvumą, impulsyvumą, dėmesio sutrikimą, mokymosi sunkumus. Agresyvu elgesį gali lemti fiziologiškai didesnis stimuliavimo poreikis dėl to, kai kuriems asmenims, kad gerai jaustųsi, nuolat reikalinga patirti daugiau rizikos, „aštrių potyrių“, todėl jie dažnai imasi rizikingos, pavojingos veiklos.⁷⁹ Todėl tai gali būti viena priežasčių, kodėl palaiptai formuojasi nusikaltėlio asmenybė.

Panašių teiginių galima rasti ir kitų mokslininkų⁸⁰ darbuose. C. J. Ferguson'o ir kt. teigimu, individai, kurių asmenybės išsivystė linkusios elgtis asocialiai, daryti nusikalstamas veikas lengvai pasiduoda stresinėms situacijoms, kurios paskatina juos padaryti nusikalstamą veiką. Nors staigiai pasikeitusios aplinkos sąlygos kitam asmeniui

---

⁷⁶ DOBRYNINAS, A.; SAKALAUSKAS, G.; ŽILINSKIENĖ, L. *Kriminologijos teorijos*. Vilnius: Eugrimas, 2008, p. 25

⁷⁷ JOSEPH, J. *Is crime in genes? A critical review of twin and adoption studies of criminality and antisocial behavior*. The Journal of Mind and Behavior, Vol. 22, No. 2, 2001, p. 180

⁷⁸ FERGUSON, C. J. *et al. Personality, Parental, and Media Influences on Aggressive Personality and Violent Crime in Young Adults*. Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma, Vol. 17(4) #54, 2008, p. 400-401

⁷⁹ JUSIENĖ, R. „Sunkūs“ paaugliai arba kodėl paaugliai elgiasi agresyviai? Nepilnamečių justicija Lietuvoje: teorija ir praktika. Metodinis leidinys. Vilnius, 2007, p. 118

⁸⁰ FERGUSON, C. J. *et al. Personality, Parental, and Media Influences on Aggressive Personality and Violent Crime in Young Adults*. Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma, Vol. 17(4) #54, 2008, p. 401

ir nesukels tiek neigiamų emocijų ir nepatogumų, kad paskatintų jį pasielgti asocialiai ar nusikalstamai, bet asmeniui, kuris jau nuo gimimo yra linkęs taip elgtis, įtampą sukeliančios aplinkos sąlygos (pvz.: sunki finansinė padėtis, skyrybos, su tuo susijusios teisinės problemos ir t.t.) veikia kaip katalizatorius.

G. Walters'o ir T. White'o teigimu⁸¹, pagrindinius tyrimus, atliekamus polinkio daryti nusikalstamas veikas paveldimumo nustatymui, galima suskirstyti į 4 grupes: *šeimos tyrimus* (tiriama, ar nusikaltę tėvai gali biologiškai perduoti nusikalstamą elgesį savo vaikams), *dvynių tyrimus* (tiriama, ar įmanoma paveldėti nusikalstamumą lemiančius genus, analizuojant identiškų ir neidentiškų dvynių polinkį daryti nusikalstamas veikas), *įvaikinimo tyrimus* (žiūrima, ar skirtingoms šeimoms skirtingomis sąlygomis auginant identiškus dvynius jie elgiasi nusikalstamai, t.y. ar nepaisant aplinkos sąlygų nusikalstamas elgesys vis tiek pasireiškia, nulemtas vien tik paveldėtų genų) bei *tyrimus analizuojančius genų ir tarpusavio aplinkos sąveiką*. Galima teigti, kad visi šie atlikti tyrimai patvirtina vieną faktą – mokslininkai daro išvadą, kad nors genetiniai faktoriai ir daro įtaką galimam asmens polinkiui elgtis asocialiai ar daryti nusikalstamas veikas, jie lemiamą poveikį daro tik veikiami esamų atitinkamų nepalankių aplinkos sąlygų.⁸² Tą patį teigia ir mokslininkai K. Morley'is ir W. Hall'as, pabrėždami faktą, kad net jei asmuo galimai ir turi paveldėjęs stiprų polinkį nusikalsti, jis gali niekada nepadaryti nusikalstamos veikos, jei to neskatina daryti susiklosčiusios aplinkos sąlygos.⁸³ Galutinai šiuo klausimu pasisako ir C. J. Ferguson'as, apibendrintai darydamas išvadą, kad genetiniai ypatumai ir asmenybė – veiksniai, kurie gali būti lemtingi tiek pat kiek ir aplinkos sąlygos, sprendžiant asocialaus ir nusikalstamo elgesio klausimą. Svarbu, kad tiek biologiniai veiksniai, tiek aplinkos rizikos faktoriai „sąveikautų“ tarpusavyje.⁸⁴

Mokslininko J. Josepho nuomone, svarbu pabrėžti esminį skirtumą, kuris dažniausiai yra neakcentuojamas nagrinėjant nusikalstamo elgesio paveldimumo klausimą: jeigu sutinkama su tuo, kad tam tikra žmogaus fizinė ar psichinė būseną yra

---

⁸¹ WALTERS, G. D.; WHITE, T. W. *Heredity and crime: bad genes or bad research?* Penitentiary Leavenworth, Kansas Criminology, Vol. 27, No. 3, 1989, p. 462

⁸² JOSEPH, J. *Is crime in genes? A critical review of twin and adoption studies of criminality and antisocial behavior.* The Journal of Mind and Behavior, Vol. 22, No. 2, 2001, p. 180

⁸³ MORLEY, K. I.; HALL, W. D. *Is there a genetic susceptibility to engage in criminal acts?* Australian institute of criminology, No. 263, 2003, p.

⁸⁴ FERGUSON, C. J. *et al. Personality, Parental, and Media Influences on Aggressive Personality and Violent Crime in Young Adults.* Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma, Vol. 17(4) #54, 2008, p. 399

tam tikrų asmeniui būdingų biologinių ypatybių padarinys, tai nereiškia, kad tos biologinės savybės būtinai turi būti įgimtos.⁸⁵

Tačiau, svarbu paminėti, kad šie atliekami tyrimai, bandantys nustatyti biologinių sąlygų ir nusikaltėlio asmenybės formavimosi ryšį savu laiku sulaukė nemažai kritikos. J. Alper'is pabrėžė, kad tyrimų metu gauti duomenys - per daug abstraktūs, kad juos būtų galima naudoti psichiatrams dirbant su žmonėmis, kurie turi polinkį ar jau yra padarę nusikalstamą veiką. Turint omenyje, kad tyrimų rezultatai savo prigimtimi, autoriaus nuomone, dar tik „parengtinės būsenos“ (angl. *tentative nature*), negalima rizikuoti ir užtikrintai žymėti bei „tvirtinti“ nusikaltėlio etiketes asmenims remiantis vien tik biologiniais požymiais.⁸⁶

Norisi atkreipti dėmesį, kad nors atlikti tyrimai ir neigia faktą, kad asmuo jau gimsta nusikaltėliu, mokslininkų⁸⁷ nuomone į tyrimų rezultatus svarbu atkreipti dėmesį, todėl, kad jie leidžia daryti prezumpciją – egzistuoja tik labai maža tikimybė, kad ir toliau tyrinėjant ryšio tarp paveldimų savybių ir nusikalstamumo egzistavimą, bus rasti išskirtiniai genai, kurių pagrindinė funkcija - nulemti asmens polinkį daryti nusikalstamą veiką. Autorių spėjimu, didesnė tikimybė nustatyti tam tikrus žmogui būdingus genus, kurie, tik priklausomai nuo aplinkos sąlygų, gali lemti asmens polinkį daryti nusikalstamas veikas.

Taigi, apibendrintai galima teigti, kad remiantis pateiktais duomenimis, daugumos kriminologų nuomone - nusikaltėliu nėra jau gimstama. Tam tikri paveldėti genai gali daryti įtaką nusikaltėlio asmenybės formavimuisi, tačiau tam yra būtina sąlyga – lemiamą poveikį genai gali daryti tik paveikti atitinkamų socialinių sąlygų. Paveldimos biologinės ypatybės savaime daryti įtakos nusikaltėlio asmenybės formavimuisi jokių būdu negali.

2.3. Socialinės sąlygos, lemiančios nusikaltėlio asmenybės formavimąsi

Darbo 2.2. skyriuje prieita išvados, kad tam tikros biologinės ypatybės gali daryti įtaką nusikaltėlio asmenybės formavimuisi tik jeigu jos yra veikiamos atitinkamų socialinių sąlygų. Todėl svarbu aptarti, kokios socialinės sąlygos gali daryti įtaką nusikaltėlio asmenybės formavimuisi.

---

⁸⁵ JOSEPH, J. *Is crime in genes? A critical review of twin and adoption studies of criminality and antisocial behavior.* The Journal of Mind and Behavior, Vol. 22, No. 2, 2001, p.

⁸⁶ ALPER, J. *Biological influences on criminal behavior: how good is the evidence?* The British medical journal, Vol. 310, 1995, p. 272

⁸⁷ MORLEY, K. I.; HALL, W. D. *Is there a genetic susceptibility to engage in criminal acts?* Australian institute of criminology, No. 263, 2003, p. 5

Teigiama, kad žmogus tampa asmenybe tik aktyviai dalyvaudamas socialiniame gyvenime, todėl be kitų žmonių poveikio ir įtakos asmenybė formuotis negali. Tai tik dar kartą pagrindžia anksčiau pateiktą nuomonę, kad nusikaltėliu nėra gimstama: nusikaltėlio asmenybė formuojasi tik veikiami lemtingų neigiamų sąlygų.⁸⁸

Literatūroje galima rasti nuomonių, kad į žmogaus asmenybės formavimąsi reikia žiūrėti kaip į socializacijos procesą, kitaip tariant, į tokį procesą, kurio metu formuojasi asmens savimonė, socialinės orientacijos sistema, išsiugdomos socialinės savybės, individas nusistato socialinius ryšius, prisitaiko prie aplinkos, priima atitinkamus socialinius vaidmenis.⁸⁹

Kai kurie kriminologai⁹⁰ atkreipia dėmesį į asmens socializacijos procesą teigdami, kad šį procesą reikėtų laikyti vienu iš pagrindinių nulemiančių asmens polinkį daryti nusikalstamas veikas. P. O'mahony'o nuomone, socializacija tarsi „užpildo“ egzistuojančias spragas, kurios atsiranda tiriant asmenybės formavimąsi biologiniu, psichologiniu ir sociologiniu lygiais. Dėl to socializacija įvardijama kaip procesas, kurį daugiausiai lemia bendravimas su įvairių rūšių mikroaplinkomis (šeima, mokykla, bendraamžių grupės) ir makrosocialiniai reiškiniai (pvz.: visuomenės informavimo priemonės).⁹¹

Kai kurie autoriai⁹² teigia, kad socializacija – procesas, kuris netrunka visą gyvenimą, o tęsiasi tik tam tikrą laikotarpį, kurio metu asmuo įsisavina tam tikrą elgesio normų visumą, socialinius vaidmenis ir pan. Teigiama, kad šiuo laikotarpiu asmuo susiformuoja kaip asmenybė. Nurodoma, kad bendrai socializacijos procesas trunka iki 17-18 m. amžiaus, o po to vyksta tarpinė socializacija (iki 23-25 m.), kurios metu asmuo tampa suaugusiuoju. O štai E. Sapir'o teigimu, žmogaus asmenybė galima laikyti pilnai susiformavusia jau sulaukus 3 metų amžiaus.⁹³ Tačiau kitų mokslininkų - B. W. Roberts'o ir W. F. DelVecchio - atliekamų tyrimų metu buvo nustatyta, kad žmogaus asmenybė formuojasi iki apytiksliai 50 m. ir tik sulaukus šio amžiaus procesas sustoja. Tačiau autoriai neskuba daryti galutinių išvadų ir užtikrintai nurodo tik, kad žmogaus asmenybė keičiasi visą gyvenimą nuosekliai ir po truputį, todėl yra labai sunku nustatyti

---

⁸⁸ ЭМИНОВ, В. Е.; АНТОНЯН, Ю. М. *Личность преступника и ее формирование*. Актуальные проблемы российского права. Но. 1(50). 2015, с. 107

⁸⁹ BAVACHINAITĖ, G. et al. *Kriminologija*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010, p.273

⁹⁰ O'MAHONY, P. *Criminal justice in Ireland*. Dublin: IPA, 2002, p.225

⁹¹ BAVACHINAITĖ, G. et al. *Kriminologija*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010, p. 285

⁹² ЭМИНОВ, В. Е.; АНТОНЯН, Ю. М. *Личность преступника и ее формирование*. Актуальные проблемы российского права. Но. 1(50). 2015, с. 110

⁹³ SAPIR, E. *Encyclopaedia of the social sciences "Symbolism"*. Macmillan, 1934. (iš ROBERTS, B. W.; DELVECCHIO, W. F. *The rank-order consistency of personality traits from childhood to old age: a quantitative review on longitudinal studies*. Psychological bulletin, Vol. 126, No. 1, 2000, p. 5)

konkretų amžių, kuris užbrėžtų ribą, nuo kurios asmenybę galima laikyti pilnai susiformavusia.⁹⁴

Tačiau nors ir nesutariama, kada asmenybę galima laikyti pilnai susiformavusia, mokslininkai⁹⁵ beveik vienbalsiai teigia, kad didžiausią įtaką asmenybės (tiek nusikaltėlio, tiek nusikalstamos veikos nepadariusio žmogaus) formavimuisi daro vaikystės ir paauglystės laikotarpiai.

Mokslininkai B. W. Roberts'as ir W. F. DelVecchio apibendrinami atliktus stebėjimus teigia, kad paprastai didžiausią reikšmę asmenybės formavimuisi turi aplinkos sąlygos, kurios buvo sudarytos asmens vaikystėje ir paauglystėje. Būtent šiais laikotarpiais išgyventi įvykiai ir įgyta patirtis lemia suaugusio žmogaus asmenybės ypatumus. Teigiama, kad vyresnio amžiaus asmenys, turintys daugiau gyvenimiškos patirties, rečiau susiduria su didele reikšmę turinčiomis netikėtomis ir naujomis gyvenimo situacijomis, kurios verstų juos prisitaikyti ir darytų lemiamą įtaką jau susiformavusių asmenybės bruožų pokyčiams.⁹⁶

Taigi, nors ir nėra vieningos nuomonės, kada žmogaus asmenybę galima laikyti pilnai susiformavusia, didžioji dauguma mokslininkų sutinka, kad labiausiai asmenybės formavimuisi įtaką daro vaikystės potyriai, sudarytos aplinkos sąlygos. Todėl galima teigti, kad ir nusikaltėlio asmenybei lemtingą poveikį turi sąlygos, vyravusios vaikystėje ir paauglystėje, kurios nulėmė asmenybės formavimąsi nusikalstama linkme.

Pagal tai literatūroje galima rasti išskiriamą 2 rūšių socializaciją – pirminę ir antrinę:⁹⁷

1. **Pirminė socializacija.** Pirminė socializacija vyksta vaikystėje, asmeniui bendraujant su šeimos nariais. Galima teigti, kad ši socializacija daro didžiausią įtaką asmenybės formavimuisi ir sudaro sąlygas įvykti antrinei socializacijai. Svarbiausi išmokstami dalykai – kalba, binarinės opozicijos

---

⁹⁴ ROBERTS, B. W.; DELVECCHIO, W. F. *The rank-order consistency of personality traits from childhood to old age: a quantitative review on longitudinal studies*. Psychological bulletin, Vol. 126, No. 1, 2000, p. 20

⁹⁵ SGARZI, J. M.; MCDEVITT, J. *The media's influence on behavior and violence. Is society the victim of media?* Victimology: A Study of Crime Victims and Their Roles, 2003, p. 70; CASPI, A.; ROBERTS, B. W.; SHINER, R. L. *Personality development: stability and change*. Annual review of psychology, No. 56, 2005, p. 454; HAMPSON, S. E. *Mechanisms by Which Childhood Personality Traits Influence Adult Well-being*, Current directions in psychological science, No. 17(4), 2008, p. 1-2; ROBERTS, B. W.; DELVECCHIO, W. F. *The rank-order consistency of personality traits from childhood to old age: a quantitative review on longitudinal studies*. Psychological bulletin, Vol. 126, No. 1, 2000, p. 4

⁹⁶ ROBERTS, B. W.; DELVECCHIO, W. F. *The rank-order consistency of personality traits from childhood to old age: a quantitative review on longitudinal studies*. Psychological bulletin, Vol. 126, No. 1, 2000, p. 4

⁹⁷ ОКОЛЬСКАЯ, Л.А. *Социализация с точки зрения социального конструктивизма и теорий социального воспроизводства*. Вопросы воспитания. No. 1 (2), 2010, с. 26-29

suvokimas („gerai – blogai“; „galima – negalima“ ir pan.) Pirminės socializacijos metu, šeima yra vienintelė ir pagrindinė mikroaplinka, kurioje vaikas vystosi kaip asmenybė. Kiti mokslininkai⁹⁸ dar papildomai teigia, kad pirminę socializaciją reikia sieti su socializacijos kokybe. Kitaip tariant, pirminė socializacija yra galima tik tada, kai asmuo turi visavertę šeimą, globėjus ir kai procese gali dalyvauti kiti institutai (pvz.: ikimokyklinės institucijos, neformaliojo ugdymo institucijos ir pan.), kurie padeda formuoti asmenybei ir tapti visaverčiu visuomenės nariu.

2. Antrinė socializacija. Manoma, kad perėjimas į antrinę socializacijos etapą įvyksta dar nepasibaigus pirminiam etapui, kuomet vaikas pradeda suprasti specifinio socialinio vaidmens atlikimą. Kitaip tariant, socializacijos procesas toliau tęsiamas už šeimos ribų, vaikui pažįstant ir įsiliejant į kitas mikroaplinkas – vaikų darželis, mokykla ir kt., kur egzistuoja įvairios nusistovėjusios socialinės normos ir socialiniai vaidmenys.⁹⁹

V. Eminov‘as ir J. Antonian‘as¹⁰⁰, teigdami, kad į padarytą nusikalstamą veiką reikia žvelgti ne tik kaip į žmogaus asmenybės ir konkrečios situacijos sąveikos pasekmę, bet ir kaip atitinkamų socialinių sąlygų poveikio nusikaltėlio asmenybei rezultata, išskiria pagrindines sferas, kurios veikia ir formuoja žmogaus asmenybę:

- šeima;
- mokykla;
- darbo kolektyvas;
- neformalios grupės;
- visuomenės informavimo priemonės.

Tiesa, literatūroje galima rasti ir prieštaraujančių nuomonių, pavyzdžiui, S. E. Samenow‘as teigia, kad bandant suprasti nusikalstamo elgesio priežastis – aplinkos sąlygos, kurios vyrauja socializacijos proceso metu, nėra esminis veiksnys, kuris daro įtaką. Jo teigimu, svarbiausia yra tai, kaip asmuo nusprendžia reaguoti į tas aplinkos sąlygas. Autorius grindžia tokį savo argumentą teigdamas, kad kiekvieno žmogaus

---

⁹⁸ KVIESKIENĖ, G. *Socializacija ir vaiko gerovė*. Vilniaus pedagoginis universitetas, Vilnius, 2003, p. 16

⁹⁹ ОКОЛЬСКАЯ, Л.А. *Социализация с точки зрения социального конструктивизма и теории социального воспроизводства*. Вопросы воспитания. No. 1 (2), 2010, с. 26-29

¹⁰⁰ ЭМИНОВ, В. Е.; АНТОНЯН, Ю. М. *Личность преступника и ее формирование*. Актуальные проблемы российского права. No. 1(50). 2015, с. 108-111

gyvenime buvo krizių, nepalankių situacijų, tačiau vieni į jas reagavo elgdamiesi nusikalstamai, o kiti – ne.¹⁰¹

Tačiau taip pat reikia paminėti ir keletą mokslininkų, kurie laikosi labai kategoriškos ir visiškai priešingos S. E. Samenow'o pateiktam teiginiui nuomonės ir nurodo, kad asmenybės formavimąsi lemia *vien tik socialinės sąlygos*, o biologinės savybės iš viso neturi įtakos asmenybės formavimuisi. Šių mokslininkų¹⁰² teigimu, nekyla jokių abejonių dėl aplinkos sąlygų (padėties šeimoje, bendraamžių grupės, kaimynystės ir kt.) įtakos nusikaltėlio asmenybės formavimuisi. Tačiau mokslininkai nori atkreipti dėmesį į vieną aspektą – jų manymu, skiriama per mažai dėmesio faktui, kad aplinkos sąlygos vaidina svarbų vaidmenį nusikaltėlio asmenybės formavimuisi prieš sulaukiant įstatyme numatyto amžiaus, kurio sulakus asmuo gali būti patrauktas baudžiamojon atsakomybėn. Kitaip tariant, autoriai siūlo naują požiūrį į aplinkos sąlygų poveikį ir skatina daugiau dėmesio skirti jų keliamai hipotezei – įgimtos biologinės savybės nelemia individo vystymosi, jo asmenybės formavimosi, priešingai – neigiamos aplinkos sąlygos gali nulemti tam tikrų biologinių žmogaus savybių išsivystymą, kurios vėliau gali daryti įtaką asocialaus ar nusikalstamo elgesio pasireiškimui. Autorių nuomone, siekiant patvirtinti arba paneigti šią hipotezę svarbu toliau tirti šį klausimą, tačiau tai bus įmanoma padaryti tik tiems kriminologams, kurie bus specialiai paruošti ir apmokyti biopsichologiniais klausimais, o tai, autorių skaičiavimais, gali būti įmanoma padaryti tik su ateinančia mokslininkų karta. J. Morizot'o ir L. Kazemian'o teigimu, reikia nustoti ieškoti paaiškinimų genetikoje, kadangi, jų nuomone, ir taip akivaizdu, kad perinatalinio periodo¹⁰³ biopsichologinė aplinka, kuri daro įtaka atitinkamų genų pasireiškimui, didžiaja dalimi priklauso nuo besilaukiančios moters sveikatos, gyvensenos būdo. Todėl, autorių nuomone, ateityje gali būti įmanoma netgi imtis prevencinių priemonių, kurios padėtų sustabdyti nusikalstamo elgesio vystymąsi gerinant ir prižiūrint ankstyvąją aplinką.¹⁰⁴

Vis dėlto, labiau pritartina anksčiau pateiktai nuomonei, kad biologinės žmogaus ypatybės daro įtaką nusikaltėlio asmenybės formavimuisi, veikdamos kartu su

---

¹⁰¹ SAMENOW, S. E. *Straight talk about criminal: understanding and treating antisocial individuals*. Rowman and Littlefield publishers, INC., 2004, p. 10

¹⁰² MORIZOT, J.; KAZEMIAN, L. *The development of criminal and antisocial behavior: theory, research and practical applications*. Springer international publishing, Switzerland, 2015, p. 40

¹⁰³ Perinatalinis periodas - tai laikotarpis, prasidedantis nuo 22-os pilnos (154 dienos) intrauterinio vaisiaus gyvenimo savaitės (vaisius sveria 500 gramų) ir baigiasi 7 pilnos dienos po gimimo (168 val.). (iš CICĖNIENĖ, V.; GAIDELYTĖ, R.; GARBUVIENĖ, M. *Pagrindinės sveikatos statistikos sąvokos, jų apibrėžimai ir skaičiavimas*. Higienos institutas, Sveikatos informacijos centras, Vilnius, 2010, p. 21

¹⁰⁴ MORIZOT, J.; KAZEMIAN, L. *The development of criminal and antisocial behavior: theory, research and practical applications*. Springer international publishing, Switzerland, 2015, p. 4

atitinkamos aplinkos sąlygomis. Dėl to, atsižvelgiant į pateiktą socializacijos proceso skirstymą, toliau bus aptariamos tokios pagrindinės socialinės sąlygos, lemiančios nusikaltėlio asmenybės formavimąsi – artima aplinka, mokykla, bendraamžių grupė, visuomenės informavimo priemonės.

2.3.1. Artima aplinka

Analizuoti nusikaltėlio asmenybės formavimosi sąlygas reikia pradėti nuo jam artimos aplinkos, t.y. šeimos, kurioje užaugo nusikalstamą veiką padaręs asmuo. Galima rasti išskiriamus¹⁰⁵ 2 kriminogeninių šeimų tipus:

1. **Desocializuojanti šeima.** Dažniausiai šiuo atveju nusikalstama veika yra skatinama tiek šeimoje, tiek ir už šeimos ribų. Paprastai desocializacija suprantama kaip išskirtinai neigiamo poveikio asmeniui arba abejingumo tokiame poveikiui veiksnys.
2. **Konfliktiška šeima.** Svarbiausias veiksnys, darantis įtaką vaiko elgesiui - tėvų konfliktas, o dar svarbiau, vaikui primestas vaidmuo konflikto metu, kuris gali paveikti vaiko psichopatologinę raidą.¹⁰⁶

Štai L. Steinberg'o teigimu¹⁰⁷, pagrindinė priežastis, lemianti asmenų agresyvų ir nusikalstamą elgesį - augimas šeimose, kuriose buvo smurtaujama arba buvo sudarytos nepalankios, priešiškos aplinkos sąlygos. Kitaip tariant, tokiose šeimose tėvai nerūpestingi, aplaidūs, atsiriboję vaikų auklėjimo ir auginimo klausimais. Todėl nustatė, kad šeimoje smurtaujama, tyčiojama, į vaikų auklėjimą žiūrima aplaidžiai, galima teigti, kad sudaromos palankios sąlygos vystyti nusikaltėlio asmenybei, t.y. egzistuoja didelė tikimybė, kad asmuo bus linkęs elgtis asocialiai ar daryti nusikalstamas veikas. Jeigu vaikai namuose susiduria ir nuolat mato smurtą, jiems patiems susidaro įspūdis, kad įvairias problemas galima lengviau išspręsti naudojant smurtą. L. Steinberg'as tokį reiškinį vadina „smurto ratu/ciklu“ (angl. *cycle of violence*), kadangi šiuo klausimu atlikti tyrimai parodė, kad smurto, kaip normalaus reiškinio bendraujant su kitais asmenimis supratimas, dažnai labai lengvai iš tėvų persiduoda vaikui. Todėl

---

¹⁰⁵ BABACHINAITĖ, G. *et al. Kriminologija*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010, p. 275

¹⁰⁶ DERVINYTĖ-BONGARZONI, A.; GUTAUSKIENĖ, N. Vaiko psichologinės gerovės užtikrinimo sunkumai konfliktiškų šeimų bylose. Sveikatos mokslai/ Health sciences, 24 tomas, Nr. 1, 2014, p. 43

¹⁰⁷ STEINBERG, L. *Youth violence: Do parents and families make the difference?* National Institute of Justice, Journal, April, 2000, p. 33

nenuostabu, kad vaikų, patiriančių smurtą ar esančių nuolatiniais smurto su kitais šeimos nariais liudininkais, asmenybės turi didesnę polinkį vystytis nusikalstama linkme.

Tokią nuomonę galima pagrįsti ir remiantis 2012 m. Jungtinės Karalystės teisingumo ministerijos pateikiamais atlikto tyrimo duomenimis¹⁰⁸. Tyrimo metu buvo siekiama įrodyti, kad įkalinimo įstaigoje esančių kalinių praeityje (o konkrečiai – vaikystėje) įvykę reikšmingi įvykiai, susiję su šeima, lėmė asmens nusikalstamo elgesio pasireiškimą. Kaip ir buvo tikėtasi, gauti tyrimo rezultatai parodė, kad didžiosios dalies įkalinimų asmenų praeityje įvyko tam tikri jų elgesį nulėmę socialiai svarbūs reiškiniai: smurtas šeimoje, šeimos nario, kuris padarė nusikalstamą veiką, vaidmuo ir kt., kurie darė įtaką apklausto kalinio asmenybės formavimuisi.¹⁰⁹

Siekiant įrodyti, kad pirmiausiai šeimoje (pirminės socializacijos metu) formuojasi nusikaltėlio asmenybė, buvo užduodami klausimai susiję su kalinių tėvais, jų įpročiais ir šeimoje nusistovėjusiomis taisyklėmis. Gauti tyrimų rezultatai parodė, kad beveik pusė apklaustųjų iki 17 metų gyveno su abiem biologiniais tėvais, 34 % - su vienu iš biologinių tėvų, o likusi dalis – gyveno globos įstaigose ar pas paskirtus globėjus. Pastebėta, kad asmenų, kurie gyveno globos įstaigose ar su paskirtais globėjais, pirmą kartą sulaikytų darant nusikalstamas veikas amžiaus vidurkis buvo 13 m., o tų, kurie gyveno su biologiniais tėvais – 16 m. Be to teigiama, kad kaliniai, kurie iki 17 metų amžiaus buvo globojami įstaigų ar paskirtų asmenų, dažniau nuteisiami už pakartotinai padarytas veikas, nei tie, kurie gyveno su biologiniais tėvais (atitinkamai 61% ir 49 %).

Taip pat įdomu tai, kad net 41 % apklaustų kalinių gyveno šeimoje, kurioje buvo smurtaujama. Svarbu ir tai, kad dažniau moterys susidūrė su smurtu šeimoje (50% apklaustųjų) nei vyrai (40 % apklaustųjų). Tie kaliniai, kurių šeimos nariai kentėjo nuo

---

¹⁰⁸ WILLIAMS, K.; PAPADOPOULOU, V.; BOOTH, N. *Prisoners' childhood and family Backgrounds Results from the Surveying Prisoner Crime Reduction (SPCR) longitudinal cohort study of prisoners*. Ministry of Justice Research Series 4/12, March, 2012, p. 1-2

¹⁰⁹ Atliekant tyrimą, informacija iš įvairaus amžiaus kalinių (1435 asmenys: 1303 vyrai ir 132 moterys) buvo renkama 4 kartus:

- 1) Pirmą kartą kaliniai buvo apklausti tik atvykę į įkalinimo įstaigą. Grupė buvo apklausta, sužinant tyrimui reikšmingus faktus: asmens kilmę, augimo sąlygas šeimoje, padarytų nusikalstamų veikų istoriją, išsilavinimą, užimtumą, taip pat buvo atsižvelgiama į asmens poreikius, požiūrį į esamą situaciją bei planus ir lūkesčius išėjus į laisvę.
- 2) Antrą kartą ta pati grupė kalinių buvo apklausti prieš kelias dienas jiems paliekant įkalinimo įstaigą.
- 3) Trečią ir ketvirtą kartą kaliniai buvo apklausti praėjus tam tikram laikui tarpui po išėjimo į laisvę. Buvo domimasi, kokia jų dabartinė padėtis: užimtumas, mokymasis, sveikata, šeimyninė padėtis ir tarpusavio santykiai. (iš WILLIAMS, K.; PAPADOPOULOU, V.; BOOTH, N. *Prisoners' childhood and family Backgrounds Results from the Surveying Prisoner Crime Reduction (SPCR) longitudinal cohort study of prisoners*. Ministry of Justice Research Series 4/12, March, 2012)

alkoholizmo, dažniau patyrė smurtą ir patyčias šeimoje, nei tie, kurių artimieji nepiktnaudžiavo alkoholiu (atitinkamai 53% ir 23%) arba dažniau buvo nuolatiniai smurto prieš kitus šeimos narius liudininkai (65% ir 35%). Panašius rezultatus parodė ir kalinių, kurie gyveno šeimose, kuriose buvo vartojami narkotikai, atsakymai. Net 42 % kalinių gyvendami tokiose šeimose patyrė fizinį smurtą ir patyčias, o 62 % apklaustųjų teigė buvę nuolatiniai smurto prieš kitus šeimos narius liudininkai. Iš atliktos apklausos mokslininkai padarė išvadą, kad tie, kurie augdami patyrė ar matė smurtą šeimoje, dažniau nuteisiami už pakartotinai padarytas veikas, nei tie, kurie smurto nepatyrė. (pakartotinai nuteista 58 % asmenų, patyrusių smurtą ir 50 %, kurie smurto nepatyrė bei 58 %, kurie buvo smurto šeimoje liudininkai ir 48 % tų kurių šeimoje nebuvo smurtaujama.)¹¹⁰

Smurto šeimoje įtaką nusikaltėlio asmenybės formavimuisi patvirtina ir L. Steinbergas teigdamas, kad nesirūpinimas vaiku ar ankstyvas smurtavimas šeimoje ar gali pakeisti smegenų vystymąsi ir nulemti vaikui sunkiai kontroliuojamus agresijos protrūkius, impulsus,¹¹¹ kurie vėliau gali lemti nusikaltėlio asmenybės susiformavimą.

Taip pat svarbu paminėti, kad tyrimo¹¹² metu buvo domimasi apie kito šeimos nario padarytas nusikalstamas veikas. Paklausus kalinius, ar jų šeimose kas nors be jų pačių yra ar buvo padaręs nusikalstamas veikas, 30 % atsakė teigiamai ir didžioji dauguma apklaustųjų teigė, kad tas asmuo buvo vyras (56 % - brolis arba įbrolis, 35 % - tėvas arba patėvis). Įdomu ir tai, kad net 84 % nusikalstamą veiką padariusių kalinių artimųjų bausmę atliko įkalinimo įstaigoje. Mokslininkai remdamiesi šiais duomenimis teigia, kad tėvų padarytos nusikalstamos veikos didesnę poveikį turi vaikams, kai tėvai bausmę atlieka būtent įkalinimo įstaigoje ir yra nubaudžiami kalėti ilgą laiką, arba visą vaiko augimo laikotarpį. Be to, teigiama, kad ankstesni tyrimai leidžia daryti išvadą, kad vaiko amžius ir vieno ar abiejų tėvų įkalinimas yra susiję. Pastebima, kad vieno ar abiejų tėvų įkalinimas iki kol vaikui suėjo 10 metų, daro didesnę įtaką asocialaus ar nusikalstamo vaiko elgesio išsivystymui nei kiti neigiami vaikystės įvykiai, pvz. sunki tėvų liga, tėvų skyrybos ir kt.

---

¹¹⁰ WILLIAMS, K.; PAPADOPOULOU, V.; BOOTH, N. *Prisoners' childhood and family Backgrounds Results from the Surveying Prisoner Crime Reduction (SPCR) longitudinal cohort study of prisoners*. Ministry of Justice Research Series 4/12, March, 2012, p. 11-13

¹¹¹ STEINBERG, L. *Youth violence: Do parents and families make the difference?* National Institute of Justice, Journal, April, 2000, p. 34

¹¹² WILLIAMS, K.; PAPADOPOULOU, V.; BOOTH, N. *Prisoners' childhood and family Backgrounds Results from the Surveying Prisoner Crime Reduction (SPCR) longitudinal cohort study of prisoners*. Ministry of Justice Research Series 4/12, March, 2012, p. 11

Tačiau E. Samenow'o nuomone, toks šeimoje sudarytų sąlygų ir ryšio tarp nusikaltėlio asmenybės susiformavimo sureikšminimas yra perdėtas. Autoriaus teigimu, daugelyje šeimų sudaromos labai palankios sąlygos vaiko vystymuisi: tėvai gerai išauklėti, rūpestingi, atsakingi, kitaip tariant – pavyzdžiai, į kuriuos dera lygiuotis. Tačiau dažnai pasitaiko, kad net ir tokiomis sąlygomis augančių vaikų asmenybė po truputį formuojasi nusikalstama linkme ir palankiomis sąlygomis augęs asmenys vis tiek pradeda daryti nusikalstamas veikas.¹¹³ Iš dalies būtų galima sutikti su šiuo požiūriu, nes kiti mokslininkai irgi yra pareiškę nuomonę šiuo klausimu. Kai kurie kriminologai¹¹⁴ labai daug dėmesio skiria specifiniam, „vėlai pradėjusio nusikaltėlio“ modeliui (angl. *late onset offenders*) ir kaip vieną iš tokio nusikaltėlio elgesio priežasčių nagrinėja klausimą, susijusį su teigiamų aplinkos sąlygų vaikystėje sudarymu ir vėliau vis tiek pasireiškusiu nusikalstamu elgesiu. Autorių teigimu, jeigu nerandama problemų, susijusių su vaikystės patirtimi ar psichologinėmis problemomis, reikia ieškoti kitų aplinkybių, kurios galėjo paskatinti asmenį padaryti nusikalstamą veiką. Mokslininkai savo teoriją grindžia remdamiesi Suomijoje atliktų tyrimų rezultatais, kurie parodė, kad vėlesniame amžiuje nusikaltusių asmenų gyvenimo sąlygos ir socialinę aplinką nesiskyrė nuo nusikalstamos veikos nepadariusių asmenų. Pagrindinis skirtumas, kuriuo pasižymi „vėlesni nusikaltėliai“ tas, kad atlikus agresyvumo, susierzinimo ir neurotiškumo testus, gauta daugiau teigiamų rezultatų palyginus su nusikalstamos veikos nepadariusiais asmenimis. Paprastai neurotiškumas, baimė sulaukti atpildo sulaikydavo asmenį nuo nusikalstamų veikų darymo vaikystės, paauglystės laikotarpiu, tačiau jo asmenybė vis tiek formavosi nusikalstama linkme, kol galiausiai asmuo padarė nusikalstamą veiką. Autoriaus teigimu, tokiu atveju, kuomet šeimoje nebuvo sudarytos neigiamos ir nepalankios augimo sąlygos, reikia ieškoti kitokių priežasčių (bendraamžių grupės įtakos ir pan.), kurios būtų skatinusios ir lėmusios nusikaltėlio asmenybės formavimąsi. Vis dėlto reikia pripažinti, kad tokie „vėlesnių nusikaltėlių“ atvejai nėra tokie dažni. Paprastai lemiamą įtaką nusikaltėlio asmenybės formavimuisi daro smurtas šeimoje, nusikalstamą veiką padariusio šeimos nario vaidmens įtaka ir kt.

Vadinasi, apibendrintai galima daryti išvadą, kad pirminės socializacijos metu, kol pagrindinė asmenybės formavimuisi įtaką daranti mikroaplinka yra šeima, įvykę reikšmingi įvykiai ar sudarytos neigiamos augimo sąlygos nulemia tolimesnę asmenybės

---

¹¹³ SAMENOW, S. E. *Straight talk about criminal: understanding and treating antisocial individuals*. Rowman and Littlefield publishers, INC., 2004, p. 30

¹¹⁴ HOLLIN, C. R. *Psychology and crime. An introduction to criminological psychology*. Routledge, London and New York, 2013, p. 91-92

formavimąsi nusikalstama kryptimi. Tačiau kartais galimi išskirtiniai atvejai, kuomet nors ir buvo teigiamos sąlygos asmenybės vystymuisi, asmenys vis tiek nusikalsta, dėl to būtina išsiaiškinti kitas tikėtinas aplinkybes lėmusias tokių elgesį.

2.3.2. Mokykla

Antrinės socializacijos metu įtaką nusikaltėlio asmenybės formavimuisi daro nebe tik šeimos, bet ir naujų mikroaplinkų sudarytos sąlygos. Viena svarbiausių mikroaplinkų – mokykla. Kai kurių teoretikų¹¹⁵ teigimu, mokykloje sudaromos sąlygos turi beveik dvigubai didesnę įtaką nusikaltėlio asmenybės formavimuisi nei sąlygos, sudarytos šeimoje. Taip yra todėl, kad išsilavinimas – viena esminių sąlygų, lemianti asmens sėkmingą įsitvirtinimą ir pasisėkimą visuomenėje. Kitaip tariant, išsilavinęs asmuo gali gauti daugiau naudos sau dirbdamas, negu darydamas nusikalstamas veikas ir priešingai – pamokų nelankymas, ar iš viso neturėjimas galimybės mokytis žymiai padidina asmens nusikalstamo elgesio pasireiškimo riziką.¹¹⁶

Šiuos teiginius pagrindžia ir anksčiau minėto Jungtinės Karalystės teisingumo ministerijos pateikto tyrimo rezultatų duomenys. Iš apklaustų kalinių net 59 % teigė praleidinėję pamokas. Iš teigiamai atsakiusių kalinių net 63 % buvo laikinai pašalinti iš mokyklos, o 42 % - pašalinti visam laikui. Apklaustos moterys rečiau praleidinėjo pamokas ar buvo laikinai pašalintos (47 %), o visam laikui pašalintos buvo tik 32 % apklaustų moterų. Buvo pastebėta, kad nubausti trumpalaikiu bausmės atėmimu kaliniai, priešingai, nei įkalinti ilgam laikui, dažniau praleidinėjo pamokas ar buvo laikinai nušalinti nuo pamokų lankymo (atitinkamai 64 % ir 57 %) ir dažniau buvo išmesti iš mokymo įstaigų (atitinkamai 43 % ir 36 %).¹¹⁷

Literatūroje teigiama, kad antrinė socializacija, o konkrečiai, buvimas mokyklos mikroaplinkoje yra kritinis laikotarpis, kuomet vaikai iš jiems įprastos šeimos aplinkos patenką į naują – mokyklos aplinką, kurioje yra sujungiami į bendras grupes ir turi atlikti tam tikrą socialinį vaidmenį. Kai kurių mokslininkų¹¹⁸ teigimu, pereinamąjį procesą iš

---

¹¹⁵ PETROCELLI, J.; PETROCELLI M. *School performance and crime: theoretical and empirical links*. The Southwest Journal of Criminal Justice, Vol. 2, No. 2, 2005, p. 122

¹¹⁶Ministry of Justice. *Social risk factors for involvement in crime*. Strategic policy brief, 2009, p. 2 (prieiga per internetą - <http://www.justice.govt.nz/justice-sector/drivers-of-crime/publications-and-background-information/documents/spb-social-risk-factors>) [žiūrėta 2016-02-25]

¹¹⁷ WILLIAMS, K.; PAPADOPOULOU, V.; BOOTH, N. *Prisoners' childhood and family Backgrounds Results from the Surveying Prisoner Crime Reduction (SPCR) longitudinal cohort study of prisoners*. Ministry of Justice Research Series 4/12, March, 2012, p.

¹¹⁸ PLUMMER, D.; GEOFFROY, S. When bad is cool: violence and crime as rites of passage to manhood, A journal of Caribbean perspectives on gender and feminism, Issue 4, 2010, p.6

šeimoms į mokyklos aplinką galima dalyti į 3 etapus: atsiskyrimas nuo senosios aplinkos, pereinamasis (taip pat kartais vadinamas ribinis) laikotarpis ir įsiliejimas į naują aplinką. Dar vaikystėje, pirminės socializacijos metu atsiradusios nusikaltėlio asmenybės formavimosi užuomazgos, gali vystytis ir pasireikšti agresyviu ar asocialiu elgesiu paauglystės metu bei dažnai gali nulemti vienokio ar kitokio pobūdžio problemas mokykloje, pvz.: nesėkmės akademinėje srityje, elgesio problemos ir pan. Todėl pagal rūpestingų ir teigiamų aplinkos sąlygų sudarymas šeimoje, galima prognozuoti, kad vaikas tinkamai elgsis ir mokykloje.

R. Jusienės teigimu, įvairaus pobūdžio prasižengimai tiek mokykloje, tiek apskritai yra paaugliams būdingi: įsitraukimas į rizikingą ar nusikalstamą veiką, agresijos proveržiai ar polinkis elgtis asocialiai paauglystėje yra dažniau norma, nei išimtis. Kaip teigiama, daugeliu atvejų toks elgesys yra laikinas, epizodinis, nes pasibaigus paauglystei, pasibaigia ir prasižengimai. Didžioji dalis paauglystėje prasižengusių ar nusikaltusių žmonių suaugę būna produktyvūs ir socialūs. Tačiau likusioji dalis prasižengti linkusių paauglių ar jaunuolių tampa vadinamaisiais „pastoviais nusikaltėliais“ – įvairaus pobūdžio prasižengimai ir nusikalstama veika tampa jų gyvenimo būdu. Dažniausiai šie žmonės dar vaikystėje pasižymi asocialiu elgesiu, o tiksliau, paprastai iki 12 metų amžiaus padarę baudžiamosios teisės draudžiamą veiką, tampa vadinamaisiais rimtais ir nuolatiniais nusikaltėliais.¹¹⁹

Dėl šios priežasties, siekiant užkirti kelią ar bent mažinti asmenybių vystymąsi nusikalstama linkme, autoriai¹²⁰ siūlo mokyklose įgyvendinti atitinkamą prevenciją. Jų teigimu, mokykloje, mokytojai vaidina būtiną vaidmenį, padedant kreipti polinkiu nusikalsti pasižyminčių vaikų asmenybių formavimąsi tinkama linkme. Todėl skatinama imtis tokių priemonių, kurios, manoma, darytų prevencinį poveikį:

- sudaryti pozityvias ir saugias sąlygas mokytis, nustatant aukštus, tačiau pasiekiamus akademinis standartus ir socialinius lūkesčius;
- kuriant ir nustatant mokyklos tvarkos taisykles derėtų įtraukti mokinius, nes taip jie būtų skatinami gerbti ir vykdyti savo pačių nustatytas taisykles;
- mokykloms derėtų skatinti įvairaus popamokinio pobūdžio užsiėmimus, tačiau tuo pačiu reikėtų prižiūrėti, kuo mokiniai užsiima;

---

¹¹⁹ JUSIENĖ, R. „*Sunkūs*“ paaugliai arba kodėl paaugliai elgiasi agresyviai? Nepilnamečių justicija Lietuvoje: teorija ir praktika. Metodinis leidinys. Vilnius, 2007, p. 114

¹²⁰ CHUKUMATI, C. N.; AKPAN, U. S. Media and antisocial behaviour among youths. International Journal of Emerging Technology and Advanced Engineering Vol. 3, Is. 11, 2013, p. 212

- mokytojai taip pat turėtų būti skatinami išreikšti savo požiūrį įvairiais klausimais, stengtis suprasti ir gerbti mokinius;
- derėtų „apdovanoti“, skatinti mokinius už jų tinkamą elgesį;
- siūloma mokyklai turėti konsultantą karjeros klausimais, kuris padėtų mokiniams nusistatyti tolimesnius gyvenimo tikslus ir taip skatintų jų siekti.

Pastebima, kad užsiėmimai bei rūpestis mokykloje yra stiprūs apsauginiai veiksniai, kurie stabdo asocialaus ar nusikalstamo elgesio vystymąsi. L. Steinberg'o teigimu, vaikai, kurie turi problemų mokykloje, dažnai veržiasi link bendraamžių grupės, kuri, dažniausiai elgiasi asocialiai, o kartais ir nusikalstamai.¹²¹

Apibendrinant galima teigti, kad viena svarbiausių antrinės socializacijos aplinkų – mokykla – turi didelę reikšmę asmenybės formavimuisi. Svarbiausią vaidmenį kreipiant asmenybės formavimąsi tinkama linkme atlieka nebe tėvai, o mokytojai. Dėl to, mokyklose siūloma imtis tam tikrų prevencinių priemonių, kurios galimai sudarytų tinkamas sąlygas asmenybei formuotis. Vis dėlto, jei mokytojai nesiima atitinkamų priemonių formuojant asmenybę, nusikalsti linkę asmenys praleidinėja pamokas ir dažniausiai prisijungia prie bendraamžių grupės.

2.3.3. Bendraamžių grupė

Bendraamžių grupės – socialiai rišlūs, darnūs, savą hierarchiją bei nustatytus „įstatymus“ (paremtus suaugusiųjų vertybių bei patirties neigimu) turintys dariniai. Šios susiformavusios atskiros subkultūros gali būti paaiškinamos kaip grupės, kurioms priimtinas tam tikras savitas ir nusistovėjęs gyvenimo būdo modelis, kuris išsivystė kaip visuomenėje vyraujančio, labiausiai paplitusio elgesio priešingybė. Kitaip tariant, galima teigti, kad šios subkultūros atspindi kiekvieno individo atskirai ir visos grupės bandymus išspręsti kylančius struktūrinius prieštaravimus. Gal todėl dažniausiai kiekvienas tokios grupės veiksmas, pasirinktas elgesio modelis turi svarbią simbolinę reikšmę jos nariams. Labai dažnai pasitaiko tokių bendraamžių suformuotų grupių, kuriose smurtas – pagrindinis būdas išspręsti asmeninius nesutarimus, kuris laikomas priimtinu ir net skatintinu.¹²²

---

¹²¹ STEINBERG, L. *Youth violence: Do parents and families make the difference?* National Institute of Justice, Journal, April, 2000, p. 34

¹²² The United Nations. *Juvenile delinquency. Chapter 7. World youth report, 2003*, p. 192

J. Jacobson ir A. Kirby teigimu, visuomenėje dažnai vyrauja stereotipas - bendraamžių grupės neretai prilyginamos gatvių „gaujoms“. Tačiau autorių nuomone, minimų bendraamžių grupių nereikia laikyti „gaujomis“. Jos greičiau suprantamos kaip neformalios grupės, kurios pašaliniais dažnai kelią baimę ir asocijuojasi su viešosios tvarkos pažeidimais, ar kitu bauginančiu, užgauliu elgesiu.¹²³

Nemažai atliktų tyrimų¹²⁴ patvirtina ryšio tarp priklausymo asocialiai ar nusikalstamai besielgiančiai grupei ir nusikaltėlio asmenybės formavimosi egzistavimą. Dažnai grupės nariai elgiasi nusikalstamai, taip pat skatina ir (ar) spaudžia kitus narius elgtis priešingai teisei, todėl ilgas laiko praleidimas tokiose grupėse daro didelę įtaką asmenybės formavimuisi nusikalstama linkme.

Taip yra todėl, kad beveik visada tokios grupės gali atsverti ir kompensuoti visus trūkumus, netobulumus santykiuose su šeima ar mokykla. Teigiama, kad paprastai jaunuoliai kitus grupės narius laiko savo šeima tais atvejais, kai biologinėse šeimose jie patiria smurtą, ar tampa nuolatiniai smurto prieš kitus šeimos narius liudininkais. Pagrindinė to priežastis – saugumo jausmas, kurį grupė gali užtikrinti.¹²⁵

Nors kol kas buvo kalbama tik apie bendraamžių grupes, prie kurių prisidedama nelankant mokyklos, ar turint kitų problemų, nereikia pamiršti, kad kiekviena asmenį supanti grupė – bendradarbiai, sporto komandos nariai ir kt. daro atitinkamą įtaką. Kiekvienos šių grupių dinaminė sąveiką su žmogumi padaro atitinkamą poveikį asmenybės brendimui, formavimuisi.¹²⁶ Todėl jeigu grupėje dominuoja neigiamos, asocialios sąlygos, jos atitinkamai gali daryti įtaką ir skatinti nusikaltėlio asmenybės formavimąsi.

Apibendrinant galima daryti išvadą, asmens priklausymas bendraamžių ar kitai grupei - taip pat viena iš sąlygų, lemiančių asmenybės formavimąsi. Jei tai grupei būdingas asocialus, nusikalstamas elgesys, egzistuoja labai didelė tikimybė, kad grupei priklausančio individo asmenybė formosis nusikalstama kryptimi, o tai lems nusikalstamo elgesio pasireiškimą ateityje.

2.3.4. Visuomenės informavimo priemonės

---

¹²³ JACOBSON, J.; KIRBY, A. Public attitudes to youth crime. Report on focus group research. Home Office, 2012, p. 2

¹²⁴ SHADER, M. *Risk factors for delinquency: an overview*. U.S. Department of justice, 2004, p. 6

¹²⁵ The United Nations. *Juvenile delinquency. Chapter 7*. World youth report, 2003, p. 197

¹²⁶ REITZ, A. K. et al. How peers make a difference: the role of peer groups and peer relationships in personality development. *European journal of personality*, 2014, p. 3

Kalbant apie nusikaltėlio asmenybės formavimąsi, svarbu aptarti ir bene pagrindinį makroreiškinį – visuomenės informavimo priemones (laikraščius, televizijos laidas, filmus ir kt.)¹²⁷, kompiuterinius žaidimus, kaip galimus veiksnius, kurie skatina vaikus, paauglius elgtis asocialiai ar daryti nusikalstamas veikas, bei taip formuoja nusikaltėlio asmenybę. Tarp mokslininkų vyksta nuolatinis konfliktas, bandant įrodyti ryšį tarp žiniasklaidos ir nusikaltėlio asmenybės formavimosi. Vienu teigimu, žiniasklaida sudaro sąlygas asmenybei formotis nusikalstama linkme, kiti prieštarauja tokiai nuomonei ir neigia tokio ryšio egzistavimą, pateikdami įdomią teoriją, teigiančią, kad žiniasklaidoje pateikiamas smurtas, nusikalstamų veikų rodymas – būdas išsikrauti, išlieti visą agresiją, pyktį.¹²⁸

Tokie tyrimai buvo pradėti atlikinėti praėjus keliasdešimčiai metų po televizijos atsiradimo, kilus įtarimams, kad rodomas smurtas gali turėti įtakos asmenybės formavimuisi. L. Eronas nuo 1960 m. atrinko 800 trečios klasės mokinių ir juos stebėjo iki kol jie sulaukė 30 metų amžiaus (iki 1987 m.). Atlikus tyrimą mokslininkas tiksliai galėjo pasakyti, kad tai, ką vaikai žiūrėjo būdami 8 metų amžiaus, be abejonės lėmė ir turėjo įtakos jų elgesiui, sulaukus 19 metų.¹²⁹ Kitaip tariant, televizijos pateikiama informacija neginčijamai turėjo įtakos asmenybės formavimuisi.

Dar 2003 m. pastebėta, kad vaikai praleidžia daugiau laiko žiūrėdami televizorių, nei su tėvais. Todėl būtent žiniasklaida ir formuoja vaiko supratimą apie šeimos gyvenimą, vertybes, visuomenę ir pan. Mokslininkės B. J. Wilson teigimu, vaikams reikia įgyti tam tikrų emocinių įgūdžių, kurie formuojasi tik bendraujant su kitais asmenimis. Būtent galimybė stebėti ir interpretuoti kitų žmonių emocijas yra pagrindinis veiksnys, kuris formuoja socialinę žmogaus kompetenciją. Tačiau šiais, technologijų laikais, gana dažnai pasitaiko, kad vaikai labai retai gali realiai stebėti ir mokytis iš kitų žmonių. Dėl to, mokslininkai atlikę stebėjimus daro išvadas, kad vaikai, neturėdami progos mokytis iš artimųjų, dažnai kompensuoja tokį stygių žiūrėdami ir atitinkamai mokydami iš televizijos, ten pateikiamos informacijos.¹³⁰

J. Sgarzi nurodo, kad ir medikai labai akcentuoja žiniasklaidos pateikiamo smurto poveikį normaliam vaikų ir paauglių vystymuisi. Kiekvienas gimęs turi bendrą instinktyvų gebėjimą ir poreikį imituoti, tačiau neturi instinkto, kuris leistų atskirti, kokį

---

¹²⁷ Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymas, 2 str., Valstybės žinios, 2006-07-27, Nr. 82-3254, 2 straipsnis.

¹²⁸ SGARZI, J. M.; MCDEVITT, J. *The media's influence on behavior and violence. Is society the victim of media?* Victimology: A Study of Crime Victims and Their Roles, 2003, p. 71

¹²⁹ Ten pat., p. 72

¹³⁰ WILSON, B. J. *Media and children's aggression, fear and altruism. The future of children*, Vol. 18, No. 1., 2008, p. 89-90

elgesį reikia imituoti, o kokio ne. Todėl dažniausiai vaikai imituoja bet koki elgesį, net jei jis yra asocialus, o kartais ir nusikalstamas.¹³¹

Teigiama, kad net ir vieno neigiamos įtakos turinčio televizijos epizodo žiūrėjimas gali pakeisti, nukreipti vaiko supratimo apie jausmus ir realų gyvenimą formavimąsi netinkama linkme, t.y. žiniasklaida gali daryti ir daro įtaką vaiko psichologiniam supratimui apie emocijas. Dažnai vaikai gali pasisavinti ir pritaikyti informaciją, kurią pateikia žiniasklaida, bei gauta informacija vadovautis realiose gyvenimo situacijose. Reikia aptarti ir animacinius filmukus, kurie taip pat daro įtaką asmenybės formavimuisi. Atlikti tyrimai¹³² parodė, kad vaikai, kurie žiūrėjo smurto nevaizduojančią filmuko versiją, vis tiek reagavo taip pat kaip ir ta grupė vaikų, kuriai buvo rodomas smurtą pateikianti versija. Tai reiškia, kad abiem atvejais vaikai smurtą laiko moralės požiūriu priimtiniu dalyku sprendžiant problemas. Tyrėjai pagal gautus rezultatus priėjo prie išvados, kad animaciniai filmukai, kuriose vaizduojamas smurtas yra toks įprastas ir priimtinas reiškinys vaikų gyvenime, kad net pateikiant smurto nedemonstruojančią informaciją, vaikai, pagal susiformavusį supratimą linksta prie smurto, kaip vieno problemų sprendimo būdų.¹³³

Mokslininkai taip pat pastebėjo įdomų reiškinį – „sumažėjusį jautrumą“ (angl. *desensitization*), kuris galimai parodo, kodėl žiniasklaidos pateikiama smurtinė informacija daro įtaką žmogaus asmenybės formavimuisi. Autorių nuomone, asmenų, kurie ilga laiką gauna žiniasklaidos pateikiamą smurtinę informaciją, reakcija susilpnėja, asmuo nebėra taip stipriai negatyviai fiziologiškai sužadinas, kaip anksčiau. Pastebima, kad būtent negatyvus fiziologinis sužadinimas (kitai vadinama negatyvi emocinė reakcija) yra pagrindinis veiksnys, kuris sulaiko pirmiausiai nuo su smurtu susijusių minčių, o galiausiai nuo asocialaus ar nusikalstamo elgesio. Nuolat regint smurtą, žiaurumą, kurį pateikia žiniasklaida, neuropsichologinė reakcija silpnėja, įprantama prie rodomo smurto ir asocialaus, nusikalstamas elgesys tampa priimtinas ir dažnai pasireiškia realiame gyvenime.¹³⁴

---

¹³¹ SGARZI, J. M.; MCDEVITT, J. *The media's influence on behavior and violence. Is society the victim of media?* Victimology: A Study of Crime Victims and Their Roles, 2003, p. 80

¹³² 2 grupėms vienodo amžiaus vaikų atskirai buvo rodomas tas pats filmukas, tačiau vienai grupei buvo rodoma versija, kurioje atvirai pateikiamas smurtas, o kitai grupei – smurto nerodanti versija. (plačiau žr. WILSON, B. J. *Media and children's aggression, fear and altruism*. The future of children, Vol. 18, No. 1., 2008)

¹³³ WILSON, B. J. *Media and children's aggression, fear and altruism*. The future of children, Vol. 18, No. 1., 2008, p. 98

¹³⁴ ANDERSON, C. A. *et al.* *The influence of media violence on youth*. Psychological science in the public interest, Vol. 4, No. 3, 2003, p. 96

Tačiau ne ką mažesnę įtaka nusikaltėlio asmenybės formavimuisi daro ir smurtinių kompiuterinių žaidimų žaidimas. Japonijoje 2003 m. atlikto tyrimo metu, mokslininkai tyrė tiesioginį ryšį tarp penktos ir šeštos klasės mokinių žaidžiamų kompiuterinių žaidimų ir vėliau pasireiškiančio smurtinio elgesio. Mokinių apklausa ir stebėjimas buvo atlikti 2 kartus, esant 5 mėnesių intervalui. Gauti rezultatai parodė, kad kompiuterinių žaidimų poveikis neginčijamai tiesiogiai susijęs su vėliau pasireiškiančių vaiko žiauriu elgesiu.¹³⁵

G. Valickas taip pat pažymi, kad tik smurtiniai kompiuteriniai žaidimai yra tiesiogiai susiję su žaidėjo kognicijomis (t.y. pažinimu, kuris svarbus elgesiui, jo planavimui). Nors ir nesmurtiniai kompiuteriniai žaidimai gali sukelti tam tikrus neigiamus emocinius išgyvenimus – pyktį, frustraciją, tačiau šie išgyvenimai aktyvinti agresyvias mintis gali tik netiesiogiai. Būtent tik smurtiniai žaidimai gali aktyvinti agresyvias mintis, skatinti agresyvaus elgesio pasireiškimą.¹³⁶

Taip pat teigia ir A. Monkevičius, nurodydamas, kad dažnas žiaurių veiksmų stebėjimas gali apskritai sumažinti individo jautrumo slenkstį žiaurumui ir tuo pačiu padidinti abejingumą matomai agresijai. To pasekmė – vaikai, nuolat matantys smurtą, ima jį suvokti kaip vis mažiau negatyvų reiškinį.¹³⁷

Svarbu paminėti, kad šiais laikais, pastebimos naujos tendencijos: vis didesnę įtaką nusikaltėlio asmenybės formavimuisi daro nebe televizija, o internete pateikiama informacija. Nagrinėjant naujausias tendencijas paprastai didžiausias dėmesys kreipiamas į vadinamąją „alfa kartą“¹³⁸, kuri jau gimė įvairių technologijų (internetas, kompiuteriai, išmanieji telefonai ir pan.) amžiuje. Tyrimais¹³⁹ nustatyta, kad net 88 % apklaustų paauglių (viso – 1060) nuo 13 iki 17 metų teigė turintys mobiliuosius telefonus, o iš jų – 73 % - išmaniuosius telefonus. 87 % apklaustųjų teigė, kad turi stacionarų arba nešiojamąjį kompiuterį, o 58 % teigė papildomai turį ir planšetinį kompiuterį. Šių naujų technologijų pagalba gaunama informacija perteikia pagrindinius socialinio elgesio modelius, nusistovėjusias moralines ir socialinio elgesio normas ir pan. Patys apklaustieji nurodė, kad naudodami šiuos turimus prietaisus prisijungia prie interneto kasdien – viso

---

¹³⁵ Ten pat., p. 91

¹³⁶ VALICKAS, G. *Smurtinių kompiuterinių žaidimų ir vaikų bei paauglių agresyvaus elgesio ryšys. Žiniasklaida ir asmenybės raida: nepilnamečių apsauga ir žmogaus orumas*, Vilniaus universiteto leidykla, 2004, p. 142

¹³⁷ MONKEVIČIUS, A. *Žiniasklaidos poveikis asmenybės raidai. Žiniasklaida ir asmenybės raida: nepilnamečių apsauga ir žmogaus orumas*, Vilniaus universiteto leidykla, 2004, p. 35

¹³⁸ Alfa karta – asmenys, gimę XXI amžiuje. Pagrindinė šios kartos ypatybė – gimimas skaitmeninių technologijų klestėjimo amžiuje, kurios daro įtaką žmogaus, asmenybės vystymosi procesams. (iš TOOTELL, H.; FREEMAN, M.; FREEMAN, A. E. *Generation alpha at the intersection of technology, play and motivation*. 47th Hawaii International Conference on System Sciences (HICSS), 2014, p. 82-83)

¹³⁹ LENHART, A. et al. *Teens, social media and technology overview 2015. Smartphones facilitate shifts in communication landscape for teens*. PewResearchCenter, 2015, p. 8, 9, 16

92% apklaustųjų. Iš teigiamai atsakiusiųjų 24% beveik neatsijungia, o būna prisijungę pastoviai, 56 % teigia prisijungiantys prie interneto kelis kartus per dieną, 12% - vieną kartą per dieną. Todėl netgi teigiama¹⁴⁰, kad dabartinės technologijos ir jų pagalba gaunama informacija dažnai ne tik pakeičia įprastas socializacijos mikroaplinkas, tačiau ir kuria vadinamąją „krizinę socializaciją“, kuri daro neigiamą įtaką asmeniui, skatina jo asmenybės formavimąsi neigiama, nusikalstama linkme.

Interneto paplitimą ir svarbą Lietuvoje galima nustatyti remiantis Lietuvos statistikos departamento pateikiamais duomenimis: Lietuvoje nuo 2010 m. namų ūkių, turinčių asmeninį kompiuterį ir interneto prieigą skaičius palaipsniui augo ir 2015 m. jau 67,6 % namų ūkių turėjo nuosavus kompiuterius, o 68,3 % - prieigą prie interneto (tuo tarpu 2010 m. asmeninį kompiuterį turėjo 57,8 %, o interneto prieigą – 59,1 % namų ūkių) (žr. 1 pav.).¹⁴¹

		Namų ūkiai, turintys asmeninį kompiuterį, interneto prieigą					
		2010	2011	2012	2013	2014	2015
Miestas ir kaimas	Kompiuteris	57,8	60,2	62,1	65,9	66,2	67,6
	Interneto prieiga	59,1	60,1	60,1	64,7	66,0	68,3

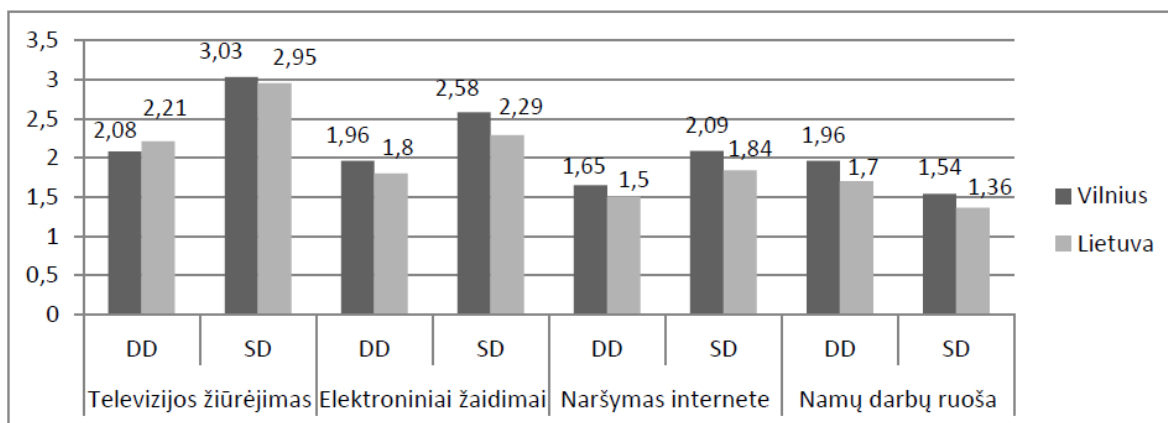
1 pav. Namų ūkiai, turintys asmeninį kompiuterį, interneto prieigą (išraiška procentais)

Įdomu tai, kad 2014 m. Vilniaus visuomenės sveikatos biuro atlikto tyrimo pateiktais duomenimis, tiek Vilniaus (Vilniaus mieste atrinkta 10 mokyklų, kur 5-ose, 7-ose ir 9-ose klasėse apklausta po 200 mokinių), tiek visos Lietuvos (tyrimui Lietuvos mastu atrinktos 25 savivaldybės, jose – 100 mokyklų) 5-9 klasių mokiniai daugiausiai vadinamojo „sėdimo“ laiko praleidžia prie televizoriaus ar kompiuterio (žr. 2 pav.).¹⁴²

¹⁴⁰ ХУСЯИНОВ, Т. М. *Основные тенденции социализации молодежи в современной России: теоретический анализ*. ПЭМ: Психология. Эдукология. Медицина. Но. 2, 2015, с. 27

¹⁴¹ *Namų ūkiai, turintys asmeninį kompiuterį, interneto prieigą*. Lietuvos statistikos departamento duomenys (prieiga per internetą - <http://www.stat.gov.lt/>) [žiūrėta 2016-03-01]

¹⁴² VISUOMENĖS SVEIKATOS BIURAS, *Vilniaus miesto mokinių gyvensena ir sveikata 2014 m. Tarptautinis mokyklinio amžiaus vaikų gyvensenos ir sveikatos tyrimas (HBSC.)* Vilnius, 2015, p. 29

2 pav. Vidutiniškas laiko kiekis (val.) per dieną (darbo dienomis – DD, savaitgalio dienomis – SD), kurį mokiniai praleidžia žiūrėdami televiziją, žaisdami žaidimus, naršydami internete ir darydami namų darbus (pateikiamas Vilniaus ir Lietuvos duomenų palyginimas)

Remiantis anksčiau pateiktais duomenimis, galima teigti, kad jeigu anksčiau socializacijai daugiau įtakos turėjo kitokios išvardytos visuomenės informavimo priemonės, dabar didžiąją dalį su smurtu susijusios informacijos, kuri daro įtaką nusikaltėlio asmenybės formavimuisi, galima rasti internete. Tačiau svarbu atkreipti dėmesį ne tik į internete pateikiamą su smurtu susijusią informaciją, bet ir į kitus neigiamus internetinius faktorius, kurie gali paskatinti asmenybės formavimąsi nusikalstama linkme.

Remdamiesi panašiais atliktais tyrimais, kurie rodo, kad moderniaame pasaulyje daug laiko gaunant įvairią informaciją praleidžiama internete, mokslininkai¹⁴³ pastebi, kad pagrindė visus neigiamus faktorius internetinėje erdvėje, kurie skatina nusikaltėlio asmenybės formavimąsi, galima suskirstyti į 3 grupes:

1. Seksualinių nusikaltimų grupė (labiausiai akcentuojama internetinė pedofilija). Teigiama, kad internetas yra palanki erdvė ne tik pedofilams bendrauti tarpusavyje, keistis turima informacija, tačiau ir ieškoti tiesiogiai prisijungusių vaikų, kurie gali būti išnaudojami siekiant patenkinti lytinę aistrą.
2. Socialinės palaikymo grupės, kurios propaguoja asocialų elgesį (pvz.: savęs žalojimo grupės ir pan.) Nurodoma, kad asmenys besijungiantys į tokias grupes propaguoja savęs žalojimą, nuolatos ieško naujų narių.
3. Neapykantos skatinimo grupės (turima omenyje viršenybės prieš kitas subkultūras, rases, tautines mažumas ir kt. skatinimas). Teigiama, kad būtent

¹⁴³ McDONALD, H. S. et al. *The Impact of the Internet on Deviant Behavior and Deviant Communities*. Institute for homeland security solutions. 2009, p. 2

jaunimas, dėl asmenybės pažeidžiamumo ir didžiosios dalies laiko praleidimo internete yra pagrindinis „taikiny“, į kurį nukreipta aptariamų grupių veikla.

Kai kurie mokslininkai¹⁴⁴ dar papildomai prideda susidūrimą su internetinėmis patyčiomis. D. Finkelhor'as pastebėti, kad nors nuolatinės ir pastovios internetinės patyčios yra palyginti retas reiškinys, kuris pasitaiko vidutiniškai maždaug 5 % jaunimo daugumoje pasaulio šalių, beveik kiekvienas individas arba bent sykį gyvenime su jomis susiduria, arba tampa tokio reiškinio liudininku.

Pirminės ar antrinės socializacijos metu asmeniui susidūrus su bet kuriuo iš šių minėtų internetinių veiksmų, kyla didelė tikimybė, kad bus padaryta atitinkama įtaka tolimesniam asmenybės formavimuisi. Dėl to galima teigti, kad labai dažnai, svarbiausiu asmenybės formavimosi etapu (pirminės ir antrinės socializacijos metu), prie pagrindinių aplinkos sąlygų, sudaromų šeimoje, mokykloje, prisideda (o kai kuriais atvejais – iš viso pakeičia) žiniasklaida, kompiuteriniai žaidimai,. Tai reiškia, kad jeigu iš anksto nėra diegiamos teisingos vertybės, vaiko asmenybė, veikiama žiniasklaidos, priimdama jos teikiamą supratimą, „vertybių sistemą“, gali formuotis nusikalstama linkme ir ateityje, nesvarbu, ar būdamas pilnametis, ar nepilnametis asmuo gali padaryti nusikalstamą veiką.

Dėl šių priežasčių siūlomos įvairios prevencinės programos. Amerikos pediatrijos akademija siūlo tam tikras prevencines priemones, kurios galimai prisidėtų prie vaiko asmenybės formavimosi tinkama linkme. Dalis pediatrų rekomenduoja ir skatina tėvus riboti vaiko praleidžiamą laiką žiūrint televizorių iki 2 val. per dieną.¹⁴⁵ Kiti rekomenduoja tėvams stebėti, prižiūrėti bei atrinkti informaciją, kuri žiniasklaidos pateikiama vaikams. Autorių teigimu, tokia informacijos kontrolė yra daug veiksmingesnis būdas nei konkretaus laiko, kurį vaikas gali praleisti žiūrėdamas televizorių, nustatymas.¹⁴⁶ Šiuo klausimu netgi ruošiami specialūs mokomieji lankstinukai, kuriuose pateikiamos rekomendacijos. Siūlomi¹⁴⁷ įvairūs patarimai tėvams, kurie turėtų atlikti prevencinį vaidmenį:

- padėti vaikui nubrėžti ribą tarp fantazijų ir realaus gyvenimo

---

¹⁴⁴ FINKELHOR, D. *Commentary: Cause for alarm? Youth and internet risk research – a commentary on Livingstone and Smith*. Journal of Child Psychology and Psychiatry 55:6, 2014, p. 654

¹⁴⁵ SGARZI, J. M.; MCDEVITT, J. *The media's influence on behavior and violence. Is society the victim of media?* Victimology: A Study of Crime Victims and Their Roles, 2003, p. 83

¹⁴⁶ WILSON, B. J. *Media and children's aggression, fear and altruism*. The future of children, Vol. 18, No. 1., 2008, p. 110

¹⁴⁷ ARR, C. *et al. Media violence and youth: impact of a child's exposure to media violence*. Senate and General Assembly of the State of New Jersey, 2013, p. 2 (prieiga per internetą: <http://www.nj.gov/education/students/safety/behavior/MediaViolencePamphlet.pdf>) [žiūrėta 2016-02-27]

- kontroliuoti savo neigiamą elgesį, emocijas vaikų akivaizdoje
- stengtis įrengti kompiuterius dažnai tėvų lankomoje erdvėje (pvz.: virtuvėje, svetainėje ir pan.)
- žiūrėti televizijos programas kartu su vaikais ir padėti jiems suformuoti tinkamą požiūrį į tai, ką jie mato
- sekti, kiek laiko vaikai praleidžia internete, žaisdami kompiuterinius žaidimus, žiūrėdami televizorių ir pan. (rekomenduojama 1-2 val. vaikams nuo 2 iki 18 metų, jaunesnių nei 2 metų vaikų iš viso nerekomenduojama supažindinti su šiuolaikinėmis technologijomis)
- prižiūrėti vaiko lankomus internetinius puslapius, skatinama naudoti „tėvų kontrolės“ programinę įrangą
- naudoti slaptažodžius, kurie apsunkintų vaikų prieinamumą prie šiuolaikinių technologijų.

Tačiau nors didžioji visuomenės dalis visuomenės informavimo priemonės laiko viena pagrindinių priežasčių, lemiančių nusikaltėlio asmenybės formavimąsi ir ieško galimų prevencijos priemonių, dalis mokslininkų teigia, kad visos šios visuomenės informavimo priemonės iš tikrųjų vaidina labai mažą vaidmenį. Įvairūs įvaizdžiai, idėjos, gali tik duoti peną kilti su smurtu susijusioms mintims. Tačiau patys smurtiniai impulsai ir noras jais vadovautis ir iš tikrųjų pasielgti asocialiai ar padaryti nusikalstamą veiką, retai kyla iš smurtinių filmų, televizijos programų žiūrėjimo ar su smurtu susijusios muzikos klausymo. L. Steiner'io teigimu, vaikus, kurie yra linkę elgtis asocialiai, agresyviai traukia smurtinio pobūdžio filmai, televizijos programos, kompiuteriniai žaidimai ir pan. Dėl šios priežasties sunku įrodyti, ar vaiko asocialus ar nusikalstamas elgesys yra žiniasklaidos, smurtinių kompiuterių žaidimų poveikio rezultatas, ar tiesiog agresyviai, asocialiai besielgiančio vaiko pagrindinis dėmesio objektas. Taip pat teigiama, kad užfiksuoti žalingi žiniasklaidos, smurtinių kompiuterinių žaidimų efektai, jeigu ir pasireiškia vaiko elgesyje, tai tik labai nežymiai, kaip pavyzdį mokslininkas pateikia vaikų stumdymąsi žaidimų aikštelėje ir kt. Autorius daro išvadą, kad vis dėlto, asocialaus ar nusikalstamo elgesio šaknys yra šeimoje, todėl žiaurių kompiuterinius žaidimų žaidimas, pateikiamos smurtinės informacijos žiūrėjimas yra ne asocialaus elgesio atsiradimo ir vystymosi priežastys, o tik būdas tirti, rinkti informaciją apie dominantį reiškinį.¹⁴⁸

---

¹⁴⁸ STEINBERG, L. *Youth violence: Do parents and families make the difference.?* National Institute of Justice, Journal, April, 2000, p. 37

S. E. Samenow'as pritaria pateiktai nuomonei. Autoriaus teigimu, ne televizija ar filmai yra pavojingi ir lemia nusikalstamą elgesį, o tai, ką žmogus galvoja apie jam rodomą ir pateikiamą medžiagą. Jeigu asmuo yra linkęs daryti nusikalstamas veikas, tai žiūrėdamas smurtinius, žiaurius filmus, televizijos laidas kaups sau aktualią informaciją, ją brandins pasąmonėje, o pasitaikius galimybei – įgyvendins, t.y. padarys nusikalstamą veiką. Tokie nusikaltimai dar kitaip vadinami „pamėgdžiojantys kitus nusikaltimus“ (angl. *copycat crime*).¹⁴⁹

Vadinasi, galima teigti, kad egzistuoja skirtingos nuomonės bandant išsiaiškinti, ar nusikaltėlio asmenybės formavimuisi daro įtaką visuomenės informavimo priemonės, smurtiniai kompiuteriniai žaidimai, internete pateikiama informacija. Didžiosios dalies autorių teigimu, šie makrosocialiniai reiškiniai neabejotinai skatina nusikaltėlio asmenybės formavimąsi, tačiau kitų mokslininkų nuomone, didelis pateikiamas smurtinės ar nusikalstamos informacijos kiekis neskatina asmenų daryti nusikalstamų veikų ir nesudaro sąlygų nusikaltėlio asmenybei formuotis. Jų teigimu, asmenys, kurie jau yra linkę daryti nusikalstamas veikas dažniau rinksis domėtis smurtinio, nusikalstamo pobūdžio informacija, siekdami gauti daugiau žinių apie juos dominantį reiškinį – nusikalstamumą.

---

¹⁴⁹ SAMENOW, S. E. *Straight talk about criminal: understanding and treating antisocial individuals*. Rowman and Littlefield publishers, INC., 2004, p. 21

3. NUSIKALTĖLIO ASMENYBĖ LIETUVOS BAUDŽIAMOJOJE TEISĖJE IR TEISMŲ PRAKTIKOJE

3.1. Nusikaltėlio asmenybės samprata ir reikšmė Lietuvos baudžiamajoje teisėje

Pirmoje darbo dalyje prieita prie išvados, kad dauguma kriminologų nusikaltėlio asmenybę aiškina kaip tam tikrų socialinių ir socialiai reikšmingų savybių, požymių, visumą, kuri apibūdina nusikalstamą veiką padariusį asmenį, o nusikaltėlio asmenybė turi didelę reikšmę ne tik kriminologijos mokslui, bet ir baudžiamajai teisei, kadangi baudžiamoji teisinė nusikaltėlio charakteristika orientuota į tų požymių išskyrimą, kurie turi įtakos nusikalstamos veikos kvalifikavimui ir/ar bausmės paskyrimui. Todėl reikia išsiaiškinti nusikaltėlio asmenybės sampratą ir reikšmę baudžiamajoje teisėje.

Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse¹⁵⁰ (toliau – BK) sąvoka „asmenybė“ minima 7 kartus skirtingose normose:

1. BK 27 str. 3 dalyje įtvirtinta, kad „teismas, priimdamas apkaltinamąjį nuosprendį už paskutinį nusikaltimą, atsižvelgęs į **kaltininko asmenybę**, nusikalstamų ketinimų įvykdymo laipsnį, dalyvavimo darant nusikaltimus pobūdį ir kitas bylos aplinkybes, asmenį gali pripažinti pavojingu recidyvistu.“
2. BK 50 str. 3 dalis nurodo, kad „laisvės atėmimo bausmę nuteistieji atlieka atvirose kolonijose, pataisos namuose ir kalėjimuose. Bausmės atlikimo vietą parenka teismas, atsižvelgdamas į **kaltininko asmenybę**, padaryto nusikaltimo pobūdį ir pavojingumą... >“
3. BK 54 str. 2 d. 5 punktas teigia, kad „skirdamas bausmę, teismas atsižvelgia į: <...**kaltininko asmenybę**...>.“
4. BK 76 str. 2 dalyje įtvirtinta, kad „asmuo, kuris po nuosprendžio priėmimo suserga sunkia nepagydoma liga, gali būti atleistas nuo tolesnio bausmės atlikimo. Spręsdamas šį klausimą, teismas atsižvelgia į padarytos nusikalstamos veikos sunkumą, **nuteistojo asmenybę**, jo elgesį bausmės atlikimo metu, ligos pobūdį ir atliktos bausmės laiką.“

---

¹⁵⁰ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (Nr. VIII–1968, 2000-09-26, Žin., 2000, Nr. 89–2741, 2000-10-25, nuo 2003-05-01) (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais)

5. BK 80 str. 3 punktas nurodo, kad „nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų, numatytų šiame skyriuje ir šio kodekso 13 straipsnio 2, 3 dalyse, 27 straipsnio 4 dalyje ir 97 straipsnio 4 dalyje, paskirtis: padėti nepilnamečiui pakeisti gyvenimo būdą ir elgesį derinant baudimą už padarytą nusikalstamą veiką su jo **asmenybės** ugdymu, auklėjimu, neteisėto elgesio priežasčių šalinimu“.
6. BK 86 str. 2 d. 1 punktas teigia, kad „šio straipsnio 1 dalyje nurodyta priemonė gali būti skiriama tais atvejais, kai tėvai ar kiti asmenys sutinka ugdyti bei prižiūrėti nepilnametį, patys nedaro neigiamos įtakos nepilnamečiui, turi galimybių sudaryti jo **asmenybei** ugdyti tinkamas sąlygas, sutinka teikti būtina informaciją šios priemonės vykdymą kontroliuojančioms institucijoms“.
7. BK 88 str. 2 dalis įtvirtina normą, kad „konkretų buvimo specialioje auklėjimo įstaigoje laiką nustato teismas, atsižvelgdamas į nepilnamečio **asmenybę**, tai, ar jo nusikalstamas elgesys kartojasi, kokios poveikio priemonės jau taikytos, ir kitas bylos aplinkybes“.

Nors sąvoka „asmenybė“ ir yra minima Baudžiamajame kodekse, jame nenurodoma, kokia yra kaltininko¹⁵¹ asmenybės sąvoka ir kokie būtent bruožai, aplinkybės apibūdina jo asmenybę. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentare¹⁵² nurodoma, kad teismas kaltąjį asmenį gali vertinti kaip:

- nusikalstamos veikos subjektą, t. y. pakaltinamą, įstatyme nustatyto amžiaus sulaukusį žmogų, kaltą dėl nusikaltimo padarymo. Kitaip tariant, teismas pirmiausia nustato požymius, pagal kuriuos įvertinama ir kvalifikuojama padaryta nusikalstama veika
- nubaudimo objektą, t.y. vertindamas asmenį teismas atsižvelgia ir į daugelį įstatyme nenumatytų individo požymių: socialinį asmenybės vaidmenį ir ryšius, vertybines orientacijas, psichologines savybes, artimiausią aplinką, kurios poveikio jis negalėjo gyvenime išvengti, kaltininko elgesį iki nusikalstamos veikos ir pan. Be to, skirdamas bausmę, teismas atsižvelgia į kitus asmenybės charakterizuojančius požymius: amžių, šeimyninę padėtį, išsilavinimą, sveikatos būklę ir pan.

---

¹⁵¹ Dabartinės lietuvių kalbos žodyne **kaltininkas ir nusikaltėlis** pateikiami kaip sinonimai. (prieiga per internetą - <http://dz.lki.lt/>)

¹⁵² DRAKŠAS, R. In ABRAMAVIČIUS, A. et al. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Bendroji dalis*. Teisinės informacijos centras, 2004, p. 306-307

Vadinasi, norėdamas įvertinti nusikaltėlio asmenybę, teismas turi vertinti nusikalstamą veiką padariusį asmenį ir kaip *nubaudimo objektą*, atkreipdamas dėmesį į tuos individo požymius, kurių nenurodo įstatymas – šeimyninė padėtis, ankstesni teistumai, įvairių teisės pažeidimų padarymas, požiūris į darbą ir kt. (plačiau aptariama tolimesniuose šio skyriaus poskyriuose). Nors įstatymas nenumato, kokie bruožai ir aplinkybės apibūdina nusikaltėlio asmenybę, LAT byloje Nr. 2K-536/2014 išaiškino, kad „įstatymas nereglamentuoja, kokie duomenys apibūdina kaltininko asmenybę, todėl kiekvienu atveju dėl to sprendžia teismas (BPK 20 straipsnio 2 dalis).“¹⁵³

1999 m. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato nutarime „Dėl teismų praktikos taikant bendruosius bausmių skyrimo pradmenis“ teigiama, kad teismai, vertindami kaltininko asmenybę, turi atkreipti dėmesį į tai, kad kaltininko asmenybės įvaizdį formuoja trijų rūšių aplinkybės:

- **kaltininko elgesys iki nusikaltimo padarymo** (ankstesnis teistumas, įvairių teisės pažeidimų padarymas, polinkis girtauti, vartoti narkotines ar kitas svaiginančias priemones, požiūris į darbą, šeimą, elgesys visuomenėje ir pan.);
- **kaltininko elgesys nusikalstamos veikos metu** (nusikaltimo padarymo būdas, priemonės, o kai kuriuose nusikaltimuose - nusikaltimo padarymo laikas, vieta, nusikaltimo pasekmių sunkumas, nusikaltimo padarymo tikslai, motyvai ir pan.);
- **kaltininko elgesys po nusikaltimo padarymo** (kaltininko nuoširdus gailėjimasis ar atvykimas ir prisipažinimas padarius nusikaltimą, aktyvus padėjimas išaiškinti nusikaltimą ar susekti kitus nusikaltėlius, užkirtimas kelio žalingoms nusikaltimo pasekmėms atsirasti, savanoriškas padarytos žalos atlyginimas ir kt.).¹⁵⁴

Be to, 2007 m. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato apžvalgoje taip pat išskiriamos kaltininko asmenybės įvaizdį formuojančios 3 rūšių aplinkybės:

- **iki nusikalstamos veikos padarymo** (ankstesnės nusikalstamos veikos ar kiti teisės pažeidimai, polinkis į girtavimą, narkotinių ar kitų psichiką veikiančių medžiagų vartojimą, vertybinė orientacija, požiūris į šeimą, darbą, mokslą ir pan.);

---

¹⁵³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2014 m. gruodžio 9 d. nutartis byloje Nr. 2K-536/2014

¹⁵⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 1999-12-23 nutarimas „Dėl teismų praktikos taikant bendruosius bausmių skyrimo pradmenis“. Teismų praktika, 1999. Nr. 12.

- **nusikalstamos veikos padarymo metu** (ar apsvaigęs nuo alkoholio ar narkotinių medžiagų, ar blaivus ir pan.);
- **ir po nusikalstamos veikos padarymo** (atvykimas ir prisipažinimas, gailėjimasis, padėjimas išaiškinti nusikalstamą veiką ir kitus bendrininkus, žalos atlyginimas ir pan.).¹⁵⁵

Lyginant nutarimą ir apžvalgą galima pastebėti, kad pasikeitė aplinkybių, formuojančių nusikaltėlio asmenybės įvaizdį nusikalstamos veikos darymo metu vertinimas: jeigu anksčiau teismai atsižvelgdavo į nusikalstamos veikos padarymo būdą, priemones, laiką, vietą ir t.t., tai 2007 m. apžvalgoje pastebima, kad teismai vertina, ar kaltininkas nusikalstamos veikos padarymo metu buvo apsvaigęs nuo alkoholio ar narkotinių medžiagų ir pan.

Teismai didelę reikšmę skiria visų 3 rūšių kaltininko asmenybės apibūdinančių aplinkybių nustatymui, kadangi kaltininko asmenybės individualizavimas turi reikšmės tiek bausmės rūšies parinkimui, tiek ir bausmės dydžio nustatymui. Teismai įvertina pagrindinius asmenybės požymius ir motyvuoja jų reikšmę skirdami bausmę. Pabrėžiama, kad kaltininko asmenybės įvertinimas yra svarbi teisingos bausmės parinkimo sąlyga ir padeda pasiekti Baudžiamajame kodekse numatytus bausmės tikslus.¹⁵⁶ O „*bausmė gali pasiekti jai keliamus tikslus tik, kai ji bus individualizuota, t. y. paskirta atsižvelgiant į nuteistojo asmenybės bruožus ir jo resocializacijos (kompleksinės pagalbos siekiant pozityvaus nuteistojo sugrįžimo į visuomeninį gyvenimą) poreikius.*“¹⁵⁷ Tik tokiu atveju paskirta bausmė pasieks BK 41 str. numatytus tikslus ir bus teisinga.

Teisingo nusikaltėlio asmenybės įvaizdžio susidarymas turi didelę reikšmę siekiant vieno pagrindinių bausmės skyrimo principų - bausmės teisingumo, kuris yra įtvirtintas Baudžiamojo kodekso 54 str. 3 dalyje.¹⁵⁸ „*Bausmė yra teisinga tada, kai ji atitinka padarytos nusikalstamos veikos ir kaltininko asmenybės pavojingumą.*“¹⁵⁹ LAT, plačiau „*aiškindamas teisingumo principo reikšmę skiriant bausmes, ne vienoje nutartyje yra pasisakęs, kad bausmė laikoma teisinga tada, kai ji atitinka padarytos veikos ir kaltininko asmenybės pavojingumą. Taikant BK 54 straipsnio 3 dalį svarbu ir tai, kad kaltininko*

¹⁵⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato teismų praktikos skiriant bausmes (BK 54-64 straipsniai) apžvalga. Teismų praktika, 2007. Nr. 27.

¹⁵⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 1999-12-23 nutarimas „Dėl teismų praktikos taikant bendruosius bausmių skyrimo pradmenis“. Teismų praktika, 1999. Nr. 12.

¹⁵⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2015 m. sausio 20 d. nutartis byloje Nr. 2K-2-489/2015

¹⁵⁸ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (Nr. VIII-1968, 2000-09-26, Žin., 2000, Nr. 89-2741, 2000-10-25, nuo 2003-05-01) (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais)

¹⁵⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2011m. balandžio 12 d. nutartis byloje Nr. 2K-160/2011

asmenybės ir (ar) jo padarytos veikos vertinimas suponuotų išvadą, jog sankcijoje numatytos bausmės paskyrimas už nusikaltimą, padarytą byloje nustatytais aplinkybėmis, nebūtų teisingas. Būtent šių aplinkybių viseto įvertinimas teismams leidžia daryti išvadą dėl bausmės atitikties teisingumo principui (kasacinė nutartis baudžiamojame byloje Nr. 2K-456/2013)¹⁶⁰ Tačiau svarbu ir tai, kad nors „paprastai į aptariamą aplinkybes (kaltininko asmenybė, šeiminės aplinkybės) teismas atsižvelgia skirdamas bausmę bei nustatydamas jos rūšį ir dydį, vien šios aplinkybės savaimė nesudaro pakankamo pagrindo išvadai, kad įstatymo sankcijoje numatytos bausmės paskyrimas aiškiai prieštarautų teisingumo principui (kasacinė nutartis baudžiamojame byloje Nr. 2K-160/2011).“¹⁶¹

Taip pat svarbu paminėti, kad Baudžiamąjame kodekse 54 str. 2 dalyje nurodomos aplinkybės (padarytos nusikalstamos veikos pavojingumo laipsnis; kaltės forma ir rūšis; padarytos nusikalstamos veikos motyvai ir tikslai; nusikalstamos veikos stadija; **kaltininko asmenybė**; asmens kaip bendrininko dalyvavimo darant nusikalstamą veiką forma ir rūšis; atsakomybę lengvinančios bei sunkinančios aplinkybės.), į kurias turi būti atsižvelgiama skiriant bausmę.¹⁶² Lietuvos Aukščiausiasis Teismas pabrėžia, kad „pagal baudžiamąjį įstatymą visoms BK 54 straipsnio 2 dalyje nurodytoms aplinkybėms, individualizuojant bausmę, skiriama vienoda teisinė reikšmė.“¹⁶³ Nors ir nurodoma, kad visos nurodytos aplinkybės turi vienodą teisinę reikšmę, kartais teismai nepagrįstai suteikia kai kurioms aplinkybėms išskirtinę reikšmę. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. praktikos baudžiamosiose bylose aktualijose nurodoma, „kad apeliacinės instancijos teismas, sprenddamas BK 62 straipsnio 2 dalies 2 punkto, 3 dalies 3 punkto taikymo klausimą ir pritaikydamas šias nuostatas, nepagrįstai, neteisėtai išskirtinę, dominuojančią reikšmę suteikė D. K. asmenybei, šeiminei padėčiai, jo elgesiui po nusikalstamos veikos, atsakomybę lengvinančioms aplinkybėms. Tuo tarpu pagal teismų praktiką individualizuojant bausmę, visoms BK 54 straipsnio 2 dalyje nurodytoms aplinkybėms turi būti skiriama vienoda teisinė reikšmė, nė vienai iš šių aplinkybių neturi būti suteikiama išskirtinė dominuojanti reikšmė, paneigianti, pavyzdžiui, padarytos veikos pavojingumą (kasacinės nutartys Nr. 2K-457/2008, 2K-251/2008, 2K-444/2007, 2K-7-

---

¹⁶⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2015 m. kovo 17 d. nutartis byloje Nr. 2K-186-942/2015

¹⁶¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2015 m. kovo 31 d. nutartis byloje Nr. 2K-66-303/2015

¹⁶² Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (Nr. VIII–1968, 2000-09-26, Žin., 2000, Nr. 89–2741, 2000-10-25, nuo 2003-05-01) (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais)

¹⁶³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2006 m. gruodžio 29 d. nutartis byloje Nr. 2K-7-576/2006

576/2006).“¹⁶⁴ Todėl svarbu, kad vertindamas Baudžiamajame kodekse nurodytas bausmės individualizavimui svarbias aplinkybes teismas visoms teiktų vienodą teisinę reikšmę.

Apibendrintai, galima teigti, kad įstatyme nėra numatytos aiškios nusikaltėlio asmenybės sąvokos, taip pat nenurodomi bruožai, į kuriuos reikia atkreipti dėmesį. Pagrindiniai asmenybės bruožai, aplinkybių rūšys, į kurias privaloma atkreipti dėmesį vertinant nusikaltėlio asmenybę nurodomi LAT senato 1999-12-23 nutarime „Dėl teismų praktikos taikant bendruosius bausmių skyrimo pradmenis“ ir LAT praktikoje. Pabrėžiama ir nusikaltėlio asmenybės reikšmė, pasireiškianti siekiant Baudžiamajame kodekse numatytų bausmės tikslų ir įgyvendinant teisingumo principą - svarbu individualizuoti bausmę, t. y. paskirti bausmę atsižvelgiant į nusikaltėlio asmenybės bruožus. Dėl to svarbu išanalizuoti, kokią įtaką atitinkami nusikaltėlio asmenybės bruožai daro skiriant bausmę ir kaip teismas susidaro kaltininko asmenybės įvaizdį vertindamas jo elgesį iki nusikalstamos veikos padarymo, jos darymo metu ir po veikos padarymo.

3.1.1. Kaltininko elgesys iki nusikalstamos veikos padarymo Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje

1999 m. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato nutarime nurodyta, kad pirmiausiai vertindami nusikaltėlio asmenybę teismai dėmesį kreipia į jo elgesį iki nusikalstamos veikos padarymo, t.y. ankstesnį teistumą, įvairių teisės pažeidimų padarymą, polinkį girtauti, vartoti narkotines ar kitas svaiginančias priemones, požiūrį į darbą, šeimą, elgesį visuomenėje ir pan.¹⁶⁵

Ankstesnis teistumas rodo, kad asmenybė linkusi daryti nusikalstamas veikas, taip pat didesnį asmenybės pavojingumą, todėl teismai į šią aplinkybę atkreipia dėmesį. Vertinant kaltininko asmenybę ir atsižvelgiant ankstesnį teistumą, svarbu atkreipti dėmesį, ar teistumas už padarytą nusikalstamą veiką yra išnykęs, ar ne.

1. Teistumas už padarytą veiką yra išnykęs. LAT sprendime byloje Nr. 2K-482/2014 nurodoma, kad net ir išnykęs teistumas lemia teismo įvertinimą asmenybės pavojingumo atžvilgiu – „<...>vertinant kaltinamojo asmenybę atsižvelgiama į tai, kad nors teistumas yra išnykęs, anksčiau buvo teistas už

---

¹⁶⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. praktikos baudžiamosiose bylose aktualijos, 2009

¹⁶⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 1999-12-23 nutarimas „Dėl teismų praktikos taikant bendruosius bausmių skyrimo pradmenis“. Teismų praktika, 1999. Nr. 12.

tyčinius nusikaltimus<...>“¹⁶⁶Panašiai teigiama ir sprendime byloje Nr. 2K-386/2014 „Apeliacinės instancijos teismas, paskirdamas bausmes R. K. ir R. Š., baudžiamąjį įstatymą pritaikė tinkamai. Administracinių teisės pažeidimų bylų bei išnykusių teistumų kaip kaltinamąjį apibūdinančios medžiagos nurodymas teismo baigiamuosiuose aktuose, pagrindžiant teismo sprendimą dėl parenkamos bausmės rūšies ir dydžio, BPK nuostatų nepažeidžia. Priešingai nei teigia kasatoriai, tokio pobūdžio motyvų dėstymas nėra pagrindas daryti išvadą, kad bylos aplinkybės vertinamos tendencingai.“¹⁶⁷ Vadinasi, net ir išnykęs teistumas yra svarbi aplinkybė, apibūdinanti nusikaltėlio asmenybę.

2. Teistumas už padarytą veiką nėra išnykęs. BK 27 str. 1 dalyje teigiama, kad kai asmuo, jau yra teistas už tyčinį nusikaltimą, kurį padarė būdamas pilnametis, ir jeigu teistumas už jį neišnykęs ar nepanaikintas įstatymų nustatyta tvarka, vėl padaro vieną ar daugiau tyčinių nusikaltimų, toks reiškinys vadinamas nusikaltimų recidyvu.¹⁶⁸ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentare nurodoma, kad tiek recidyvisto, tiek pavojingo recidyvisto statusas parodo nuteistojo asmenybės pavojingumą.¹⁶⁹ Kitaip tariant, nusikaltimų recidyvas yra aplinkybė, turinti įtakos asmens pavojingumui ir nulemianti skirtinos bausmės rūšį.¹⁷⁰ LAT nagrinėdamas bylą Nr. 2K-39-895/2016 nurodė, kad „Pasak teismo, D. Ž. pavojingumą didina ir jo teistumas už tyčinį nusikaltimą, kuris BK 281 straipsnio 6 dalyje numatyto nusikaltimo padarymo metu nebuvo išnykęs ar panaikintas.“¹⁷¹ Taip pat, BK 56 str. įtvirtinta nuostata, kad pavojingam recidyvistui už tyčinį nusikaltimą skiriama griežtesnė negu straipsnio sankcijoje už padarytą nusikaltimą nustatytos laisvės atėmimo bausmės vidurkis bausmė (kitokia bausmė gali būti skiriama tik 62 str. numatytais

---

¹⁶⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2014 m. lapkričio 18 d. nutartis byloje Nr. 2K-482/2014

¹⁶⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2014 m. rugsėjo 30 d. nutartis byloje Nr. 2K-386/2014

¹⁶⁸ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (Nr. VIII–1968, 2000-09-26, Žin., 2000, Nr. 89–2741, 2000-10-25, nuo 2003-05-01) (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais)

¹⁶⁹ GODA G. et al. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. I dalis. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003. P. 313.

¹⁷⁰ PIESLIAKAS V. Lietuvos baudžiamoji teisė. Antroji knyga. Vilnius: Justitia, 2008, p. 261.

¹⁷¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2016 sausio 5 d. nutartis byloje Nr. 2K-39-895/2016

pagrindais).¹⁷² Lietuvos Aukščiausiasis Teismas byloje Nr. 2K-51/2014 priimdamas sprendimą nurodė, kad „<...> Toks asmuo yra recidyvistas, ir pagal BK 56 straipsnio 1 dalį tokiam asmeniui už tyčinio nusikaltimo padarymą paprastai skiriama laisvės atėmimo bausmė.<...> nuteistojo asmenybė įvertinama ne tik BK 54 straipsnio reikalavimų kontekste, bet ir sprendžiant, kad bausmės paskirtis bus pasiekta be realaus paskirtosios bausmės atlikimo. K. T. nusikaltimą padarė neišnykus teistumui už analogišką nusikaltimą ir nėra atsitiktinio pobūdžio. Teismas nurodė, kad nusikaltimas buvo padarytas jo iniciatyva, esant neblaiviam, ir ši aplinkybė turėjo įtakos nusikaltimo padarymui. Tai rodo, kad K. T. iš ankstesnio teistumo išvadų nepadarė. <...> Esant pirmiau išvardytų aplinkybių visumai, apeliacinės instancijos teismo išvada, kad nėra pagrindo manyti, jog paskirtosios bausmės tikslai gali būti pasiekti be realaus bausmės atlikimo, pripažintina pagrįsta.“¹⁷³ Vadinasi, neišnykęs ar įstatymu tvarka nepanaikintas teistumas taip pat rodo teismo vertinamos asmenybės pavojingumą.

Teismai vertindami kaltininko asmenybę taip pat dėmesį kreipia į kitų padarytus teisės pažeidimus - „, teismas įvertino visumą bausmės skyrimui reikšmingų aplinkybių: jo padarytų nusikalstamų veikų kiekį ir pavojingumą (padaryti devyni apysunkiai, iš kurių du nutrūko pasikėsinimo stadijoje, ir du nesunkūs nusikaltimai); tai, kad visi nusikaltimai yra tyčiniai, didžioji dalis jų – savanaudiški; kad nusikaltimus padarė esant atsakomybę sunkinančiai aplinkybei –veikdamas bendrininkų grupe; vertinant kaltinamojo asmenybę – į tai, kad nors teistumas yra išnykęs, anksčiau buvo teistas už tyčinius nusikaltimus, baustas už Kelių eismo taisyklų pažeidimus.<...> Teisėjų kolegija neturi pagrindo pripažinti, kad pirmosios instancijos teismas, skirdamas bausmes tiek už atskiras nusikalstamas veikas, tiek ir galutinę subendrintą bausmę, pažeidė baudžiamojo įstatymo reikalavimus“.¹⁷⁴

2007 m. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato apžvalgoje teigiama, kad teismai skirdami bausmę taip pat atsižvelgia ir į kitus asmenybę apibūdinančius požymius: amžių,

---

¹⁷² Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (Nr. VIII–1968, 2000-09-26, Žin., 2000, Nr. 89–2741, 2000-10-25, nuo 2003-05-01) (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais)

¹⁷³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2014 m. vasario 11 d. nutartis byloje Nr. 2K-51/2014

¹⁷⁴ Ten pat.

šeiminę padėtį, išsilavinimą, sveikatos būklę ir pan.¹⁷⁵ Pavyzdžiui, nagrinėjant bylą Nr. 2K-204-942/2015 „*teismas atkreipė dėmesį ir į nuteistojo asmenybę, kad byloje nenustatyta A. Z. atsakomybę sunkinančių aplinkybių, jis turi šeimą, nuolatinį darbą, nuolatinę gyvenamąją vietą, teigiamai apibūdinamas darbdavio, teisiamas pirmą kartą, nebaustas administracine tvarka. Anot teismo, šios aplinkybės iš dalies sumažina A. Z. asmenybės ir padarytos nusikalstamos veikos pavojingumą.*“¹⁷⁶ Tačiau Lietuvos Aukščiausiasis Teismas nagrinėdamas bylą Nr. 2K-437/2011 nurodė, kad ne visada šie asmenybę apibūdinantys požymiai laikytini išskirtiniais ir jų visuma gali sušvelninti paskirtą bausmę - „*skunde A. L. asmenybė pateikiama kaip labai teigiama, tačiau bylos duomenys neleidžia daryti tokios kategoriškos išvados. Nors A. L. anksčiau neteistas, nebaustas administracine tvarka, mokosi, tačiau praeityje ir bylos nagrinėjimo metu dėl jo buvo vykdomi ikiteisminiai tyrimai, susiję su smurto panaudojimu (vienas jų nutrauktas BPK 3 straipsnio 1 dalies 4 punkto pagrindu; T. 2, b. l. 34, 35, T. 3, b. l. 17, 27). Taip pat pagrindinės mokyklos pateiktoje charakteristikoje A. L. apibūdintas kaip ūmaus būdo, neturintis kantrybės, nenorintis mokytis, svarstytas mokyklos prevencinėje komisijoje dėl pamokų nelankymo ir įžūlaus elgesio su mokytojais. „(-)“ gimnazijos charakteristikoje jis apibūdinamas kaip siekiantis baigti 12 klasių, turintis daug draugų, savarankiškas, tačiau kartu nurodyta, kad mokinys turėjo bendravimo problemų, o jo pažymių vidurkis žemas. Taigi negalima sutikti su kasaciniame skunde daroma išvada, kad A. L. vertintinas tik teigiamai, kartu pripažintina, jog jį palankiai apibūdinančios aplinkybės (neteistas, nebaustas administracine tvarka, mokosi, sutaria su tėvais ir pan.) negali būti vertinamos kaip išimtinės BK 54 straipsnio 3 dalies prasme, t. y. sudarančios pagrindą švelninti bausmę vadovaujantis teisingumo principu.*“¹⁷⁷ Taip pat pažymima, kad nors teismas ir atsižvelgia į tokių aplinkybių visumą, vien jų nepakanka teigti, kad skiriant bausmę galimai buvo pažeistas teisingumo principas - „<...> tokios teismų nustatytos aplinkybės – B. M. asmenybė (anksčiau neteista, administracine tvarka nebausta, turi gyvenamąją vietą, t. y. nėra itin socialiai pavojinga), jos šeiminė padėtis ir darbo pobūdis (užsiima individualia veikla, materialiai išlaiko šeimą), padaryta nusikalstama veika nesukelta negrįžtamų pasekmių, yra gana dažnos baudžiamosiose bylose ir yra daugiau tipinės nei išimtinės.<...> Paprastai į aptariamą aplinkybę (kaltininko asmenybė, šeiminės

---

¹⁷⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato teismų praktikos skiriant bausmes (BK 54-64 straipsniai) apžvalga. Teismų praktika, 2007. Nr. 27.

¹⁷⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2015 m. balandžio 16 d. nutartis byloje Nr. 2K-204-942/2015

¹⁷⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2011 m. spalio 25 d. nutartis byloje Nr. 2K-437/2011

aplinkybės) teismas atsižvelgia skirdamas bausmę bei nustatydamas jos rūšį ir dydį, tačiau vien šios aplinkybės savaime nesudaro pakankamo pagrindo išvadai, kad įstatymo sankcijoje numatytos bausmės paskyrimas aiškiai prieštarautų teisingumo principui (kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-160/2011)“¹⁷⁸

Svarbu paminėti ir tai, kad 2007 m. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato teismų praktikos skiriant bausmes apžvalgoje pabrėžiama, kad įvertindami kaltininko asmenybės pavojingumą bei parinkdami bausmės rūšį ir dydį, teismai atkreipia dėmesį į tai, ar nusikalstama veika padaryta atsitiktinai, dėl kitų asmenų įtakos arba nepalankiai susiklosčius aplinkybėms (t.y. asmenybė mažiau pavojinga), ar kaltininko antisuomeninės nuostatos jau buvo susiformavusios iki nusikalstamo poelgio ir nusikalstama veika buvo tik nuoseklus kaltininko gyvenimo būdo ir jo ankstesnio elgesio padarinys.¹⁷⁹ Pavyzdžiui, nagrinėjant bylą Nr. 2K-8-696/2016 LAT konstatavo, kad *„nuteistasis R. E. turi nuolatinį darbą, anksčiau neteistas, nebaustas už administracinius teisės pažeidimus. Nenustatyta, kad po aptariamą veikos jis būtų padaręs naujų nusikalstamų veikų, nors nuo nusikaltimo padarymo praėjo pakankamai ilgas laiko tarpas – daugiau kaip penkeri metai. R. E. yra jauno amžiaus, teigiamai apibūdinamas, saistomas šeimos ryšių. Dėl to darytina išvada, kad nagrinėjamas nusikaltimas nebuvo dėsninga jo ankstesnio gyvenimo pasekmė, o nuteistojo R. E. pozityvus elgesys parodo mažesnę jo asmenybės pavojingumą.“*¹⁸⁰ O štai, pavyzdžiui, priimtame sprendime nagrinėjant bylą Nr. 2K-39-895/2016 Lietuvos Aukščiausiasis Teismas nurodė, kad *„remdamasis pirmiau nurodytų aplinkybių, turinčių reikšmę bausmės skyrimui, visuma, apeliacinės instancijos teismas pritarė pirmosios instancijos teismo išvadai, kad D. Ž. yra linkusi nusikalsti, sąmoningai ir piktybiškai ignoruojanti visuomenėje nustatytas elgesio taisykles bei įstatymų reikalavimus asmenybė. Iš bylos duomenų matyti, kad D. Ž. iki įvykio ne kartą buvo baustas administracine tvarka už vairavimą transporto priemonės neblaiviam ir neturint teisės vairuoti transporto priemonės, t. y. už šiurkščius KET pažeidimus, keliančius pavojų ne tik eismo saugumui, bet ir kitų eismo dalyvių sveikatai ar net gyvybei, taip pat kad baudos už šių ir kitų administracinių teisės pažeidimų padarymą nesumokėtos, o tai, apeliacinės instancijos teismo nuomone, rodo, jog nusikaltimas ne atsitiktinis, bet loginis D. Ž. gyvenimo būdo bei ankstesnio elgesio*

---

¹⁷⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2015 m. kovo 31 d. nutartis byloje Nr. 2K-66-303/2015

¹⁷⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato teismų praktikos skiriant bausmes (BK 54-64 straipsniai) apžvalga // Teismų praktika, 2007. Nr. 27.

¹⁸⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2016 m. vasario 9 d. nutartis byloje Nr. 2K-8-696/2016

*padarinys, kilęs dėl susiformavusių neigiamų antivisuomeninių nuostatų, nihilistinio požiūrio į teisės ir visuomenės priimtas elgesio normas. Pasak teismo, D. Ž. pavojingumą didina ir jo teistumas už tyčinį nusikaltimą, kuris BK 281 straipsnio 6 dalyje numatyto nusikaltimo padarymo metu nebuvo išnykęs ar panaikintas. Šiuo atveju svarbu ir tai, kad už administracinių teisės pažeidimų padarymą nuteistajam buvo skirtas administracinis areštas, o už nusikaltimą – laisvės apribojimas, tačiau nei administracinės nuobaudos, nei švelnesnio pobūdžio kriminalinė bausmė jokios teigiamos įtakos jo elgesiui nepadarė, nuo naujos nusikalstamos veikos padarymo nesulaikė.*¹⁸¹

Apibendrintai galima teigti, vertinant kaltininko asmenybę teismai didelį dėmesį skiria aplinkybėms, kurios parodo, kaip nusikaltėlis elgėsi iki nusikalstamos veikos padarymo. Remiantis pateikiamomis aplinkybėmis susidarytas nusikaltėlio asmenybės įvaizdis lemia skiriamą bausmę.

3.1.2. Kaltininko elgesys nusikalstamo veikos padarymo metu Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje

Vertindami kaltininko asmenybę teismai atsižvelgia ir į nusikaltėlio elgesį nusikalstamos veikos padarymo metu. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 1999 m. nutarime „Dėl teismų praktikos taikant bendruosius bausmių skyrimo pradmenis“ teigiama, kad vertinant kaltininko elgesį nusikalstamos veikos padarymo metu turi būti atsižvelgiama į nusikaltimo padarymo būdą, priemones ir pan.¹⁸²

LAT teigimu, „*Kiekvienas sąmoningas valinis žmogaus veiksmas atspindi jo vidinį pasaulį, dorovės, etikos nuostatas. Todėl, pavyzdžiui, tyčinių nusikaltimų padarymas bei aktyvi kaltininko elgsena nusikalstamo veiksmo metu dažniausiai rodo, kad kaltininkas sąmoningai siekia pažeisti teisės normas, ignoruoja moralės nuostatas, negerbia visuomenės. Logiška to išvada, kad tokia asmenybė yra linkusi nusikalsti ir yra pavojingesnė visuomenei. Dažniausiai nusikalstama veika asmuo realizuoja save, todėl iš padarytos nusikalstamos veikos vienaip ar kitaip matyti kaltininko asmenybė.*“¹⁸³ Vadinasi, norint susidaryti įvaizdį apie nusikaltėlio asmenybę svarbu atkreipti dėmesį ne tik kokią nusikalstamą veiką asmuo padarė, koks buvo jo elgesys iki veikos padarymo,

---

¹⁸¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2016 m. sausio 5 d. nutartis byloje Nr. 2K-39-895/2016

¹⁸² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 1999-12-23 nutarimas „Dėl teismų praktikos taikant bendruosius bausmių skyrimo pradmenis“. Teismų praktika, 1999. Nr. 12.

¹⁸³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2015 m. kovo 17 d. nutartis byloje Nr. 2K-186-942/2015

bet ir atsižvelgti koks buvo kaltininko elgesys veikos darymo metu. Štai pavyzdžiui, LAT nagrinėdamas bylą Nr. 2K-222/2013 atkreipė dėmesį, kad <..>R. D. *kojomis ir rankomis sudavė A. Z. nenustatytą skaičių smūgių į krūtinės sritį, sukeldamas jam fizinį skausmą, A. G. grasino, mediniu kočėlu vieną kartą sudavė smūgį į galvos sritį bei vieną smūgį į kairės rankos alkūnę, du kartus peiliu dūrė į kairįjį šoną ir, parklupdęs ant kelių, elgdamasis ciniškai, peiliu perpjovė dešinę rankos nykštį ir kairę ausį, tokiais bendrais veiksmais jie sukėlė A. Z. fizinį skausmą<..>*¹⁸⁴. Ciniškas kaltininko elgesys nusikalstamos veikos darymo metu analizuojamas ir byloje Nr. 2K-467-976/2015. Nurodoma, kad kaltininkai elgėsi „<...>įžūliai, neleistinai, akivaizdžiai agresyviai ir moralės požiūriu nepriimtina, aplinkinius šokiruojančiai elgdamiesi ir tyčiodamiesi, demonstratyviai ciniškai žemindami nukentėjusiojo orumą, pobūvio svečių akivaizdoje prieš A. Š. valią išnešė jį iš minėtos sodybos teritorijoje esančio pastato antrojo aukšto miegamojo kambario į koridorių, A. M. namelyje sudavė nukentėjusiajam A. Š. vieną smūgį į pakaušį, ištempė jį į lauką, sudavė 2–3 smūgius, L. K. sudavė A. Š. prie namelio 2–3 smūgius į kūną, o vėliau bėgančiam A. Š. sudavė dar vieną smūgį į galvą, R. C. užšokęs ant A. Š., prispaudęs jį koja, sudavė vieną smūgį į veidą, jį smaugė ir kratė, tokiais fizinio smurto veiksmais nukentėjusiajam A. Š. buvo padarytas nežymus sveikatos sutrikdymas, sutrikdyta visuomenės rimtis ir tvarka.“¹⁸⁵ Šiais minimais atvejais kaltininkai ne tik padarė nusikalstamą veiką, tačiau elgėsi ciniškai, pasityčiojančiai, o tai parodo jų asmenybės pavojingumą, požiūrį į teisės saugomas vertybes.

Todėl galima teigti, kad norint susidaryti pilną nusikaltėlio asmenybės įvaizdį svarbu įvertinti ne tik jo elgesį iki nusikalstamos veikos padarymo, bet ir pačios veikos darymo metu.

3.1.3. Kaltininko elgesys po nusikalstamos veikos padarymo Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje

Galiausiai, vertindami kaltininko asmenybę teismai atsižvelgia į kaltininko elgesį po nusikalstamos veikos padarymo. Paprastai žiūrima, ar asmuo gailisi, ar atvyksta ir prisipažįsta padaręs nusikaltimą, užkirto kelią žalingoms nusikaltimo pasekmėms atsirasti, savanoriškai atlygino padarytą žalą ir pan.

---

¹⁸⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2013 m. balandžio 30 d. nutartis byloje Nr. 2K-222/2013

¹⁸⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2015 m. lapkričio 10 d. nutartis byloje Nr. 2K-500-697/2015

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nagrinėtoje byloje Nr. 2K-500-697/2015 nurodoma, kad „byloje nustatytos nusikalstamos veikos aplinkybės, nuteistojo veiksmų pavojingumo laipsnis, jo asmenybė – anksčiau neteistas, galiojančių administracinių teisės pažeidimų nuobaudų neturi, apibūdinamas teigiamai, pripažinta jo atsakomybę lengvinanti aplinkybė, jog prisipažino padaręs nusikalstamą veiką ir gailisi – sudaro pagrindus taikyti jam bausmės vykdymo atidėjimą.“¹⁸⁶ Tai reiškia, kad nusikaltėlio elgesys po nusikalstamos veikos padarymo gali lemti jo bausmės atidėjimą.

Taip pat atitinkamas elgesys po veikos padarymo gali lemti ir švelnesnės bausmės paskyrimą. Nagrinėjant bylą Nr. 2K-295/2012 „pažymėtina, kad, vertindamas nuteistojo asmenybę, teismas atsižvelgė ir į kasaciniame skunde nurodytas aplinkybes, kad nuteistasis yra jauno amžiaus, mokosi Jonavos Suaugusiųjų švietimo centre, nukentėjusiajam R. R. atlygino padarytą žalą.<...> Išanalizavęs visas bausmės skyrimui reikšmingas aplinkybes, teismas motyvuotai paskyrė laisvės atėmimo bausmę, kurios dydį nustatė mažesnę nei BK 180 straipsnio 2 dalies sankcijos vidurkis.“¹⁸⁷

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas taip pat nurodo, kad „pirmosios instancijos teismas šioje byloje, atidėdamas L. T. paskirtos laisvės atėmimo bausmės vykdymą, atsižvelgė į tai, kad jis padarė du tyčinius apysunkius nusikaltimus būdamas jauno amžiaus, prisipažino ir nuoširdžiai gailėjosi padaręs nusikalstamas veikas, pasiryžo atlyginti priteistą turtinę žalą, nėra duomenų apie tai, kad būtų padaręs naujų nusikalstamų veikų, augina 2013 m. kovo 17 d. gimusių dukterį.<...> Apeliacinės instancijos teismas, pakeisdamas pirmosios instancijos teismo nuosprendį ir argumentuodamas savo sprendimą panaikinti bausmės vykdymo atidėjimą nuteistajam L. T., padarė neteisingas išvadas, nes jų argumentavimas prieštarauja nustatytiems faktams.“¹⁸⁸ Tai reiškia, kad teigiamai įvertinus kaltininko asmenybę atsižvelgiant į jo elgesį po nusikalstamos veikos padarymo, teismas gali priimti sprendimą atidėti bausmės vykdymą.

Todėl galima teigti, kad tinkamas kaltininko asmenybės įvertinimas po nusikalstamos veikos padarymo taip pat padeda individualizuoti baudžiamąją atsakomybę.

---

¹⁸⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2015 m. lapkričio 10 d. nutartis byloje Nr. 2K-500-697/2015

¹⁸⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2012 m. birželio 5 d. nutartis byloje Nr. 2K-295/2012

¹⁸⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2014 m. balandžio 8 d. nutartis byloje Nr. 2K-8-183/2014

IŠVADOS

1. Nusikaltėlio asmenybė - sąvoka, į kurią dera žvelgti kaip į mokslinio pažinimo priemonę. Tolimesni nusikaltėlio asmenybės tyrimai yra būtini norint geriau suvokti nusikalstamo elgesio priežastis bei ištakas ir nustatyti konkrečios nusikalstamos veikos elgesio veiksnius.

2. Egzistuoja daug įvairių mokslinių nuomonių dėl nusikaltėlio asmenybės sąvokos. Iš esmės galima teigti, kad Vakarų šalių mokslininkai sąvokos „nusikaltėlio asmenybė“ labai plačiai nevartoja, o tiria žmogui būdingus bruožus, analizuodami ryšį tarp bendrai žmogaus asmenybės ypatybių ir polinkio daryti nusikalstamas veikas. Rusijos ir Lietuvos mokslininkai vartoja sąvoką „nusikaltėlio asmenybė“, tačiau daugumos Rusijos mokslininkų teigimu, pagrindinė nusikalstamumo priežastys slypi asmenybėje, o ne išorinėse aplinkybėse. Lietuvos kriminologai teigia, kad nusikaltėlio asmenybė yra tam tikrų socialinių ir socialiai reikšmingų savybių, požymių, visuma, apibūdinanti asmenį, kaltą baudžiamojo įstatymo pažeidimu, *kartu su kitomis sąlygomis ir aplinkybėmis darantį įtaką jo antivisuomeniniam elgesiui*.

3. Dauguma mokslininkų nusikaltėlio asmenybės formavimosi sąlygas nagrinėja remdamiesi arba biologizavimo (dėmesį skirdami paveldimų savybių, genų, temperamento ir kt. įtakai), arba sociologizavimo (nagrinėdami artimoje aplinkoje, mokykloje sudarytų sąlygų, priklausymo bendraamžių grupei, taip pat visuomenių informavimo priemonių įtaką) kryptimis.

Mokslininkų išskiriamos pagrindinės socialinės sąlygos – įvairios mikroaplinkos: artima aplinka, mokykla, bendraamžių grupė bei makrosocialiniai reiškiniai, pavyzdžiui, visuomenės informavimo priemonės, turi didelę reikšmę nusikaltėlio asmenybės formavimuisi tiek pirminės socializacijos (kuomet asmenybės vystymosi sąlygas lemia šeima), tiek antrinės socializacijos (asmenybės vystymosi sąlygas lemia nebe tik šeima, bet ir kiti socialiniai institutai – mokykla, bendraamžių grupė, taip ir visuomenės informavimo priemonės) laikotarpiu. Todėl svarbu atkreipti dėmesį ir nagrinėti visas sąlygas, kurios lemia nusikaltėlio asmenybės formavimąsi, siekiant geriau suprasti nusikalstamos veikos padarymo priežastingumą. Reikšmingi įvykiai ar sudarytos neigiamos augimo sąlygos, neigiama bendraamžių grupių įtaka, žymus visuomenės informavimo priemonių ir įvairių technologijų reikšmės visuomenės gyvenime padidėjimas – visa tai nulemia tolimesnį asmenybės formavimąsi nusikalstama kryptimi. Mokslininkai, stebėdami didelį socialinių sąlygų (o būtent, įvairių technologijų,

visuomenės informavimo priemonių) poveikį nusikaltėlio asmenybės formavimuisi, pradeda kurti įvairias prevencines priemones, galinčias užkirsti kelią ar bent sumažinti palankių sąlygų, turinčių įtakos nusikaltėlio asmenybės formavimuisi, atsiradimą.

4. Baudžiamajame įstatyme nėra numatytos aiškios nusikaltėlio asmenybės sąvokos, taip pat nenurodomi bruožai, į kuriuos atkreiptinas dėmesys vertinant nusikaltėlio asmenybę. Pagrindiniai asmenybės bruožai, aplinkybių rūšys, į kuriuos teismai privalo atkreipti dėmesį susidarydami nusikaltėlio asmenybę įspūdį nurodomi LAT senato 1999-12-23 nutarime „Dėl teismų praktikos taikant bendruosius bausmių skyrimo pradmenis“ ir LAT praktikoje. Tinkamas nusikaltėlio asmenybės įvertinimas turi didelę reikšmę siekiant Baudžiamajame kodekse numatytų bausmės tikslų ir įgyvendinant teisingumo principą.

5. Teismai, vertindami kaltininko asmenybę, dėmesį atkreipia į kaltininko asmenybės įvaizdį formuojančias trijų rūšių aplinkybės:

- **kaltininko elgesys iki nusikalstamos veikos padarymo** (ankstesni teistumai, įvairių teisės pažeidimų padarymas, polinkis girtauti, vartoti narkotines ar kitas svaiginančias priemones, požiūris į darbą, šeimą, elgesys visuomenėje ir pan.);
- **kaltininko elgesys nusikalstamos veikos metu** (nusikaltimo padarymo būdas, priemonės, o kai kuriuose nusikaltimuose - nusikaltimo padarymo laikas, vieta, nusikaltimo pasekmių sunkumas, nusikaltimo padarymo tikslai, motyvai ir pan.);
- **kaltininko elgesys po nusikaltimo padarymo** (kaltininko nuoširdus gailėjimasis ar atvykimas ir prisipažinimas padarius nusikaltimą, aktyvus padėjimas išaiškinti nusikaltimą ar susekti kitus nusikaltėlius, užkirtimas kelio žalingoms nusikaltimo pasekmėms atsirasti ir pan.).

Analizuojant Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktiką pastebima, kad nuo atitinkamai įvertintos nusikaltėlio asmenybės priklauso skiriama bausmė, jos dydis, taip pat galimybė sušvelninti bausmę ar atidėti jos vykdymą.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Teisės norminiai aktai:

1. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (Nr. VIII–1968, 2000-09-26, Žin., 2000, Nr. 89–2741, 2000-10-25, nuo 2003-05-01) (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais)
2. Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymas. Valstybės žinios, 2006-07-27, Nr. 82-3254

Specialioji literatūra:

1. ABRAMAVIČIUS, A. *et al.* Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Bendroji dalis. Teisinės informacijos centras, 2004
2. ALPER, J. *Biological influences on criminal behavior: how good is the evidence?* The British medical journal, Vol. 310, 1995
3. ANDERSON, C. A. *et al.* *The influence of media violence on youth.* Psychological science in the public interest, Vol. 4, No. 3, 2003
4. ARR, C. *et al.* *Media violence and youth: impact of a child's exposure to media violence.* Senate and General Assembly of the State of New Jersey, 2013, p. 2 (prieiga per internetą: <http://www.nj.gov/education/students/safety/behavior/MediaViolencePamphlet.pdf>) [žiūrėta 2016-02-27]
5. BABACHINAITĖ, G. *et al.* *Kriminologija.* Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010
6. BLUVŠTEINAS, J. *et al.* *Kriminologija.* Vilnius: Pradai, 1994
7. BULL, R. *et al.* *Criminal psychology: a beginner's guide.* Oxford, England: Oneworld Publications, 2006
8. CHUKUMATI, C. N.; AKPAN, U. S. Media and antisocial behaviour among youths. *International Journal of Emerging Technology and Advanced Engineering* Vol. 3, Is. 11, 2013
9. CICĖNIENĖ, V.; GAIDELYTĖ, R.; GARBUVIENĖ, M. *Pagrindinės sveikatos statistikos sąvokos, jų apibrėžimai ir skaičiavimas.* Higienos institutas, Sveikatos informacijos centras, Vilnius, 2010
10. ČEPAS, A. *Nepilnamečių nusikalstamumas ir jo priežastys.* Mokymo priemonė, Vilnius: Mintis, 1982

11. BURKE, R. H. *An introduction to criminological theory*. Willan Publishing, Devon, UK, 2009
12. CASPI, A.; ROBERTS, B. W.; SHINER, R. L. *Personality development: stability and change*. Annual review of psychology, No. 56, 2005
13. CANTER, D. *Offender profiling and investigative psychology*. Journal of Investigative Psychology and Offender Profiling, Vol. 1, Is. 1, UK, 2004
14. Dabartinės lietuvių kalbos žodynas (prieiga per internetą - <http://dz.lki.lt/>)
15. DERVINYTĖ-BONGARZONI, A.; GUTAUSKIENĖ, N. Vaiko psichologinės gerovės užtikrinimo sunkumai konfliktiškų šeimų bylose. Sveikatos mokslai/ Health sciences, 24 tomas, Nr. 1, 2014
16. DOBRYNINAS, A.; SAKALAUSKAS, G.; ŽILINSKIENĖ, L. *Kriminologijos teorijos*. Vilnius: Eugrimas, 2008
17. DRAKŠIENĖ, A.; MICHAILOVIČ, I. *Kriminologijos žinynas*. Vilnius: Eugrimas, 2008
18. EYSENCK, M. W. *Individual Differences. Normal And Abnormal*, University of London, 1994
19. FERGUSON, C. J. *et al. Personality, Parental, and Media Influences on Aggressive Personality and Violent Crime in Young Adults*. Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma, Vol. 17(4) #54, 2008
20. FINKELHOR, D. *Commentary: Cause for alarm? Youth and internet risk research – a commentary on Livingstone and Smith*. Journal of Child Psychology and Psychiatry 55:6, 2014
21. GODA G. *et al. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. I dalis*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003
22. HALE, C. *et al. Criminology*. Oxford, University press, 2013
23. HAMPSON, S. E. *The Construction of Personality: An Introduction*, London and New York Taylor and Francis e-library, 2001
24. HAMPSON, S. E. *Mechanisms by Which Childhood Personality Traits Influence Adult Well-being*, Current directions in psychological science, No. 17(4), 2008
25. HOLLIN, C. R. *Psychology and crime. An introduction to criminological psychology*. Routledge, London and New York, 2013
26. JACOBSON, J.; KIRBY, A. Public attitudes to youth crime. Report on focus group research. Home Office, 2012

27. JEROSLOW, P. *Anthropological Theories of Crime and Delinquency*. Journal of Human Behavior in the Social Environment, No. 21, 2011
28. JOSEPH, J. *Is crime in genes? A critical review of twin and adoption studies of criminality and antisocial behavior*. The Journal of Mind and Behavior, Vol. 22, No. 2, 2001
29. JUSIENĖ, R. „Sunkūs“ paaugliai arba kodėl paaugliai elgiasi agresyviai? Nepilnamečių justicija Lietuvoje: teorija ir praktika. Metodinis leidinys. Vilnius, 2007
30. KASSINOVE, H. *Anger Disorders: Definition, Diagnosis, And Treatment*. Routledge, NY, USA, 2013
31. KRUEGER, R. et al. *Personality traits are linked to crime among men and women: evidence from a birth cohort.*, Journal of Abnormal psychology, USA, Vol. 103, No. 2, 1994
32. KVIESKIENĖ, G. *Socializacija ir vaiko gerovė*. Vilniaus pedagoginis universitetas, Vilnius, 2003
33. LAMB, M. E.; BORNSTEIN, M. H. *Social and personality development*. New York, Psychology press, 2011
34. LENHART, A. et al. *Teens, social media and technology overview 2015. Smartphones facilitate shifts in communication landscape for teens*. PewResearchCenter, 2015
35. LOMBROSO, C. *Criminal man*. Durkham and London: Duke university press, 2006
36. MARUNA, S. *Desistance and development: the psychosocial process of ‚going straight‘*. The British Criminology Conferences: Selected Proceedings. Vol. 2, 1999
37. McDONALD, H. S. et al. *The Impact of the Internet on Deviant Behaviour and Deviant Communities*. Institute for homeland security solutions. 2009
38. MONKEVIČIUS, A. *Žiniasklaidos poveikis asmenybės raidai. Žiniasklaida ir asmenybės raida: nepilnamečių apsauga ir žmogaus orumas*, Vilniaus universiteto leidykla, 2004
39. MORIZOT, J.; KAZEMIAN, L. *The development of criminal and antisocial behaviour: theory, research and practical applications*. Springer international publishing, Switzerland, 2015

40. MORLEY, K. I.; HALL, W. D. *Is there a genetic susceptibility to engage in criminal acts?* Australian institute of criminology, No. 263, 2003
41. NAMŪ ADVOKATAS. *VĮ Teisinės informacijos centras.* (sudarė J. Prapiestis) Vilnius: Vilspa, 2002
42. O'MAHONY, P. *Criminal justice in Ireland.* Dublin: IPA, 2002
43. PETROCELLI, J.; PETROCELLI M. *School performance and crime: theoretical and empirical links.* The Southwest Journal of Criminal Justice, Vol. 2, No. 2, 2005
44. PIESLIAKAS V. Lietuvos baudžiamoji teisė. Antroji knyga. Vilnius: Justitia, 2008.
45. PLUMMER, D.; GEOFROY, S. *When bad is cool: violence and crime as rites of passage to manhood,* A journal of Caribbean perspectives on gender and feminism, Issue 4, 2010
46. POCIUS, A. *Sintetinis nusikaltėlio asmenybės formavimosi modelis.* Teisė, (64), 2007
47. POCIUS, A. *Nusikaltėlio asmenybės samprata Rusijos autorių kriminologinių koncepcijų kontekste.* Jurisprudencija, 5(95), 2007
48. REITZ, A. K. et al. How peers make a difference: the role of peer groups and peer relationships in personality development. *European journal of personality,* 2014
49. ROBERTS, B. W.; DELVECCHIO, W. F. *The rank-order consistency of personality traits from childhood to old age: a quantitative review on longitudinal studies.* Psychological bulletin, Vol. 126, No. 1, 2000
50. SAMENOW, S. E. *Straight talk about criminal: understanding and treating antisocial individuals.* Rowman and Littlefield publishers, INC., 2004
51. SGARZI, J. M.; MCDEVITT, J. *The media's influence on behavior and violence. Is society the victim of media?* Victimology: A Study of Crime Victims and Their Roles, 2003
52. SHADER, M. *Risk factors for delinquency: an overview.* U.S. Department of justice, 2004
53. STEINBERG, L. *Youth violence: Do parents and families make the difference.?* National Institute of Justice, Journal, April, 2000
54. SUNSTEIN, C. R., *Social norms and social rules.* Chicago: John M. Olin Law and Economics working paper, No. 36: The law school the university of Chicago, 1995

55. TOOTELL, H.; FREEMAN, M.; FREEMAN, A. E. *Generation alpha at the intersection of technology, play and motivation*. 47th Hawaii International Conference on System Sciences (HICSS), 2014
56. VALICKAS, G. *Smurtinių kompiuterinių žaidimų ir vaikų bei paauglių agresyvaus elgesio ryšys. Žiniasklaida ir asmenybės raida: nepilnamečių apsauga ir žmogaus orumas*, Vilniaus universiteto leidykla, 2004
57. VERMA, A.; LODHA, S. K. *A Topological Representation of the Criminal Event*. Western Criminology Review 3(2), Volume 3, Issue 2, June, 2002 (prieiga per internetą - <http://www.westerncriminology.org/documents/WCR/v03n2/verma/verma.html>) [žiūrėta – 2016-02-13]
58. VERWIEBIE, R. *Social institutions in encyclopaedia of quality of life research*. University of Vienna, Austria, 2014 (prieiga per internetą - https://www.soz.univie.ac.at/fileadmin/user_upload/inst_soziologie/Personen/Institutsmitglieder/Verwiebe/Social_Institutions_in_Encyclopedia_of_Quality_of_Life_Research.pdf)
59. WALKLATE, S. *Criminology. The basics*. Abington, Oxon, : Routledge, 2011
60. WALTERS, G. D.; WHITE, T. W. *Heredity and crime: bad genes or bad research?* Penitentiary Leavenworth, Kansas Criminology, Vol. 27, No. 3, 1989
61. WILSON, B. J. *Media and children's aggression, fear and altruism*. The future of children, Vol. 18, No. 1., 2008
62. YOCHELSON, S.; SAMENOW, S. *The criminal personality: a profile for change*. Vol. 1, Rowman and Littlefield publishers, Inc., 2004
63. ЖМУРОВ, Д.В. *Криминология в схемах и таблицах (общая часть)*, Иркутск, 2012
64. ИНШАКОВ С. М. *Зарубежная криминология*. Издательская группа ИНФРА; М—НОРМА Москва, 1997
65. КИМ, Е. В.; РИ, П. Г. *Личность преступника: криминологический анализ*. Электронное научное издание «Ученые заметки ТОГУ», Том 4, № 4, 2013
66. МАЛКОВА, В.Д. *Криминология: Учебник для вузов*. Москва, Юстицинформ, 2006
67. ОКОЛЬСКАЯ, Л.А. *Социализация с точки зрения социального конструктивизма и теорий социального воспроизводства*. Вопросы воспитания. No. 1 (2), 2010

68. СЕЛЯНИН, А. Б. *Шпаргалка по криминологии*. Москва, Аллель, 2000
69. ХУСЯИНОВ, Т. М. *Основные тенденции социализации молодежи в современной России: теоретический анализ*. ПЭМ: Психология. Эдукология. Медицина. No. 2, 2015
70. ЭМИНОВ, В. Е.; АНТОНЯН, Ю. М. *Личность преступника и ее формирование*. Актуальные проблемы российского права. No. 1(50). 2015

Praktinė medžiaga:

1. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 1999-12-23 nutarimas „Dėl teismų praktikos taikant bendruosius bausmių skyrimo pradmenis“. Teismų praktika, 1999. Nr. 12.
2. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato teismų praktikos skiriant bausmes (BK 54-64 straipsniai) apžvalga. Teismų praktika, 2007. Nr. 27.
3. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. praktikos baudžiamosiose bylose aktualijos, 2009 (prieiga per internetą - www.lat.lt) [žiūrėta 2016-03-04]
4. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2006 m. gruodžio 29 d. nutartis byloje Nr. 2K-7-576/2006
5. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2011 m. balandžio 12 d. nutartis byloje Nr. 2K-160/2011
6. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2011 m. spalio 25 d. nutartis byloje Nr. 2K-437/2011
7. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2012 m. birželio 5 d. nutartis byloje Nr. 2K-295/2012
8. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2013 m. balandžio 30 d. nutartis byloje Nr. 2K-222/2013
9. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2014 m. gruodžio 9 d. nutartis byloje Nr. 2K-536/2014
10. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2014 m. lapkričio 18 d. nutartis byloje Nr. 2K-482/2014
11. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2014 m. rugsėjo 30 d. nutartis byloje Nr. 2K-386/2014
12. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2014 m. vasario 11 d. nutartis byloje Nr. 2K-51/2014

13. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2014 m. balandžio 8 d. nutartis byloje Nr. 2K-8-183/2014
14. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2015 m. sausio 20 d. nutartis byloje Nr. 2K-2-489/2015
15. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2015 m. kovo 17 d. nutartis byloje Nr. 2K-186-942/2015
16. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2015 m. kovo 31 d. nutartis byloje Nr. 2K-66-303/2015
17. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2015 m. balandžio 16 d. nutartis byloje Nr. 2K-204-942/2015
18. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2015 m. lapkričio 10 d. nutartis byloje Nr. 2K-500-697/2015
19. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2016 sausio 5 d. nutartis byloje Nr. 2K-39-895/2016
20. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2016 m. vasario 9 d. nutartis byloje Nr. 2K-8-696/2016

Travaux préparatoires:

1. Lietuvos statistikos departamento duomenys (prieiga per internetą - <http://www.stat.gov.lt/>) [žiūrėta 2016-03-01]
2. VISUOMENĖS SVEIKATOS BIURAS, *Vilniaus miesto mokinių gyvensena ir sveikata 2014 m. Tarptautinis mokyklinio amžiaus vaikų gyvenimo ir sveikatos tyrimas (HBSC.)* Vilnius, 2015
3. Ministry of Justice. *Theories of the causes of crime*. Strategic policy brief, 2009 (prieiga per internetą - <http://www.justice.govt.nz/justice-sector/drivers-of-crime/publications-and-background-information/documents/spb-theories-on-the-causes-of-crime>) [žiūrėta 2016-01-09]
4. Ministry of Justice. *Social risk factors for involvement in crime*. Strategic policy brief, 2009, p. 2 (prieiga per internetą - <http://www.justice.govt.nz/justice-sector/drivers-of-crime/publications-and-background-information/documents/spb-social-risk-factors>) [žiūrėta 2016-02-25]
5. The United Nations. *Juvenile delinquency. Chapter 7*. World youth report, 2003
6. WILLIAMS, K.; PAPADOPOULOU, V.; BOOTH, N. *Prisoners' childhood and family Backgrounds Results from the Surveying Prisoner Crime Reduction (SPCR)*

longitudinal cohort study of prisoners. Ministry of Justice Research Series 4/12,
March, 2012

SANTRAUKA

Nusikaltėlio asmenybė – svarbus tyrimų objektas, kuriam visais laikais mokslininkai skyrė didelį dėmesį. XXI a. kriminologai toliau aktyviai tiria nusikaltėlio asmenybės sąvoką bei sąlygas, galimai darančias įtaką jos formavimuisi.

Magistro darbo tikslas – atskleisti nusikaltėlio asmenybės sąvoką, išanalizuoti sąlygas, galimai darančias įtaką jos formavimuisi, ištirti nusikaltėlio asmenybės sampratą ir reikšmę Lietuvos baudžiamojoje teisėje bei Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje. Siekiant šio tikslo, iškelti pagrindiniai uždaviniai: atlikus įvairios mokslinės literatūros analizę atskleisti nusikaltėlio asmenybės sąvoką, nurodyti biologines ir socialines sąlygas, kurios galimai lemia nusikaltėlio asmenybės formavimąsi, išsiaiškinti, kaip nusikaltėlio asmenybė suprantama ir kokią reikšmę turi Lietuvos baudžiamojoje teisėje ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje.

Remiantis įvairia Lietuvos ir užsienio mokslinė literatūra bei atliktų tyrimų duomenimis, darbe analizuojamos pagrindinės nusikaltėlio asmenybės tyrimo kryptys, atskleidžiama nusikaltėlio asmenybės sąvoka, nusikaltėlio asmenybės struktūra bei trumpai aptariamas nusikaltėlio asmenybės ir kitų sąvokų santykis. Taip pat atskleidžiami nusikaltėlio asmenybės formavimosi proceso ypatumai, nurodomos ir analizuojamos biologinės ir socialinės sąlygos (artima aplinka, mokykla, bendraamžių grupė, visuomenės informavimo priemonės), galimai lemiančios nusikaltėlio asmenybės formavimąsi. Atkreipiamas dėmesys į naujas nusikaltėlio asmenybės formavimosi sąlygų tendencijas. Be to, analizuojama, kokia yra nusikaltėlio asmenybės samprata ir reikšmė Lietuvos Respublikos baudžiamojoje teisėje, taip pat į kokias pagrindines aplinkybes (iki nusikalstamos veikos padarymo, jos darymo metu ir po veikos padarymo) dėmesį kreipia Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, vertindamas nusikaltėlio asmenybę.

CONCEPT OF CRIMINALS PERSONALITY AND CONDITIONS OF ITS FORMATION

SUMMARY

Criminals personality is a very important object of researches which receives a lot of attention from scientists. In XXI century criminologists still actively analyse the concept of criminals personality and possible conditions of its formation

The aim of the master's thesis is to educe the concept of criminals personality, analyse possible conditions of its formation and explore what is the conception and meaning of criminals personality in Lithuanian Penal Law and in the Court practice of the Supreme Court of Lithuania. In order to pursue the aim of master's thesis there were set main tasks: after analysing diverse nonfiction to educe the concept of criminals personality, to indicate biological and social conditions, which can possibly determine formation of criminals personality, also, to ascertain what is the conception and meaning of criminals personality in Lithuanian Penal Law and in the Court practice of the Supreme Court of Lithuania.

According to diverse nonfiction and results of various researches, this paper educes the main trends of analysis of criminals personality, reveals the concept of criminals personality, discusses its structure and also briefly explains the differences between the concept of criminals personality and other suchlike concepts. Also, a lot of attention is given to the singularity of the process of criminals personality formation, biological and social conditions (such like childhoods and family backgrounds, school background, influence of peer groups and mass media), which can likely determine the formation of criminals personality. Moreover, this paper includes the new tendencies of conditions, which influence the formation of criminals personality. Eventually, the master's thesis presents the conception and meaning of criminals personality in Lithuanian Penal Law and in the Court practice of the Supreme Court of Lithuania and also educes the main circumstances (persons behaviour before committing the crime, while the crime is being committed and after the crime is committed) which are important and helps the Supreme Court of Lithuania form the exemplar of criminals personality.